

MRF 2024.191

Vestre Landsrets dom af 16. august 2024, 8. afd., sag BS-162/2023-VLR
(Torben Geneser, Thomas Klyver og Anne Hedegaard Toft)

N (adv. Poul Hvilsted) mod Wind Estate A/S (adv. Jan Hvarre v/adv. Mette Møller Pedersen)

Minkfarmer havde ikke på grundlag af naboretten krav på erstatning for driftstab og værditab som følge af støjulemper fra fire 130 m høje vindmøller etableret i 2013, da det på det nuværende forskningsmæssige stade ikke er muligt at fastslå eller udelukke årsagsforbindelse mellem vindmøllestøj og påvirkning af mink.

Minkfarmer N havde siden midten af 1970'erne haft minkfarm på sit landbrug i området Abildå i Herning Kommune. Wind Estate A/S ansøgte i 2009-2010 Herning kommune om at opføre fire 130 m høje vindmøller på en af naboejendommene til N's minkfarm. Wind Estate A/S fik udarbejdet en VVM-redegørelse efter de gældende regler i planloven, hvor det om støjpåvirkning af minkfarmen bl.a. var anført: "I en afstand af ca. 400 m findes en minkfarm, og der er udtrykt bekymring for, om vindmøllerne eventuelt vil kunne påvirke dyrene negativt og dermed farmens produktionsresultat. Der er imidlertid intet, der tyder på, at minkene vil blive påvirket af vindmøllerne. [...] Støjpåvirkningen ved minkfarmen ligger langt under det niveau, som arbejdsmæssig støjudsættelse skal nå, før der observeres helbredseffekter". Efter forudgående offentlig høring vedtog Herning Kommune den 27. juni 2012 kommuneplantillæg og lokalplan for vindmøllerne og meddelte samtidig tilladelse til opstilling af de fire vindmøller, der blev placeret således, at nærmeste vindmølle til N's beboelsesbygning var 561 m, hvorfor placeringen opfyldte vindmøllebekendtgørelsens afstandskrav til nærmeste beboelse på mindst 560 m. N anmeldte krav om erstatning for værditab efter § 6 i lov om vedvarende energi (VE-loven) til Taksationsmyndigheden. Dette blev afslået af Taksationsmyndigheden, der i afgørelse fra december 2012 (trykt i MAD 2012.2918) opgjorde værdien af N's ejendom til 9 mio. kr., men anslog, at værditabet var under 90.000 kr., hvorfor værditabet var under grænsen på 1 % i VE-lovens § 6, stk. 5. Vindmøllerne blev etableret i 2013, og i den efterfølgende periode faldt mængden af nyfødte mink, hvilket fortsatte frem til 2018, hvor N indstillede minkproduktionen. N fraflyttede ejendommen i 2014. I april 2017 anlagde N sag mod Wind Estate A/S med krav om erstatning på naboretligt grundlag for driftstab (5,6 mio. kr.) og værditab (9 mio. kr.) og henviste bl.a. til det omfattende driftstab.

Wind Estate A/S påstod frifindelse og anførte til støtte herfor, at der ikke var årsagssammenhæng mellem driftstabet og vindmøllestøj, og at vindmøllerne var opsat i henhold til gældende regler. Under sagen for byretten blev udmeldt syn og skøn med tre skøns mænd (seniorspecialist og akustiker, ph.d. og maskiningeniør samt seniorforsker i husdyrvidenskab). Byretten lagde til grund, at vindmøllerne var opstillet i overensstemmelse med gældende regler, og at Taksationsmyndigheden havde taget stilling til værditab mht. boligen, men at det ikke fremgik af afgørelsen, om der var taget højde for påvirkning af mink. Byretten lagde videre til grund som ubestridt, at vindmøllerne var opstillet i overensstemmelse med alle gældende regler, herunder afstand til boliger, men at der ikke er afstandskrav eller støjkraV i forhold til minkfarme, hvorfor det ikke kan udelukkes, at den naboretlige tålegrænse er overskredet, hvis der kan godtgøres en årsagssammenhæng mellem opstilling af minkfarmene og ophør af driften af minkfarmen. På grundlag af bevisførelsen lagde byretten videre til grund, at efter vindmøllerne var opstillet, blev minkene i højere grad stressede og mistrivedes, men under hensyn til skønserklæringerne fandt byretten det ikke tilstrækkelig godtgjort, at årsagen var støj fra vindmøllerne. Det ændrede ikke herpå, at vindmøllerne var opstillet på grænsen til det lovlige efter vindmøllebekendtgørelsen. Under hensyn hertil blev Wind Estate A/S frifundet. N ankede til landsretten, hvor parterne i det væsentlige gentog deres anbringender. Landsretten lagde til grund, at der efter vindmøllerne var opstillet, var en betydelig produktionsnedgang på minkfarmen sammenlignet med de tidligere år, og at der forekom flere adfærdsproblemer hos minkbesætningen i form af parringsvanskeligheder. Et erstatningsansvar for Wind Estate A/S for dette tab forudsatte dog, at N kunne godtgøre årsagssammenhæng. Med henvisning til skønserklæringerne lagde landsretten til grund, at støjbidragene fra

vindmøllerne var forbundet med betydelig usikkerhed bl.a. som følge af anden baggrundsstøj, og at det på det nuværende forskningsmæssige stade ikke er muligt at fastslå eller udelukke en sammenhæng mellem opstillingen og/eller driften af vindmøller og en forringelse af velfærden hos

mink, idet andre forhold kan påvirke minks trivsel og adfærd. Herefter fandt landsretten, at N ikke havde løftet bevisbyrden for denne årsagssammenhæng, og stadfæstede med denne begrundelse byrettens dom.

Kommentar: *Dommen er afgjort på grundlag af manglende bevis for årsagssammenhæng mellem vindmøllestøj og påvirkning af mink. Dommen understreger dog samtidig, at fordi afstands- og støjkrav efter vindmøllebekendtgørelsen til følsom arealanvendelse ikke omfatter minkfarmere og anden erhvervsvirksomhed, vil støj og andre naboretlige ulemper fra vindmølleparker kunne danne grundlag for erstatning på naboretligt grundlag, hvilket må anses for at være på linje med Højesterets dom i U 2009.2680 H og hertil Mørup: Juristen 2009, s. 254 samt Pagh og Haugsted: Fast ejendom – regulering og køb, 4. udg., 2022, s. 292 f. På linje hermed er også **MRF 2021.94 V**. I relation til årsagssammenhæng må dog supplerende anføres, at der tidligere er tilkendt minkfarme, rævefarme og kyllingefarme erstatning på naboretligt grundlag for støjgener fra ellers lovlige aktiviteter, hvor kan nævnes U 1971.214 V om støj ved kommunes trærydning, U 1981.415 H om støj fra forsvarets jagerfly, U 1983.189 om støj fra helikopteroverflyvning af kyllingefarm og U 1986.371 V om støj fra bjergning af militært køretøj. I relation til taksationsmyndighedens afvisning af værditabs'erstatning til N efter § 6 i lov om vedvarende energi (VE-loven), trykt i MAD 2012.2918, giver dommens oplysninger dog anledning til den bemærkning, at taksationsmyndighedens værdisætningen af N's ejendom tog udgangspunkt i værdien af den samlede ejendom inklusiv minkfarmen, hvilket ikke stemmer overens med, at det alene er boligdelen, der kan udløse værditabs'erstatning efter VE-loven.*

RETTEEN I HERNING DOM

afsagt den 5. december 2022

Sag BS-10153/2017-HER

N

(advokat Poul Hvilsted)

mod

Wind Estate A/S

(advokat Mette Møller Pedersen)

Denne afgørelse er truffet af dommer Solveig Bloch Madsen, dommer Agnete Skouv og retsassessor Lisbeth Rønn Christensen.

Sagens baggrund og parternes påstande

Retten har modtaget sagen den 5. april 2017.

Sagen drejer sig om, hvorvidt en minkavler på grundlag af naboretlige regler har krav på erstatning/kompensation for gener fra lovligt opstillede vindmøller.

Sagsøgeren, N har fremsat endelig påstand om, at sagsøgte, Wind Estate A/S, til ham skal betale 14.609.299 kr. med procesrente fra sagens anlæg.

Påstanden er opgjort sådan:

Anslået tab af ejendomsværdi	9.000.000 kr.
Driftstab	5.609.299 kr.
I alt	<u>14.609.299 kr.</u>

Wind Estate A/S har fremsat påstand om frifindelse.

Oplysningerne i sagen

Wind Estate opstillede i 2013 fire vindmøller tæt på N's ejendom beliggende X-vej 10, 7480 Vildbjerg. Møllerne blev sat i drift den 5. september 2013. N boede på ejendommen, indtil han fraflyttede i 2014. Han drev desuden minkfarm på ejendommen. Driften heraf ophørte i 2018.

Sagen angår alene de to nordligst beliggende vindmøller, der er tættest på N's ejendom, og drejer sig om, hvorvidt driften af vindmøllerne har påvirket minkene på minkfarmen på en måde, der kan medføre ansvar for Wind Estate.

Efter at Wind Estate havde ansøgt Herning Kommune om tilladelse til at opføre vindmøllerne, blev der i december 2011 udarbejdet en VVM – redegørelse. I den daværende kommuneplan var området udlagt til vindmøller op til 130 meter. Det fremgår af redegørelsen, at projektforslaget omfattede et hovedforslag, et alternativ 1 og et alternativ 2. Wind Estate fik senere tilladelse til alternativ 1, hvor den enkelte mølle har en totalhøjde på 140 m.

Af VVM-redegørelsen fremgår desuden, at der ikke i forbindelse med planlægningsarbejdet var lokaliseret nogen støjfølsomme områder i umiddelbar nærhed af projektområdet. Der skulle tages højde for, at der var en minkfarm beliggende lige nord for området. Afstanden til nærmeste nabobolig skulle være mindst 560 m, hvilket var opfyldt, da N's bolig lå 561 m væk. Støjpåvirkningen her var beregnet til 41,8 dB ved 6 m/s og 43,2 dB ved 8 m/s, hvilket lå inden for lovkravene på henholdsvis 42 dB og 44 dB.

Selvom arbejdsmiljøet på virksomheder ikke skulle indgå i rapporten var afstanden til beregningspunkt ved minkfarmen anført i denne redegørelse og udgjorde 463 meter.

Om støjpåvirkning ved minkfarm hedder det bl.a.:

”Støjpåvirkningen ved minkfarmen ligger langt under det niveau, som arbejdsmæssig støjudsættelse skal nå, før der observeres helbredseffekter.”

Om øvrige miljøforhold hedder det om husdyr – mink bl.a.:

”I en afstand af ca. 400 m findes en minkfarm, og der er udtrykt bekymring for, om vindmøllerne eventuelt vil kunne påvirke dyrene negativt og dermed farmerens produktionsresultat. Der er imidlertid intet, der tyder på, at minkene vil blive påvirket af vindmøl-

lerne. Videncenter for landbrug har i et notat angivet, at der ikke findes meldinger om negative påvirkninger af produktionen af mink selv fra møller, der står ned til 200 meter fra en farm. I en sag fra Hvide Sande Nordhavn afviste Taksationsmyndighederne et krav om erstatning med den begrundelse, at der ikke kunne påvises negative konsekvenser for en farm med en mindsteafstand til vindmøllerne på 675 meter.”

I relation til lavfrekvent støj omtales en rapport, der fastslår, at det ikke er påvist, at store vindmøller udgør et specielt problem i forhold til lavfrekvent støjpåvirkning hos naboer til vindmøller.

Under ”manglende viden” hedder det bl.a.:

”Der forekommer så vidt vides ingen systematiske undersøgelser af vindmøllers eventuelle påvirkning af husdyr, herunder mink. På den anden side foreligger der heller ikke meldinger om negative påvirkninger selv fra nærtstående møller indtil 200 meter, ifølge Videnscenter for Landbrug.”

I et notat fra Videncenter for landbrug, dateret februar 2011, hedder det:

”Igennem de senere år er der etableret et stigende antal vindmøller i det danske landskab. Det betyder samtidig, at såvel pelsdyravlere og mink skal vænne sig til at have en vindmølle i nærheden af minkfarmen.

Vi ved ikke meget konkret omkring vindmøllers indvirkning på mink og deres produktionsresultater, men i det følgende forsøge at komme med en form for historisk gennemgang af vores syn på vindmøller i forhold til minkproduktion.

Da de første vindmøller blev etableret, var der megen diskussion omkring støj og skyggevirkninger, og deres indvirkning på menneskers velbefindende. De lærde var uenige, og i diskussionen var det ofte ikke fakta, der var afgørende for om en mølle var til gene eller ikke for de nærmeste naboer, men formodninger, følelser og for møllejernes vedkommende var det økonomien. Støj og skyggevirkninger kan dog måles, og der er ingen tvivl om, at i takt med møllernes stigende størrelse, vil påvirkninger af naboerne også blive større. Så en eller anden form for gene overfor mennesker er der tale om.

Det næste spørgsmål er – er vindmøller til gene for mink og har de en negativ effekt på produktionsresultaterne.

I forbindelse med de første sager omkring vindmøller i nærhed af minkfarme var vi i rådgivningstjenesten lige så usikre som alle andre. Vi valgte derfor dengang at rådgive ud fra et forsigtighedsprincip, og skrev til en del avlere, at vi ikke var i stand til at sikre, at en given mølle ikke ville indvirke negativt på produktionsresultatet. Vores faktuelle viden var for mangelfuldt til at rådgive anderledes på daværende tidspunkt.

Der er i siden kommet væsentlig flere vindmøller rundt i landskabet. Vi har ikke fået mange flere fakta på bordet, men erfaringsgrundlaget er blevet en del større. Der er i de senere år etableret vindmøller relativt tæt på minkfarme, og vi har ikke fået meldinger fra disse avlere om, at deres produktionsresultater er negativt påvirket af dette.

Vi er derfor ikke længere så bekymret for påvirkningerne på produktionsresultatet, når der placeres en vindmølle tæt på en pelsdyrfarm. Der er eksempler på vindmøller indenfor 200 meter til en minkfarm, uden at det giver anledning til negativ påvirkning af produktionen. Hvorvidt støj eller skyggevirkning på anden vis påvirker dyrene eller dem der arbejder på farmen, ved vi stadig ikke noget konkret om. Noget peger i retning af, at de generelle sikkerhedsafstande for møller, også er tilstrækkelige i forhold til at undgå gener på en minkfarm.”

Under den offentlige høring om planforslagene vedrørende vindmøllerne indkom flere bemærkninger og indsigelser. Fra ^N kom flere indsigelser, bl.a. indsigelse 2, hvor det hedder:

”Ad 2: Ejer (nabobolig 1) påpeger, at mink er meget følsomme over for udefrakommende og pludselig støj i den periode, hvor de får hvalpe. Hvis minkene bliver bange kan deres umiddelbare reaktion være, at de bider deres hvalpe ihjel eller at gøre skade på sig selv. Ejer forlanger, at der hvert år skal være stille i perioden fra d. 1. marts til 1. juni og at møllerne ikke må sættes i gang før efter d. 1. juni for at tage de nødvendige hensyn til produktionen.

Forvaltningens kommentar:

I VVM-redegørelsen er støjpåvirkningen af minfarmen belyst i afsnit 5.2 Støjpåvirkning. Ved vindhastigheden 6 m/s er det beregnet,

at støjen vil være 44,1 dB(A) og ved 8 m/s er støjen beregnet til at være 45,4 dB(A) ved alternativ 1, som der har været offentliggjorte planer for. Videnskabelige undersøgelser viser, at arbejdsmæssig støjudsættelse skal nå et ret højt niveau på 75 Db(A) og derover før der observeres helbredseffekter. Vindmøllernes støjbelastning ved minkfarmen – og naboboligerne – er på ingen måde i nærheden af disse støjniveauer.

Videncenter for landbrug har i et notat angivet (Bilag 5), at der ikke findes meldinger om negative påvirkninger af produktionen af mink selv fra møller så tæt på farme som ned til 200 meter. Videncenter for landbrug har endvidere oplyst, at de nævnte generelle sikkerhedsafstande i notatet svarer til grænseværdierne for støj i forhold til Bekendtgørelse om støj fra vindmøller. Der vil i dette tilfælde være en mindre overskridelse af støjgrænseværdier i forhold til de beregninger, som der er foretaget for selve minkfarmen. Baggrunden for beregning af støj og støjgrænseværdier for boliger i det åbne land er, at grænseværdierne ved udendørsopholdsareal, som kan ligge 15 meter fra beboelsen, ikke må overskride de 44 dB(A) ved en vindhastighed på 8 m/s og 42 dB(A) ved en vindhastighed på 6 m/s. Støjgrænseværdierne er overholdt ved ejendommens stuehus. Det oplyses endvidere, at der ikke er noget konkret viden om, hvordan støj og skyggekast påvirker dyrene og derved produktionen.

Taksationsmyndigheden har i forbindelse med en konkret sag afgjort (Bilag 6), at en minkfarm ikke har lidt værditab, som følge af et plangrundlag giver mulighed for opsætning af tre vindmøller på 130 meter placeret henholdsvis ca. 674 meter, ca. 775 meter og ca. 1009 meter værk fra minkfarmen. Taksationsmyndigheden lagde vægt på, at med det nuværende vidensniveau ikke kan påvises, at støj fra vindmøller påvirker minks trivsel og produktion.

Den tætteste vindmølle i alternativ 1 er placeret ca. 463 meter fra den sydligste minkhal. Indsiger er i dialog med Herning Kommune vedr. flytning af de sydligste minkhaller, således at den minkhal, som kommer til at ligge tættest på, kommer til at ligge ca. 525 meter fra vindmøllen.

Herning Kommune har aftalt med vindmølleopsætter, at vindmøllerne først kan sættes op efter d. 19. maj for at tage hensyn til minke, deres hvalpe og produktionen. Dette vil endvidere blive indskrevet som et vilkår i VVM-tilladelsen, at vindmøllerne først kan sættes op efter den 19. maj. Det er blevet oplyst, at mink ikke er så

følsomme over kontinuerlig støj. Når først vindmøllerne er igangsat vil støjen herfra være kontinuerlig, og der vil ikke opstå pludselig støj, som evt. kan gøre mink bange. Derfor vurderes det, at det ikke vil være nødvendig at stoppe vindmøllerne hvert år i perioden 1. marts til 1. juni.”

Fra N kom også indsigelse 9, hvor det hedder:

”**Ad 9:** Ejer (nabobolig 1) gør opmærksom på, at han har været i dialog med vindmølleopstiller vedrørende evt. indgåelse af et frivilligt forlig og bemærker, at der er tale om økonomisk assistance til flytning af haller og ikke en erstatning, som svarer til de faktiske omkostninger. Ejer oplyser, at han har været i kontakt med Videncenteret i Århus, som har oplyst ham om, at der aldrig før er stillet så store vindmøller op tæt på en minkfarm, og derfor betegnes den pågældende situation som ”et forsøg”. Ejer bemærker, at hvis møllerne sættes op, så kan det blive en dyr fornøjelse for hans virksomhed. Ejer bemærker, at man ikke ved, hvordan den lavfrekvente støj vil påvirke mennesker og derved kan det blive en dyr fornøjelse for opstiller, hvis folk får skader af den lavfrekvente støj. Vedhæftet indsigelsen er en udtalelse fra Aulum Vildbjerg Dyrlægerne – Vildbjerg Dyrehospital. I udtalelsen er det beskrevet, at der ikke er blevet forsket i, hvordan dyrevelfærden påvirkes, når der opstilles store vindmøller i nærheden. Dyrelægen er bekymret for om minkene vil blive stresset pga. støj og skygge og konkluderer, at uden forskning kan man ikke udelukke at opstilling af vindmøller vil påvirke minks trivsel og produktion og vil give en dårlig dyrevelfærd.

Forvaltningens kommentar:

Frivilligt forlig.

Forvaltningen gør opmærksom på, at der har været forhandlinger mellem ejer og opstiller (WindEstate A/S) om indgåelse af et frivilligt forlig, men at der ikke er indgået frivilligt forlig mellem parterne, da de ikke kunne blive enige.

Påvirkning af mink

Herning Kommune har modtaget et notat udarbejdet af Videncenter for Landbrug Århus. Se i øvrigt forvaltningens kommentar under bemærkning 2.

I det tilfælde, at ejer oplever evt. nedgang i hans produktion, som følge af støj fra vindmøller, så har ejer mulighed for at anlægge et civilt søgsmål mod opstiller om erstatning. I VVM-redegørelse er det angivet, at der vil være op til godt 25 timer udendørs skygge-

kast om året. VVMredegørelsen konkluderer, at der ikke er noget, der tyder på, at minkene vil blive påvirket af vindmøllerne.

Lavfrekvent støj

Genevirkninger fra støj, herunder lavfrekvent støj, bliver beskrevet i VVM-redegørelsens afsnit 5.2 Bekendtgørelse om støj fra vindmøller nr. 1284 af 15. december 2011 fastlægger, at den samlede lavfrekvente støj fra vindmøller indendørs i beboelse i det åbne land eller indendørs i områder til støjfølsom arealanvendelse ikke må overstige 20 dB(A) ved en vindhastighed på 8 m/s og 6 m/s. Opstilleren har i vindmølleprojektet taget højde for, at grænseværdierne for den lavfrekvente støj kan overholdes.

I 2006 blev der igangsat et projekt, som skulle afklare, om støjen fra moderne vindmøller har et væsentlig højere indhold af lave frekvenser og infralyd end de mindre vindmøller. Projektet blev gennemført i samarbejde mellem Risø DTU, DONG Energy, Aalborg Universitet (AAU) og DELTA. AAU er senere trådt ud af projektet, og den lyttetest som AAU skulle bidrage med, blev i stedet for udført af Salford University i England.

Den endelige rapport fra 2010 "EFP-06 project. Low Frequency Noise from Large Wind Turbines" fastslår, at det ikke er påvist, at store vindmøller udgør et specielt problem i forhold til lavfrekvent støjpåvirkning hos naboer til vindmøller.

Støj og sundhed

Delta har for Sundhedsstyrelsen udarbejdet rapporten "Sammenhæng mellem vindmøllestøj og helbredseffekter". Rapporten er offentliggjort den 9. marts 2011. Rapporten konkluderer, at vindmøllestøjens karakter ikke adskiller sig væsentlig fra andre støjkluder i vores dagligdag, og at hørbar infralyd ikke forekommer. Støjniveauet er fastsat efter samme forudsætninger som for vejtrafikstøj, hvor man må forvente, at 10% vil føle sig generet i et eller andet omfang.

Støjgene er den væsentligste effekt af støj fra vindmøller. Støjgenen fra vindmøller er større end for vejtrafikstøj ved samme niveau. Støjgenen er individuelt betinget, og vil opleves meget forskelligt fra person til person. Hvis en person synes, møllerne skæmmer naturen, forringer udsigten og ejendomsværdien og frygter helbredseffekter, vil personen opleve en større støjgene.

Der er ikke fundet en direkte sammenhæng mellem støj og stressniveau. Derimod er der fundet signifikante sammenhænge mellem stresssymptomer og støjgene. Der er ikke vist direkte sammenhæng mellem helbredseffekter og vindmøllestøj.

Udtalelse fra Aulum Vildbjerg Dyrlægerne – Vildbjerg Dyrehospital

Taget til efterretning. Se i øvrigt forvaltningens kommentar under bemærkning 2.”

Fra N kom desuden indsigelse 12, hvor det hedder:

”**Ad 12:** Advokatfirmaet Bliddal og Johansen har skrevet en indsigelse på vegne af nabobolig 1. Nabobolig 1 er bekymret for vindmøllernes påvirkning af hans grund i kraft af støj, skygge og lysrefleksioner. Ejer er minkavler, og minkfarmen er placeret nær de foreslåede vindmøller. I perioden fra januar til juli er minkene særligt følsomme på grund af deres årlige cyklus, og stress som følge af fx vindmøllestøj, skyggekast og lysrefleksioner vil kunne medføre, at minkene ikke kan parres, at de aborterer ufødte hvalpe eller at minktæven bider nyfødte hvalpe ihjel.

Der gøres derfor opmærksom på, at såfremt ejer efter etablering af vindmølleparken oplever nedgang i produktionen, vil der blive fremsat krav om erstatning hos vindmølleopstilleren. Der kan fremlægges dokumentation for den aktuelle, gennemsnitlige produktion af minkhvalpe og minkskind.

Det foreslås, at der i stedet for det påtænkte projekt opstilles møller på ca. 70 meter, og at der kun opstilles 2 møller i den sydligste ende af grunden, så minkfarmen påføres mindst mulige gener.

Endelig gøres der opmærksom på at der i forvejen står mange møller i området, heraf en del i Ringkøbing-Skjern Kommune, hvorfor det ud fra landskabelige og kulturelle hensyn bør overvejes, om området kan rumme flere vindmøller.

Forvaltningens kommentar:

Vindmøllernes støj påvirkning af mink.

Se forvaltningens kommentar under bemærkning 2 og 9.

Forslag til opstilling af to vindmøller på 70 meter

Et projekt omfattende 2 møller på ca. 70 meter er ikke realistisk at gennemføre, da møller på den højde ikke længere er rentable at

sætte op. Det er Herning Kommunes holdning, at grupper af store møller enkelte steder i landskabet er at foretrække frem for mange små områder med færre og mindre møller. Af samme grund udlægger Herning Kommunes Vindmølleplan kun områder til minimum tre vindmøller med en totalhøjde på minimum 100 meter. De udlagte vindmølleområder bør udnyttes så effektivt som muligt med henblik på at skåne andre områder for møller.

Samspelet med eksisterende vindmøller

Se forvaltningens kommentar under bemærkning 10"

Den i indsigelse 9 omtalte dyrlægeattest er udarbejdet den 30. december 2011 af nu afdøde dyrlæge G Aulum Vildbjerg Dyrlægerne. Det hedder i attesten:

"På nuværende tidspunkt er der ikke blevet forsket i hvordan opstilling af kæmpe vindmøller i nærheden af minkfarme påvirker dyrevelfærden. Jeg er bekymret for at minkene vil blive udsat for stress ved opstilling af vindmøller pga. den kontinuerlige støjgene og skyggekast. Uden forskning indenfor området kan man ikke udelukke at opstilling af kæmpe vindmøller påvirker minks trivsel og produktion og giver en dårlig dyrevelfærd."

D Kopenhagen Fur, har den 20. maj 2012 udarbejdet et notat fra et besøg hos N den 16. maj 2012. Det hedder i notatet:

"Undertegnede besøgte N på X-vej 10, 7480 Vildbjerg, onsdag den 16. maj 2012. Baggrunden for besøget er en planlagt opstilling af vindmøller ca. 400 meter syd for farmen. N er bekymret for vindmøllernes påvirkning af minkproduktionen, især for produktionen i de minkhaller der ligger nærmest de planlagte møller.

Efter besøget kørte N N og undertegnede til vindmøllerne ved Vester Barde, som er vindmøller af samme størrelse som de planlagte møller syd for X-vej 10. Når man stod tæt ved vindmøllerne hørtes et tydeligt et skiftende lydniveau, når møllerne kørte. På en afstand af ca. 350 meter hørtes stadig det skiftende lydniveau, men i mindre omfang. Det var en rimelig kraftig vind ved besigtigelsen.

Det kan ikke med sikkerhed siges, om vindmøllerne har negativ indflydelse på minkenes trivsel eller ikke. De kendte – og mindre – møller kan stå forholdsvis tæt på minkfarme uden de påvirker

minkene negativt. Usikkerheden er, om de nye mølletyper har et støjniveau og frekvens der påvirker minkene negativt, på de planlagte 400 meter. Mink er især følsom for pludselig og ukendt støj, som dog afhænger af årstiden. Mink er normalt mest følsom for støj i drægtigheds- og diegivningsperioden (marts – maj).

Henvendelse til forskere indenfor minkproduktion, giver samme usikre svar, idet der ikke er lavet undersøgelser specifik på vindmøller og forskellige frekvenser i forhold til minkenes trivsel.”

Dyrlæge G har den 11. juni 2012 udarbejdet en besøgsrapport vedrørende rådgivningsbesøg hos N den 8. juni 2012. Det fremgår bl.a., at der havde været et udbrud af Salmonella Dublin, og at der havde været loppeangreb tidligere på året. Der havde været mange problemer med fødselsforløb og start på diegivning.

Den 27. juni 2012 vedtog byrådet i Herning Kommune lokalplan nr. 89.T 17.1 B, og herefter blev der givet tilladelse til opførelse af vindmøllerne.

Den 4. december 2012 traf Taksationsmyndigheden afgørelse om, at N ikke havde krav på erstatning for værditab på sin ejendom som følge af opstillingen af vindmøllerne. Afgørelsen var begrundet således:

”...

Taksationsmyndighedens afgørelse:

Efter § 6, stk. 1 og 3, i lov om fremme af vedvarende energi skal den, der ved Opstilling af en eller flere vindmøller forårsager et værditab på fast ejendom, Betale herfor, medmindre værditabet udgør 1 procent eller derunder af ejendommens værdi. Hvis ejeren af den faste ejendom har medvirket til tabet, kan beløbet nedsættes eller bortfalde.

Efter lovens § 7, stk. 1, træffer Taksationsmyndigheden afgørelse om, hvorvidt Opstilleren i medfør af lovens § 6 skal betale for værditab til ejeren, på baggrund af en individuel vurdering.

Det er i lovens forarbejder forudsat, at Taksationsmyndigheden foretager et konkret, individuelt skøn baseret på de konkrete lokale forhold og herved bl.a. tager hensyn til områdets karakter og ejendomspriserne i området, om der i forvejen er opstillet vindmøller i området, om der er andre tekniske anlæg i området samt vindmøllernes afstand fra bebyggelsen, vindmøllernes højde og forventede genevirkninger ved møllerne.

Taksationsmyndigheden har vurderet, at opstilling af vindmøller i overensstemmelse med det fremlagte orienteringsmateriale vil medføre et værditab på din ejendom på mindre end 90.000 kr. Taksationsmyndigheden har ved denne vurdering lagt vægt på, at afstanden fra boligen til nærmeste vindmølle i projektet er ca. 561 meter. Udsynet til vindmøllerne i projektet fra ejendommen skærmes i betydelig grad af bevoksning. Det er dog muligt, at møllerne navnlig i vinterhalvåret vil kunne anes gennem bevoksningen. I det omfang, som møllerne måtte være synlige gennem bevoksningen, vil der være udsyn fra de primære udendørs opholdsarealer, herunder fra terrassen. Fra boligen vil der være udsyn (ligeledes betydeligt skærmet af bevoksningen) fra flere stuevinduer, fra soveværelset samt fra gildesalen på førstesalen. Opstillingen af vindmøllerne i projektet medfører visse støjgener på ejendommen. Den beregnede støjpåvirkning er 41,3 dB(A) ved en vindhastighed på 6 m/s og 43,3 dB(A) ved 8 m/s. Den lavfrekvente støjpåvirkning er beregnet til 15,0 dB ved 6 m/s og 17,8 dB ved 8 m/s. Det beregnede årlige skyggekast fra vindmøllerne i projektet er 9 timer og 28 minutter udendørs og 7 timer og 41 minutter indendørs. Skyggekastet vil forekomme i tidsrummet mellem kl. 13.30 og 17.30 i perioden medio oktober til primo marts. Da møllerne som nævnt ligger afskærmet bag bevoksning, vurderes de faktiske gener i form af skyggekast på ejendommen at være yderst begrænsede.

Værditabet vil således ikke overstige 1 procent af ejendommens værdi, som myndigheden har vurderet til 9.000.000 kr.

Som følge af, at værditabet ikke overstiger 1 procent af ejendommens værdi, kan du ikke kræve værditabet erstattet efter lov om fremme af vedvarende energi, jf. lovens § 6, stk. 3.

..."

Besætningsdyrlæge E har i en besøgsrapport af 24. maj 2013 bl.a. vurderet, at minkfarmens besætning havde en lav dødelighed. I hendes besøgsrapport af 26. juli 2013 er omtalt problemer med diarre. Den 10. september 2013 oprettede hun besætningsdiagnosen bidsår. Dagen før – den 9. september 2013 – havde hun deltaget i et møde angående opstart af vindmøllerne. Hun anførte i et brev af samme dato herom, at det var umuligt på dette tidspunkt at sige, hvor lang tid det ville tage for minkene at vænne sig til lydene fra vindmøllerne.

Den 25. september 2013 blev der afholdt et møde hos ^N hvor også bl.a. ^F og ^C fra Wind Estate deltog. Af beslutningsreferat fra mødet fremgår bl.a., at ^N oplyste, at minkene blev urolige om natten, når de vestligste vindmøller kørte ved lav vind. Parterne aftalte, at vindmøllerne skulle indkøres gradvist i drift, indtil de sidste mink var pelset omkring den 10. december 2013. Parterne anerkendte ikke noget erstatningsansvar overfor hinandens eventuelle driftstab, men Wind Estate udtrykte vilje til pr. kulance at kompensere ^N ved eventuel ansættelse af en person til at overvåge minkene i nattetimerne, når de vestligste møller var i drift.

I besøgsrapport af 23. oktober 2013 har besætningsdyrlæge ^H omtalt problemer med bidsår, som hun forbandt med driften af vindmøllerne. I en erklæring af 28. oktober 2013 har hun bl.a. beskrevet hendes besøg på minkfarmen den 29. september 2013, herunder at møllerne næsten blev overdøvet af minkene inde på farmen. I dyrlægens besøgsrapport af 2. februar 2014 har hun beskrevet sundhedstilstanden som god. Dyrlægen har endvidere udarbejdet et notat vedrørende en telefonsamtale med ^N den 12. marts 2014, hvor bl.a. fremgår, at mange tæver ikke var parret.

Besætningsdyrlæge ^I har afgivet besøgsrapport den 30. april 2014 vedrørende et rådgivningsbesøg den 29. april 2014. Heraf fremgår bl.a. at det på daværende tidspunkt var umuligt at sige, om møllerne havde haft en negativ indflydelse på minkenes reproduktion, men at der var mange døde hvalpe, hvoraf flere så ud til at være misdannede.

Der er den 5. maj 2014 udarbejdet en håndskrevet besøgsrapport af Kopenhagen Furs besøg på ^{N's} minkfarm. Årsagen til besøget er anført som "Store problemer med hvalpning sandsynligvis pga. vindmøller".

Af besætningsdyrlægens besøgsrapport af 14. maj 2014 fremgår bl.a., at dyrlægen ikke kunne udelukke, at stress forårsaget af vindmøllerne kunne være årsag til den relativt stor dødelighed hos hvalpene i forhold til året før. Der ville være mulighed for at få døde hvalpe undersøgt nærmere.

Nu afdøde dyrlæge ^J Vestjyske Dyrlæger ApS, besøgte minkfarmen den 5. juni 2014. I konklusionen for hendes rapport over besøget hedder det:

"Trods grundig gennemgang af farmen- incl. Forhåndenværende statistisk materiale -er det ikke muligt at påpege kendte faktorer, som kan forklare de forringede produktionsresultater."

Den 7. januar 2015 rettede Dansk Pelsdyravlerforening henvendelse til Folketingets udvalg for landdistrikter og øer. Det hedder bl.a.:

”Der foreligger empiri, som dokumenterer, at almindelige små vindmøller ikke påvirker mink (udeladt). Der har således i en år-række været almindelige vindmøller i drift i umiddelbar nærhed af minkfarme, uden at dette har givet anledning til produktions- eller velfærdsmæssige problemer på minkfarmene. Der foreligger dog ingen forskning eller nærmere undersøgelser, som dokumenterer dette (udeladt).

Der er ikke foretaget undersøgelser af store vindmøllers påvirkning af minks velfærd, reproduktionsevne mv. Dansk Pelsdyravlerforening har kendskab til et enkelt tilfælde, hvor store vindmøller er sat i drift i nærheden af en minkfarm (N's minkfarm). Dansk Pelsdyravlerforening er bekendt med, at den pågældende minkavler i 2014 har oplevet et atypisk lavt hvalperesultat samt øget forekomst af stress og aggression hos minkene på farmen. Der foreligger desværre hverken undersøgelser, som bekræfter eller udelukker, at disse problemer skyldes påvirkningen fra de nærliggende vindmøller (omformuleret). Ifølge Dansk Pelsdyravlerforening burde den ansvarlige planlægningsmyndighed have sikret, at der forelå fyldestgørende dokumentation for de dyrevelfærds- og produktionsmæssige konsekvenser på minkfarme og evt. andre husdyrhold, inden vindmølleprojektet blev godkendt (omformuleret).”

Under sagen har syns – og skønsmændene seniorspecialist og akustiker Renè Hansen, maskiningeniør, ph.d. Henrik Gjellerup og seniorforsker Jens Malmkvist hver især afgivet rapporter. Renè Hansen og Jens Malmkvist er afhjemlet under hovedforhandlingen.

Parterne er enige om, at erklæring fra Henrik Gjellerup vedrørende måling af vibrationer på X-vej 10 ikke har betydning for sagens afgørelse.

Jens Malmkvist har den 21. april 2021 afgivet et notat om påvirkning af mink af lyd fra vindmøller. Det hedder i notatet bl.a.:

”Seniorforsker, Ph.d. Jens Malmkvist, Afdeling for Husdyrvidenskab, Aarhus Universitet

Der er biologisk viden om farm minks (Neovison vison) hørevne, om adfærd og stresspåvirkninger, samt kendskab til særlige perioder (f.eks. parring, fødsel, dieperioden) hvor mink stiller særlige krav for at opnå en god velfærd og et godt reproduktionsresultat.

Nyere undersøgelser har vist at hørelsen hos mink er bedre end tidligere antaget (Brandt et al., 2013). Voksne hunners hørelse er bekræftet i måleområdet fra 1 kHz til 70 kHz, med størst følsomhed (tærskelværdi på 20 dB SPL) ved frekvensområdet 8-10 kHz (Figur 1). I modsætning til voksne mink er hvalpe funktionelt døde de første 4 uger efter fødslen. Minkhvalpenes høreevne udvikles gradvist med alderen efter den 4. leveuge, men er stadigvæk dårligere end hos voksne mink ved hvalpenes fravæning og flytning fra moder-tæven efter 7-8 uger (Brandt et al., 2013). Der er et vigtigt samspil mellem mor og unger i fødselsperioden, hvor lyd spiller en rolle for minks sociale kommunikation (Clausen et al., 2008; Malmkvist and Palme, 2008; Svendsen et al., 2012; Brandt et al., 2013; Malmkvist et al., 2016; Malmkvist, 2019). For eksempel vokaliserer unge minkhvalpe en del – inklusive i frekvenser op til 50 kHz, hvilket overstiger menneskets høregrense – rettet mod modertæven. Der er mig bekendt ingen viden om minks respons i frekvensområdet under 1000 Hz; det er dog sandsynligt at disse frekvenser sanses af mink ...

Imidlertid er grundlæggende spørgsmål om påvirkning af farm mink fra lyd og vibrationer specifikt fra vindmøller – udfra gældende forskning – ikke belyst. Det er yderligere min vurdering – baseret på mit nuværende kendskab til faglitteraturen – at der ikke er videnskabelige studier fra andre typer af eksponering, som med rimelighed kan benyttes til en valid analyse af effekten vindmøller på mink på farme. Studier fra andre dyr (f.eks. svin; Karwowska et al., 2015) kan ikke direkte overføres til at gælde for farm mink i produktion. Ydermere kan man ikke antage at menneskets komfortzone svarer til minks komfortzone, uden konkret viden om validiteten af en sådan generalisering.

Sanseapparatet og den øvrige biologi varierer en del mellem arter.

Det er således min opfattelse at der ikke er forskningsmæssig viden om følgende relevante forhold hos mink:

- (1) opfatter farm mink vindmølle lyde (dele heraf, lydprofiler og niveauer) som negative (som de f.eks. vil arbejde for at undgå),
- (2) påvirker længere tids eksponering til vindmøller farm minks adfærdsmæssige og fysiologiske stressreaktioner, samt
- (3) påvirker vindmølle lyd den sociale (vokale) kommunikation mellem farm mink, dvs. kan lyd fra vindmøllerne defineres som en støjkilde fra dyrenes perspektiv. Det kunne fx være hvorvidt elementer af minks ynglepleje eller hvile påvirkes.

Disse spørgsmål kan bedst belyses i biologiske eksperimenter, hvor man i forsøg indsamler data om dyrenes adfærd, stressreaktioner og andre indikatorer, med en kontrolleret vindmølle påvirkning (eller dele af udvalgte lydprofiler/vibrationer/slagskygger). Herunder særligt måler direkte på dyrenes akutte reaktioner, ændringer over tid (test for tilvænning eller sensitiverings effekter) samt indflydelse på lang-tids stress (f.eks. nedgang i reproduktion, unormal adfærd, stresshormoner) i forhold til en tilsvarende kontrolgruppe af mink uden eksponering, med særlig fokus på sensitive perioder i minkproduktionen.

Hovedtype af data indsamling ville være adfærd og fysiologiske indikatorer koblet til motivation, positive og negative affektive tilstande, frustration, stress og velfærd hos mink. Disse metoder er tidligere validerede til brug hos farm mink (f.eks. Malmkvist and Hansen, 2002; Hansen et al., 2007; Mormede et al., 2007; Malmkvist et al., 2011).

Foreløbige konklusioner

- Mink forventes at kunne sanse påvirkningen, som i de akustiske målerapporter henføres til vindmøller (yderlige gennemgået af René Hansen, og Henrik Gjelstrup på møde 16-04-2021)
- Det er uvist hvor følsomme mink er for vibrationer, som dog forekom i mindre grad ifølge rapport fra den pågældende farm. Det vil være mest relevant at undersøge vibrationer i døgnets hvileperioder, idet bevægelse hos aktive mink i forbundne bure i haller også forventes at skabe burbevægelse under produktionsforhold.
- For dyrenes opfattelse og stress reaktioner kan det have betydning hvorvidt dyret kan forudsige mønstret og om påvirkningen er koblet til en biologisk relevant hændelse eller ej. Dvs. dyrs respons forventes at afhænge ikke blot af lyd påvirkningens intensitet og varighed, men også af faktorer som forudsigelighed, kontrol og mulighed for adfærdsregulering (f.eks. søge væk i redekasse) i kombination med tidligere erfaring og øvrige belastning (inkl. dyrets alderstrin, om det er udsat/sensitiv eller ej).
- Målinger af lydbillede og intensitet fra minkfarmens fodermaskine og gyllepumpe

(gennemgået i akustikrapporter) er i min opfattelse af mindre relevans i sammenhæng med at forstå de biologiske effekter af vedvarende vindmøllepåvirkning på mink.

Maskinfodringen er en kortvarig, daglig, forudsigelig hændelse, knyttet med belønning. Så jeg forventer at det opfattes som en til lært 'positiv' lyd for farm mink. Det vides derimod ikke hvorledes mink opfatter og værdisætter baggrundslyde som fra vindmøller, akut eller over længere tid. Uden forsøg kan vi ikke sige om der sker en tilvænning eller modsat en sensitivering/akkumulering af stress reaktioner (målt f.eks. i minks adfærd, reproduktion, hormoner) over tid.

- Sporadiske observationer af farmens mink som 'nysgerrige' (som rapporteret f.eks. i akustikrapport) er ifølge min vurdering af mindre værdi, idet adfærden afhænger af flere forhold, herunder tidspunkt på året (produktionsperiode, slankning) som påvirker adfærden samt observatørens kendskab til måling af temperament (jf. Malmkvist & Hansen, 2002; Henriksen et al., 2020). Hertil kommer behovet for en referenceramme fra andre minkfarme, for at skønne om mink på den aktuelle farm er typiske eller afvigende på observationstidspunktet. Såfremt man ønsker en vurdering af dyrenes temperament vil det vil være mere relevant at få WelFur-Mink rapporter (indeholder en systematisk velfærdsvurdering) til gennemgang. Bag ved disse rapporter findes rådata, hvor temperament og en række andre forhold systematisk måles på den pågældende farm (stikprøve typisk 120 bure), foretaget af uafhængige trænede observatører fra firmaet Baltic Control. Disse data kunne anvendes for at se efter afvigende temperament og unormal adfærd på farmen. Vi kender til gennemsnit og variation i disse parametre, baseret på systematiske vurderinger indsamlet på samme måde på over 2000 danske og europæiske minkfarme i perioden 2017-19 (Henriksen et al., 2021).
- Der forventes ikke et 1:1 forhold mellem påvirkning og respons, hvorfor målinger på akustik ikke kan stå alene. Målinger på mink, og særligt under kontrollerede forhold, er nødvendige for at etablere denne sammenhæng som mangler for at kunne udelukke eller bekræfte en negativ kortvarig eller langtidseffekt på mink.
- Det er vanskeligt at skønne en effekt af de fremlagte lyd og vibrationsmålinger indsamlet på den aktuelle farm, fordi der ikke er vidensgrundlag som specifik kobler eksponeringerne til minks reaktion, på kort eller lang tid.

- Jeg kan derfor ikke bekræfte eller udelukke at de forekommende stimuli fra vindmøller over tid har forbigående eller vedvarende effekt på farmens mink.
- Baseret fra rapport fra dyrlæge nævnes høje frekvenser (for det menneskelige øre, voksne mink kan som beskrevet høre også høre langt højere frekvenser) fra vindmøller som udløser af problematisk minkadfærd. Baseret på målinger på den pågældende farm (akustikrapport), ser det umiddelbart ud til at det ville være mest relevant at fokusere på de lavfrekvente påvirkninger (<1000 Hz), som potentielt belastende.

Nærværende notat og foreløbige konklusioner er baseret på mit kendskab til faglitteraturen om mink. En dybere granskning og analyse af litteraturen kunne tilvejebringe nye resultater og viden, som jeg for nuværende ikke har. Dette vil kræve et større tidsforbrug til litteratursøgning (f.eks i databaser som Web of Science) og en sammenfatning af flere videnskabelige artikler. Et evt. videre bidrag fra min side vil skulle målrettes til de konkrete spørgsmål, som ønskes besvaret. Der er endnu ikke (20. april 2021) stillet konkrete spørgsmål til mig som skønsmand i sagen.”

Renè Hansen har afgivet et notat af 21. september 2021 om måling af lyd fra vindmøller ved minkfarm. Det hedder i notatet bl.a.:

”Resumé:

103 ApS har for rekvirenten Retten i Herning udført målinger af støj på X-vej 10, 7480 Vildbjerg.

Baggrunden for målingen er, at rekvirenten ønsker at få udført et syn og skøn mhp. støjmålinger fra vindmøller på minkfarm og inde i bolig.

Målingerne er udført den 31-10-2018 og den 07-01-2020 af René Hansen og K fra 103 ApS.

Der var et mindre regnvejr under udførelse af de sidste par målinger. Det vurderes, at dette ikke har nogen betydning for målingerne.

I Bilag 1. Data over målt lydtrykniveau i bolig ses visse overskridelser af det lavfrekvente A-vægtet lydtrykniveau ind i lejlighed jf. grænseværdierne i Figur 1. ved ca. 5-6 m/s og 10 m/s i P1.

Under udførelse af målinger af fodremaskine og gyllebrønd d. 31-10-2020, virkede minkene upåvirket af støjen fra disse. Deres adfærd var mest nysgerrig, og målingerne blev udført mens måleteknikere ikke var i nærheden af måleudstyret, for ikke at forstyrre/påvirke minkenes adfærd.

Støjens Karakter:

- Støjen fra vindmøllerne under drift kunne tydeligt høres på minkfarm ved alle målepositioner udenfor
- Støjen karakteriseres, som at være en moduleret/svingende susen sammenlignelig med støj fra en lufthavn i det fjerne.
- Når møllerne var i drift, var det muligt at retningsbestemme ret præcist, hvor støjen kom fra, og det vurderes uden tvivl at støjbidrag stammer fra møllerne.

Andet baggrundsstøj

- Det vurderes, at baggrundsstøjen stammer fra vind og 'hvislen' fra træer og buske mm.
- Der kunne ikke høres støj fra nærtliggende veje eller lufttrafik og vurderes derfor til ikke at have indflydelse på målinger.

Der afviges fra Bekendtgørelsen 1736, 21/12/2015, da der ikke kan korrigeres for det bredbåndet støj, og grænseværdier kan derfor ikke udmeldes om overholdt eller ej.

Der er yderligere målt i målepunkter over 15 meter fra bolig, hvilket også afviger fra Bekendtgørelse 1736, 21/12/2015.

Der afviges yderligere fra Bekendtgørelse 1736, 21/12/2015, da målinger ikke er udført som lydeffektmålinger af vindmøllen og derefter beregnet til boligen. Der er i stedet udført målinger ved selve boligen med vindmøllen i drift.

Der er målt støjkluder på minkfarm som vurderes støjende, heriblandt fodremaskine og gyllebrønd. Gyllebrønd vurderes, ud fra målinger ikke at have en signifikant betydning for det samlede støjbidrag på minkfarm, da lydtrykniveauet fra gyllebrønden ligger for tæt på baggrunds niveauet, til at der kan udføres en korrektion af støjbelastningen.

Ang. fodremaskine, vurderes det, at maskinen ikke støjer signifikant i punkterne P1 og P2 på minkfarm, når maskinen er i drift i det store minkhus (punkt H1 og H2).

Det ses ud fra målingerne af forbi-kørsler af fodremaskinen, at der er et toneindhold ved 50 og 100 Hz. Disse toner peaker begge ved omkring 45-56 dB(A). Det samlede støjniveau 10-160 Hz er på ca. 57-58 dB(A) (opgivet uden et referencetidsrum).

Selve forbi-kørslen ved et mink-bur varer ca. 30 sekunder.

Ved punkt P1 og P2 vurderes det at støjen fra fodremaskine ikke overstiger baggrundsniveauet og er derfor ikke signifikant i disse punkter.

Den beregnede lavfrekvente støj med reference-tidsrummet (10 min) i de 2 målepositioner i minkhal er 44,4 og 44,9 dB(A), hvilket overstiger de givne grænseværdier for lavfrekvent støj jf. Miljøstyrelsen Orientering nr. 9 – 1997 "Lavfrekvent støj, infralyd og vibrationer i eksternt miljø".

Det kan så diskuteres om "øvrige rum" anvendelsen passer til minkhallen, som er et åbent miljø og ikke et lukket lokale, som beskrevet i orienteringen.

Der er ikke målt støjkanon baseret på N's udmelding, om at den ikke er i brug. På baggrund af dette, uden nogen måling, frekvensfordeling, lydisolering af minkhallens tag mm. kan 103 ApS ikke udføre hypotetiske beregninger af støjen fra støjkanonen."

Jens Malmkvist har afgivet erklæring af 6. november 2021. Det hedder i erklæringen bl.a.:

"Svar fra skønsmand Jens Malmkvist på spørgsmål i Blanket til syn og skøn. Svaret er anført efter hvert af de stillede spørgsmål. Til sidst i dokumentet findes litteraturliste. Welfur Avlerrapport modtaget fra Baltic Control er uploadet som bilag.

8. Spørgsmål fra rekvirenten

"På baggrund af Kortlægningen, herunder afrapporteringen af 20. april 2021 fra skønsmandene Hansen og Gjelstrup, og på baggrund af den i sagen fremlagte dokumentation om bl.a. sagsforløb og driftsforhold på N's minkfarm efter opstilling og idriftsættelse af sagsøgte vindmøller i september 2013, samt på baggrund af den yderligere dokumentation, som skønsmanden har indhentet til brug for sin vurdering, anmodes skønsmanden at besvare følgende spørgsmål:

4.1

Idet skønsmanden bekræfter, at Kortlægningen og afrapporteringen repræsenterer et for den zoologiske dimension af dette syn og skøn relevant og fyldestgørende grundlag, anmodes skønsmanden om at vurdere, om det sikkert, i høj eller mindre grad sandsynligt eller usandsynligt eller med sikkerhed kan udelukkes, at mink, der indgik i besætningen på N's farm i september 2013 og indtil dennes lukning med pelsning 2018 kunne og ville registrere den akustiske og/eller seismiske emission, der blev påbegyndt fra vindmøllerne? Skønsmanden bedes vurdere og beskrive, om den kortlagte emission adskiller sig fra den emission, der udgår fra andre kilder.”

Det er min vurdering – uden at være fagekspert på emissionen og de mange måletermen knyttet til feltet – at kortlægning og afrapporteringen af lyd/vibrationsmålinger er fyldestgørende for at få indblik i typen af lyd/vibration emissionen, som mødte minkene på N's minkfarm. Målerapporternes resultater blev yderligere gennemgået og forklaret af forfatterne René Hansen, og Henrik Gjelstrup på møde med mig d. 16-04-2021.

Mit forbehold for et fyldestgørende grundlag går på, at grundlæggende spørgsmål om påvirkning af farm mink fra lyd og vibrationer ikke kendes – hvorfor det kan være svært at specificere yderligere krav til kortlægningen. Ydermere kan man ikke antage at minks komfortzone svarer til menneskets komfortzone, uden konkret viden om validiteten af en sådan generalisering. Sansesystemet og den øvrige biologi varierer mellem arter. Der forventes ikke et 1:1 forhold mellem påvirkning og respons, hvorfor målinger på akustik ikke kan stå alene. Målinger på minks adfærd og stress reaktioner, og særligt under kontrollerede forhold, er nødvendige for at etablere denne sammenhæng som mangler for at kunne udelukke eller bekræfte en negativ kortvarig eller langtidseffekt.

Den akustiske emissions karakter er beskrevet i den akustiske rapport "Måling af lyd fra vindmøller fra minkfarm". Her beskrives en for mennesket hørbar susen fra møller under drift, som kan retningsbestemmes. Målingerne viser et tydeligt lavfrekvent (10-160 Hz) bidrag som kan henføres til møllerne. Støjniveauet bringes op til et mere konstant niveau med møllerne tændt end når de er slukket.

Med min nuværende viden om minks sanser vurderer jeg at voksne mink generelt – og dermed også mink som var til stede på N's farm i denne periode – var i stand til at sanse/registrere

den akustiske emission fra vindmøllerne. Baggrunden for min vurdering følger.

Nyere undersøgelser har vist at hørelsen hos voksne mink er bedre end tidligere antaget (Brandt et al., 2013). Voksne hunners hørelse er bekræftet i måleområdet fra 1 kHz til 70 kHz, med størst følsomhed (tærskelværdi på 20 dB SPL) ved frekvensområdet 8-10 kHz (Figur 1), baseret på måling af den elektriske respons fra hørenerven når dyret udsættes for lyd. Frekvenser under 1000 Hz sanses af mink, baseret på ekstrapolering under det laveste måleområde på Figur 1. Ældre undersøgelser har vist reaktion hos mink (efter 30 dages alderen), på lyde i området 250-1000 Hz, dog kun testet ved høje lydtryk (>100 dB SPL) til hvalpe (Flottorp and Foss, 1979). Hørelsen forbedres fra efter fire uger efter fødsel til voksen hos mink.

Figur 1. Auditory Brainstem Response (ABR) audiogrammer (gennemsnit \pm s.e.m) fra 12 voksne hunmink af to farvetyper (Sort, Palomino), baseret på baseret på den elektriske respons fra hørenerven når dyret udsættes for lyd. Den mest følsomme hørefrekvens var omkring 8-10 kHz for begge farvetyper. Mink viste høreevne over hele det målte frekvensområde fra 1 – 70 kHz (Brandt et al., 2013).

Der kendes til hvide mink af typen Hedlund hvor hørelsen udvikles for derefter at henfalde i en ung alder (Flottorp and Foss, 1979). Det er mit indtryk at denne type var sjælden i dansk minkproduktion – jeg har tidligere efterspurgt Hedlund-mink for at kunne udføre forsøg med disse. Der findes også hvide mink som godt kan høre. Der var hvide mink på N's minkfarm, men det er ikke nævnt om de er af typen Hedlund eller ej. Endvidere udgjorde den hvide farvetype en mindre del af bestanden (opgjort for parrede tæver) på N's minkfarm [14,6 %; Sagens bilag 26, Brev "Konklusion på farmbesøg den 05.06.2014"]. Forekomst af eventuelt døvhed/nedsat hørelse hos voksne mink vurderes derfor ikke at være relevant for sagen.

Minks hørelse er ikke konstant med alderen. I modsætning til voksne mink er hvalpe funktionelt døde de første ca. 4 uger efter fødslen. Efter 30 dage kan minkhvalpe reagere på lyde i området 250- 1000 Hz, testet ved høje lydtryk (Flottorp and Foss, 1979), der overstiger niveauet målt på minkfarmen som bidrag fra vindmøllerne. Minkhvalpenes høreevne udvikles gradvist med alderen ef-

ter den 4. leveuge, men er stadigvæk dårligere end hos voksne mink ved hvalpenes fravæning og flytning fra modertæven efter 7-8 uger (Brandt et al., 2013). Jeg vurderer at unge mink under 4 uger formentlig ikke hører lydmissionen fra møllerne. Stadig vokaliserer minkhvalpe en del fra fødslen, rettet mod modertæven (fx Clausen et al., 2008; Malmkvist, 2019). Hvalpene udsender mange lyde som de ikke selv kan høre i de første uger af livet. Dvs. selvom hvalpe i den unge alder måske ikke selv hører støj, kan de i teorien påvirkes indirekte, da de er afhængig af yngelpleje fra minkmoderen og at moderen reagerer hensigtsmæssigt (fx Malmkvist and Palme, 2008).

Emission i form af vibrationer er beskrevet i det tekniske notat "Måling af vibrationer fra vindmøller ved minkfarm". Af rapporten fremgår at der ikke var nogen markant effekt i vibrationer ude på minkfarmen som henføres til vindmøllerne. Jeg har søgt og læst litteratur om effekt af vindmøller, inklusive vibrationer. Der findes undersøgelser som rapporterer ændret forekomst af dyreliv (mink ikke undersøgt), som associeres med tilstedeværelse vs. fravær af vindmøller, herunder hvorvidt ændringerne kan henføres til effekten af vibrationer fra vindmøller. Denne viden er fra feltstudier, hvorfor det kan det være svært at med sikkerhed at fastlægge en kausal sammenhæng mellem vibrationer og dyreliv. Da rapporten viser en begrænset vindmølle effekt på vibrationer målt ude på minkfarmen, er det mit nuværende skøn, at den målte vibrations effekt sandsynligvis var af mindre betydning. Helt kan det dog ikke udelukkes, fordi der mig bekendt ingen konkrete undersøgelser findes om minks komfortværdi/tolerance med hensyn til vibrationer.

4.2

"Hvis en registrering af emission i henhold til spørgsmål 4.1 ikke er usandsynlig eller udelukket, anmodes skønsmanden om at kvalificere, hvorvidt minks registrering af den pågældende emission vil kunne medføre adfærdsforandringer eller tab af velfærd eller trivsel hos mink, herunder om følsomheden hos mink af den kortlagte påvirkning vil være den samme eller forskellig hen over døgnet og hen over året. Skønsmanden bedes oplyse, om følsomhed kan reduceres over generationer."

Det er uvist om minks registrering af pågældende emission kan medføre adfærdsændringer eller tab af velfærd eller trivsel hos mink.

Observationer i form af rapporter fra dyrlæger og konsulenter giver indtryk af problemer med aggression, parring og nedgang i antallet af hvalpe ved fravæning på farmen (sagens bilag 26). De involverede fagpersoner, der kommer på farmen, beskriver så vidt jeg kan se, ikke andre kendte grunde til den negative udvikling, som tidsmæssigt er sammenfaldende med perioden efter vindmøllerne. Hvorfor man efter udelukkelsesmetoden slutter, at det måske kan skyldes stress på minkene som følge af emission fra vindmøllerne.

Såfremt der kan henføres en effekt til emissionen, vil jeg som udgangspunkt forvente at effekten vil variere med døgn- og årsrytme. Begrundelsen herfor er at der forventes forskellig sensitivitet i forskellige periode qua minkens årscyklus og naturlige døgnrytme, med aktive og passive periode i løbet af døgnet (Hovland et al., 2017).

Minkpopulationens sammensætning skifter over året, og forskellige håndteringsprocedurer og naturlige biologiske processer er koblet til visse årstider. Nogle udfordringer ved hold af mink optræder særligt knyttet til disse, f.eks. i forbindelse med slankning om vinteren, parring i marts, fødsel og yngelpleje i april/maj, kuldets interaktioner inden flytning fra tæven og adskillelse fra resten kullet. I vækstsæsonen modnes mink, med deraf følgende mindre tolerance for artsfæller i samme bur. Dette er kritiske perioder. Et vist niveau af aggression vil forekomme på minkfarme, særligt i visse perioder. Forekomsten af bid og sår/skader er under farmforhold hyppigst om efteråret (fra efterårsjævndøgn i september og frem), samt i store kuld mellem 6-8 uger efter fødslen (inden adskillelse).

Endvidere ved man at visse driftsformer – f.eks. gruppeindhusning af mink, som var lovlig at anvende i vækstsæsonen indtil pelsning – øger forekomsten af aggression og bidmærker hos mink. Her er parvis indhusning af en han- og en hunmink i vækstsæsonen det optimale udgangspunkt med den laveste forekomst af bid under normale farmforhold (Hansen et al., 2014; Møller et al., 2015; Hansen & Møller, 2012).

Jeg mener ikke at det kan entydigt fastslås eller afvises en sammenhæng mellem opstilling og/eller drift af vindmøller og en forringelse af velfærden hos mink baseret på gennemført videnskabeligt arbejde. Der foreligger ikke videnskabelige undersøgelser af hvor-

vidt mink varigt påvirkes adfærdsmæssigt af akustiske og seismologiske emissioner fra vindmøller.

Vi ved at adfærd, herunder frygtsomhed hos mink (overfor mennesker, andre mink, ukendte objekter, i et nyt miljø) kan ændres over generationer vha. avl (Malmkvist and Hansen, 2001; 2002; Malmkvist et al., 2019; Thirstrup et al., 2019). Målrettet avl for minks temperament og sundhedsfremmende egenskaber indgår som minimumskrav ved hold af mink i Danmark (BEK nr. 1553 af 11/12/2015). Der foreligger imidlertid ikke forskning om tilpasning eller ændringer over generationer/tid til akustisk emission fra vindmøller, veje eller lignende hos mink.

Reduceret følsomhed over generationer vil formentlig kunne optræde, men vil kræve følgende: (1) en variation i respons hos dyrene, (2) en arvelig komponent i denne variation, og (3) en naturlig fordel/noget som driver selektion, fx at mindre sensitive dyr opnår flere parringer og fører flere gener videre til næste generation. Til en vis grad vil avlernes øgede indsats (fx flere parringsforsøg, aktivt redde hvalpe fra belastede mødre, udvælge dyr efter andre egenskaber som pelskvalitet og størrelse) kunne modarbejde en sådan 'naturlig' selektion. Hvis det er en økonomisk betydende egenskab vil tabet hos den enkelte avler være stort inden en eventuel effekt sætter ind. Desuden supplerer mange minkfarme også med mink indkøbt udefra – dvs. dyr som ikke har været udsat for samme emission. Derfor finder jeg det mindre sandsynligt om mink på få generationer i praksis vil udvise ændret tilpasning overfor væsentlig lydmission.

4.3

"Skønsmanden anmodes om at vurdere, om de af sagsøger beskrevne forhold for minkbesætningen, herunder stævningen afsnit 3.2 med tilhørende bilag og bilag 26, som omfatter overdødelighed, reduceret fertilitet og højt aggressionsniveau, kan udelukkes at være en følge af minks registrering af den akustiske og/eller seismiske emission."

Det kan jeg ikke udelukke. Jeg vil knytte følgende kommentarer til materialet, på baggrund af sagens oplysninger (bilag 26 " Data og oplysninger om driftsforhold 2012-2019, herunder dyrlægerapporter")

Overdødelighed

Døde/aflivede mink i forekommer i praksis, normalvis i et lavt til moderat antal, medmindre særlige sygdomme (fx plasmacytose, lungebetændelse) eller forhold rammer (fx for tynde mink i en kold vinterperiode). Sundhedstilstanden angives generelt at være god. Ifølge opgørelse på farmen (fx Rådgivningsbesøg 17/10-2014; bilag 26) var der 0,35% døde mink september-oktober 2012 (året inden vindmøller) og ca. dobbelt så mange døde (0,76%) i 2013 (hvor vindmøller blev igangsat primo september). Samme periode året efter var dødelighed faldet igen. Det er variation mellem farme og mellem år, men et estimat er at dødelighed hos mink i løbet af vækstsæsonen på veldrevne farme og under parvis indhusning er omkring 1,1% af de fravænnede hvalpe og 0,1% af disse har bidsår, ifølge Møller (2011).

Med hensyn til dødeligheden hos hvalpe, så bemærker jeg at antallet af døde hvalpe på N's farm er lavt april/maj 2013. Dette kan skyldes en god parring og fødeperiode, tæver i passende huld og med gode forhold for tæver og hvalpe (fx redemateriale mv). Imidlertid afhænger antallet af døde hvalpe også af tilsyn og fx om man gennemgår redekassen/buret/under buret på fødedagen og tidligt herefter (Malmkvist et al., 2007; Malmkvist and Palme, 2008; Schou and Malmkvist, 2017). Derfor bør man overveje om de højere antal døde hvalpe de følgende år til dels skyldes et højere fokus og ændret procedure for tælling end i årene før opsætning af vindmøllerne. Baseret på systematisk og grundig tælling af døde hvalpe fra mink vil jeg forvente gennemsnitlige hvalpedødeligheder i området 5-30% fra fødsel til fravæning efter 7-8 uger (sammenfattet i Malmkvist et al., 2007). Tilsvarende procenter er ikke direkte udregnet i materialet (bilag 26), men jeg estimerer (på baggrund af antal avlstæver) at de oplyste dødeligheder for hvalpe efter fødsel ikke er uden for dette normalområde for 2014 og fremefter.

Nedgangen i hvalperesultatet (antal hvalpe pr. tæve) er straks mere tydeligt for årene efter 2013. Dette er også opgjort som en produktionsnedgang på farmen (stævning afsnit 3.2). Så denne rapportering vil jeg tillægge mere værdi, i forhold til fund og tællinger af døde hvalpe, som er følsom for grundighed og timing for indsamling efter fødsel.

Fertilitet

Procentdelen af tæver som ikke kan parres som angivet for 2014-sæsonen er udsædvanlig høj. En ældre undersøgelse med systematisk og grundig parring viste at minks temperament kan påvirke hvor let parringen gennemføres. Meget frygtsomme mink er svæ-

rere at parre, men selv blandt disse ekstremt frygtsomme mink blev ca. 80 % parret to gange, og mindre end 5 % blev ikke parret, dog med en vedvarende indsats i denne undersøgelse (hvor dyrematerialet bestod af 90 tillidsfulde mink, 91 kontrol mink, og 91 frygtsomme mink af samme farvetype; Malmkvist et al., 1997). Jeg mener, at en del af nedgangen i hvalperesultatet og dermed et dårligere produktionsresultat kan henføres til en dårlig parringssucces, inklusive en lav omparringsprocent.

Jeg kan ikke udelukke at den dårlige parringssucces kan være en stress følge af vindmølle emission. For retvisende kunne sammenligne parringssuccessen mellem de enkelte år kræver det at samme procedure anvendes, og at population (type, aldersfordeling) er sammenlignelig mellem år. Dette kan jeg ikke vurdere om er tilfældet ud fra sagens materiale.

Højt aggressionsniveau

Bid og skader forekommer hos mink, særligt hos store kuld omkring 6-8 uge og i højere grad såfremt mink holdes i grupper om efteråret. Observation af sår og skade (baseret på observation af mere end 1000 danske farme 2017-19) viste at i gennemsnit 1,8 % af bestanden på danske farme var ramt at dette om efteråret (Henriksen et al., 2021).

Det er på baggrund af bilaget vanskeligt at kvantificere antallet og alvoren af de observerede bid/skader, hvorfor det er vanskeligt at skønne om tallet er højt eller inden for normalområdet. Ifølge ejer oplysninger er forekomsten forhøjet, og det udmønter sig ved en øget dødelighed blandt minkene.

Møller (2011) angiver ca. 0,1 % døde mink med bidsår ved parvis indhusning, stigende til 2,1% med sår ved gruppeindhusning to hanner og to hunner i vækstsæsonen. Så det er klart at indhusningsformen betyder en del for aggression og skader hos mink. Så vidt jeg forstår fra materialet (bilag 26) anvendte minkfarmen ikke gruppeindhusning, hvilket ellers er en kendt og væsentlig risikofaktor for aggression og sår hos mink (Alemu et al., 2014; Møller et al., 2013). Jeg kan ikke udelukke at aggression mellem mink kan påvirkes af ændret baggrundsstøj.

4.4

"Skønsmanden anmodes om at oplyse, hvorvidt der på grundlag af den i sagen fremlagte dokumentation eller oplysninger, som skønsmanden måtte have indhentet fra anden side, herunder Kopenha-

gen Fur og tidligere skønsmand Niels Enggaard, kan konstateres at være andre forhold, som har eller kan have fremkaldt overdødelighed, tab af fertilitet og højt aggressionsniveau.”

Der er i bilag 26 eller i to samtaler med Niels Enggaard Hansen ikke kommet andre væsentlige forhold frem – fx tydelig sygdom hos dyrene, skift til gruppeindhusning – som med høj sandsynlighed kan have fremkaldt tab af fertilitet (parringsproblemer, dårligt hvalperesultat) og forhøjet aggression, som beskrevet af ejeren. Tidligere skønsmand Niels Enggaard Hansen bemærkede timingen af møllernes igangsætning (primo september), som er inden det tidspunkt hvor aggression begynder at optræde hos mink. Vi talte også om betydningen af godt management, men han havde ikke yderligere oplysninger om konkrete forhold, der havde ændret sig på N^s farm i perioden fra før til efter vindmøllerne.

Desuden har jeg modtaget en WelFur avlerrapport fra Baltic Control (bilag), som er vurdering af velfærd på farmen foretaget efter en standardiserede metode udviklet til brug på Europæiske minkfarme (Møller et al., 2015). WelFur blev udrullet på danske farme i 2017, og rapporten sammenfatter målinger på farmen ved et besøg dateret 22-05-2017. For at få udregnet en samlet score for velfærd kræves mindst tre besøg fordelt på året, og der foreligger dermed ikke en samlet velfærdsscore og vurdering på N^s farm, hvorfor det er vanskeligt at sammenligne farmen med de kendte gennemsnit for de ca. 1200 farme som opnåede fuld WelFur certificering i Danmark, baseret på målinger i 2017-19 (Henriksen et al., 2021).

Flere forhold på farmen blev vurderet som velfærdsmæssigt i orden ifølge alverrapport udarbejdet ved dette ene WelFur besøg, fx med hensyn til berigelse af bure, og rigeligt med strøelse i redekasserne. Som på flertallet af danske farme gøres brug af ekstra hvalpevand i dieperioden.

Avleren svarer – ifølge WelFur rapporten – at fravæning skete ved 7 uger for 100% af kuldene. Dette er ikke det anbefalede ved hold af mink. Bekendtgørelsen om hold af mink §24 stk. 2 foreskriver ”Fravæning af hvalpe/unger må tidligst ske, når hvalpene/ungerne er otte uger gamle, medmindre moderens eller hvalpenes/ungernes velfærd er truet på grund af ganske særlige omstændigheder” (BEK nr. 1553 af 11/12/2015). Ifølge bilag 26, var deling af kuld og tidligere fravæning da også angivet af farmens rådgivere som en mulighed til at nedsætte aggression mellem hvalpe. Det generelle råd

er dog at fravæning tidligst bør ske ved 8 uger med mindre der opstår problemer med bid der udgør risiko for tæver og hvalpe. Her kan et samspil mellem ejerens frygt for effekt og reelle problemer være i spil, såfremt farmen bruger tidlig fravæning til at forebygge problemer inden de eventuelt opstår.

Af problemer ved dette ene WelFur besøg i 2017, blev 12,5 % af voksne mink vurderet som meget tynde (huld score 1), 50,8 % som tynde (huld score 2) og de resterende 36,7 % som mellem (huld score 3), allerede ca. 3,5 uge efter fødsel, såfremt besøgsdato står til troende. Det er naturligt, at minkene i nogen udstrækning malker af kroppen og taber sig i diegivningsperioden. Forekomsten af af tynde og meget tynde mink forekommer højt på N's farm i 2017 i forhold til gennemsnittet for danske farme med WelFur besøg i dieperioden (Henriksen et al., 2021). Meget tynde minktæver tidlig i dieperioden er problematisk og kan forvente at nedbringe hvalperesultatet og kan formentlig føre til tævedød, øget aggression hos hvalpe, samt behov for tidlig fravæning. Der findes dog undersøgelser som viste et tilsvarende højt niveau af meget tynde tæver (15-40%) målt dag 25-56 efter fødsel på fire danske farme (Henriksen & Møller, 2015). Dette svarer ganske godt til fundet på N's farm ved WelFur 2017-besøget. Så dette tegn på dårlig velfærd ser ikke ud til at være et særkende for blot sagsøgers farm.

Problem med for tynde minktæver i dieperioden adresseres, så vidt jeg kan se, ikke nævneværdigt i farmbesøg af de tilknyttede fagpersoner (bilag 26). Den bedste praksis på minkfarme er individuel foder- og huldstyring, hvilket ikke anvendtes. I de foregående perioder, inden parring, blev dyrene af dyrlægen vurderet til at være i godt huld (fx Besætningsbesøg 27/2 2015: "Dyrene er i pænt huld... dyrene ligger nu omkring 3." Besætningsbesøg 18/2 2016: "Ved dagens gennemgang blev en stor del af dyrene huldvurderet og det syntes generelt meget ensartet og ligger nu omkring 3. I drægtighedsperioden må hunnerne gerne komme sig en huldkarakter og må ikke tabe sig").

For redekasser, fandt man ved WelFur besøget i 2017 at 3,4% af redekasserne på minkfarmen var våde, hvilket er tæt på landsgennemsnittet (4,0 % våde eller beskadigede redekasser; Henriksen et al., 2021). Der blev kun set få dyr med sår og skader (0,2 % små sår hos hvalpe, 0 % voksne). Det lave antal sår og skade ved dette besøg kan skyldes at det blev foretaget 22/5, som er inden problemer med sår og skader for alvor sætter ind under normale forhold. Der angives i WelFur rapporten en vis forekomst af diarre/fedtede

hvalpe (4,6%), hvor det er svært at angive et normalt niveau. Dette kan også bidrage til en hvalpedødelighed.

Med hensyn til unormal adfærd, udviste 1,7 % af farmens mink stereotypi, hvilket er lidt, men ikke alarmerende, højere end gennemsnittet på danske WelFur farme (1,0 %) (Henriksen et al., 2021). Det er ikke muligt at udtale sig om pelsnav eller minks temperament på N's farm, da dette ikke måles i WelFur på denne tid af året.

9. Spørgsmål fra modpart 1

”Spørgsmål IC (Jens Malmkvist):

a) Skønsmanden bedes oplyse, hvorvidt det - blandt andet på baggrund af foreliggende videnskabelige undersøgelser eller andet gennemført videnskabeligt arbejde - entydigt kan fastslås, at der er sammenhæng mellem opstilling og/eller drift af vindmøller og en forringelse af velfærden på minkfarme, der måtte ligge i nærheden af de pågældende vindmøller, herunder at mink varigt påvirkes adfærdsmæssigt negativt af akustiske og seismologiske emissioner fra vindmøller.”

Jeg mener ikke at det entydigt kan fastslås eller afvises en sammenhæng mellem opstilling og/eller drift af vindmøller og en forringelse af velfærden hos mink baseret på gennemført videnskabeligt arbejde. Der foreligger ikke videnskabelige undersøgelser af hvorvidt mink varigt påvirkes adfærdsmæssigt af akustiske og seismologiske emissioner fra vindmøller. Der er mig bekendt ikke systematiske opgørelser over velfærden på minkfarme i relation til deres placering i forhold til vindmøller.

”b)

Såfremt skønsmanden helt eller delvist besvarer spørgsmål IC (a) benægtende, bedes skønsmanden oplyse, hvilke studier, analyser, undersøgelser eller lignende, der efter skønsmandens opfattelse er nødvendige at gennemføre, før det med rimelig grad af sikkerhed kan konstateres, om, hvordan og i hvilket omfang mink eventuelt måtte blive påvirket varigt af akustiske og seismologiske emissioner fra vindmøller.”

For med sikkerhed at kunne afgøre om, hvordan og i hvilket omfang mink måtte blive påvirket væsentligt af akustiske og seismologiske emissioner fra vindmøller er det efter min opfattelse nødvendigt med målrettet forskning.

Jeg har sammen med kollegaer ved Aarhus Universitet og ingeniører udarbejde en sådan projektansøgning. Her anbefaler vi at følgende forhold undersøges:

A) opfatter farm mink vindmølle lyde (dele heraf, lydprofiler og niveauer) som negative (som de f.eks. vil arbejde for at undgå i arbejdstests, eller på anden måde undvige med adfærds reaktion),

B) påvirker længere tids eksponering til vindmøller farm minks adfærdsmæssige og fysiologiske stressreaktioner, samt

C) påvirker vindmølle lyd den sociale (vokale) kommunikation mellem farm mink, dvs. kan lyd fra vindmøllerne defineres som en støjkilde fra dyrenes perspektiv. Det kunne fx være hvorvidt elementer af minks ynglepleje, og andre sociale interaktioner påvirkes.

Disse spørgsmål kan bedst belyses i biologiske eksperimenter, hvor man i forsøg indsamler data om dyrenes adfærd, stressreaktioner og andre indikatorer, med en kontrolleret vindmølle påvirkning (eller dele af udvalgte lydprofiler/vibrationer/slagskygger). En tilsvarende gruppe af mink bruges som kontrolgruppe, dvs. uden emission. Herunder særligt måler direkte på dyrenes akutte reaktioner, ændringer over tidsamt indflydelse på lang-tids stress (f.eks. nedgang i reproduktion, unormal adfærd, stresshormoner, nedsat hvile, øget aggressioner) i forhold til en tilsvarende kontrolgruppe af mink uden eksponering. Sådanne forsøg kunne med fordel have særlig fokus på sensitive perioder i minkproduktionen, herunder under forberedelse til parring, parringen, fødseldiegningsperiode og for socialt holdte mink sidst på efteråret.

Hovedtype af data indsamling ville være adfærd og fysiologiske indikatorer koblet til motivation, positive og negative affektive tilstande, frustration, stress og velfærd hos mink. Disse metoder er tidligere validerede til brug hos farm mink (f.eks. Malmkvist and Hansen, 2002; Hansen et al., 2007; Mormede et al., 2007; Malmkvist et al., 2011).

Et sådant projekt kræver særlige faciliteter, og et forsker team med både adfærdsbiologisk og lydteknisk baggrund.

Som supplement, kunne man bestemme hvorvidt målinger af minkvelfærd, fx ved brug af allerede indsamlede data i i WelFur, undersøge hvorvidt der er systematiske forskelle på velfærd på mink-

farm som kan forklares ved afstand mv til vindmøller. Det vil dog kræve tilladelse til at bruge positionsdata for undersøgte Europæiske minkfarme i WelFur, vindmølle positioner, og tage hensyn til driftsdata (timing for igangsætning fx). En sådan undersøgelse ville kunne frembringe korrelationelle data, som supplement til de mere fundamentale og eksperimentelle dele af projektet med at forstå effekter på mink. Denne del ville ikke være så kausal stærk som kontrollerede forsøg A-C, i min optik.

Såfremt vi havde denne viden i dag, kunne placering af fremtidige landbaserede vindmøller i højere grad ske på et oplyst grundlag.

I den aktuelle sag, ville observation af parringen i 2013 (før vindmølle) og i 2014 (efter vindmølle), med indsamling af adfærd og managementinformationer være til gavn. Ligeledes, en systematisk indsamling af tegn på aggression mellem mink om efteråret i årene før og i årene efter vindmøller ville være ønskværdigt til at belyse sagens forhold på den akutte farm, når vi nu mangler decideret forskning på området.

”Spørgsmål IB

Skønsmanden bedes oplyse, hvorvidt og i hvilket omfang det på baggrund af den alment tilgængelige viden om eventuelle påvirkninger af mink fra akustiske og seismologiske emissioner fra vindmøller generelt er forventeligt og/eller forudsigeligt, at mink vil reagere som det ensidigt er påstået af sagsøger (herunder i stævningens afsnit 3.2, der vedrører en tidsmæssigt afgrænset periode) som følge af emissioner som beskrevet i afrapporteringen af 20. april 2021 fra skønsmændene René Hansen og Henrik Gjelstrup.”

Se venligst mit svar på spørgsmål 4.1, 4.2, og 4.3. Jeg kan ikke komme det nærmere.

Spørgsmål IE:

a)

Skønsmanden bedes oplyse, i hvilken grad der foreligger videnskabeligt grundlag for at antage, at mink opfatter akustiske og seismologiske emissioner fra vindmøller, herunder særligt de emissioner, der er konstateret ved afrapporteringen af 20. april 2021 fra skønsmændene René Hansen og Henrik Gjelstrup, som værende negative.

Minks opfattelse af akustiske og seismologiske emissioner fra vindmøller er mig bekendt endnu ikke undersøgt videnskabeligt. Men det bør det absolut fremover, se svar på spørgsmål IC b.

b)

Såfremt det lægges til grund, at mink helt eller delvist som udgangspunkt vil opfatte de i spørgsmål IE (a) nævnte emissioner som værende negative, bedes skønsmanden oplyse, hvilken betydning forudsigeligheden af sådanne påvirkninger har for minks eventuelle adfærdsmæssige reaktioner, herunder om mink over tid vil kunne tilpasse sig de nævnte emissioner.

Dette ikke er særskilt undersøgt. Derfor hviler det følgende svar på mine antagelse og forventning.

Jeg vil forvente at minks adfærdsmæssige reaktioner over for nogle former for emissioner vil falde over dyrets levetid. Dog med det forbehold at baggrundstøj eventuelt kan fungere som en stressor ved længere tids belastning – dvs. med en mulig forhøjelse af baseline for stresshormoner (under hensyntagen til naturlige svingninger, i forhold til ikke eksponeret kontrol gruppe). Ved indkøb af nye dyr skal disse tilvænnes det nye miljø igen, og jeg tror at potentialet for at avle efter emissionsresistente dyr derfor vil være svagt. Det er muligt at avle efter og teste for tillidsfulde og ikke frygtssomme mink (også for indkøbte), men en tilsvarende mulighed er ikke undersøgt for lydmissioner.

Uden observationelle studier kan jeg ikke med sikkerhed pege på om der sker en tilvænnning eller modsat en sensitivering/akkummulering af stress (målt f.eks. i minks adfærd, reproduktion, hormoner) over tid.

c)

Skønsmanden bedes oplyse, i hvor høj grad mink vurderes at være i stand til at adskille eventuelle emissioner fra vindmøller, herunder særligt de emissioner, der er konstateret ved afrapporteringen af 20. april 2021 fra skønsmændene René Hansen og Henrik Gjelstrup med vindmøllerne i drift, fra eventuelle andre akustiske og seismologiske kilder, der måtte afgive emissioner på minkfarmen, herunder blandt andet de yderligere emissioner, der er konstateret ved afrapporteringen af 20. april 2021 med vindmøllerne ude af drift.

Det er mig bekendt ikke undersøgt videnskabeligt med hensyn til minks opfattelse af akustiske og seismologiske emissioner fra vindmøller. Så mit skøn er givet i svar på spørgsmål 4.1. Jeg forventer at voksne mink kan opfatte det akustiske vindmøllebidrag, mens jeg er mere usikker på om de opfatter de målte vibrationer.

Det vil sige jeg forventer at de voksne avlsdyr under parring og fødsel kan registrere vindmølle lyd. Hvalpene indtil ca. 4 uger kan formentlig ikke, ældre hvalpe kan formentlig. Høreevner hos juvenile mink i perioden fra efter 52 dage indtil voksen (1 årig og ældre) er ikke velundersøgt.

”Spørgsmål IF:

Skønsmanden bedes på baggrund af sin generelle viden om minks temperament, stressniveauer, adfærd og påvirkelighed oplyse, hvilke forhold, der kan medføre overdødelighed og andre adfærdsendringer hos mink på en minkfarm.”

Jeg har taget udgangspunkt i de for sagen mest relevante forhold. Gennemgangen skal ses som et overblik – baseret på min viden om mink – snarere end et fuldt dækkende videnskabeligt review, da dette ville tage mange flere ressourcer.

Dødelighed hos mink:

Hvalpe fra fødsel til fravænning

Af kendte faktorer som kan give dødelighed hos hvalpe kan nævnes:

* huld hos tæverne, hvor både lavt og højt huld, betragtes som en risikofaktor for fødselsproblemer til følge (Malmkvist et al., 2007). Sammenhænge mellem huld og hvalpeoverlevelser er også dokumenteret i større på danske minkfarme.

* redebygningsmateriale (fx halm) til mink inden og efter fødslen. Flere undersøgelser peger på at gode redeforhold inkl. redemateriale til drægtige tæver er fordelagtig, med mindre stress, mere yngelpleje og hvalpetilvækst/overlevelse til følge (Malmkvist and Palme, 2008; Schou et al., 2018)

* store kuld ved fødsel udgør i sig selv en risikofaktor for overlevelsen fra fødsel til fravænning (Schou and Malmkvist, 2017)

* tildeling af hvalpevand kan nedbringe dødelighed, hvorfor væskemangel kan siges at frembringe dødelighed ved overgang fra mælk til fastere føde, særligt ved store kuld og ved tynde tæver.

* af øvrige faktorer nævnes ofte: sygdomme hos tæven/hvalpe, plasmacytose, hvalpes underafkøling, stressede tæver, og diarre hos hvalpene. En undersøgelse har vist et større hvalpetab hos frygtsomme mink, som også er kendetegnet ved at reagere med højere stresshormoner.

* problemer med bid og sår omkring 6-8 uge, dvs. inden kullet adskilles.

* genetik, men af meget lille betydning for fertiliteten/hvalpeantal i forhold til andre årsager, da arvelighed for antal hvalpe og fertilitet er relativt lav. Arveligheden for fx temperament hos mink estimeres til 19 % mens fertiliteten har en arvelighed på blot 8 % (Thirstrup et al., 2019).

Efter fravæning og voksne mink

Her er dødelighed typisk lav, og knyttet til sporadiske hændelser, foderbetingede lidelser, sygdomme, hvilket er uden for mit fagfelt, da jeg ikke er dyrlæge.

Aggression mellem mink, typisk efter medio september, kan føre til aggression og en overdødelighed. Der forventes en overdødelighed såfremt flere mink af samme køn holdes sammen (Møller et al., 2013).

Fertilitet

Parringsproblemer

* Der er lavet få undersøgelser med dette. En undersøgelse fandt mindre parringsvillighed og/eller forskudt parring hos frygtsomme end hos tillidsfulde eller kontrolgrupper af mink (Malmkvist et al., 1997). Frygtsomme mink er kendetegnet ved at flygte og reagerer med en større udskillelse af stresshormoner end andre mink såfremt de håndteres. Forventningen er at samspillet mellem ydre faktorer (stressorer) og mink temperaments kan give problemer, som kræver ekstra indsats såfremt mink skal parres succesfuldt.

Fødsel

*huld hos tæverne, hvor både lavt og højt huld, betragtes som en risikofaktor for fødselsproblemer til følge (Malmkvist et al., 2007). Sammenhænge mellem huld og hvalpeoverlevelser er også doku-

menteret på danske minkfarme. Hvorfor fokus er på huldstyring inden parring og fødsel.

* stress hos tæver i drægtighedsperioden forventes at kunne medføre fødselsproblemer. Stressorer kan formentlig komme i flere former. Flytningsstress af drægtige er til en vis grad dokumenteret (Malmkvist and Palme, 2015) samt i (Schou et al., 2018), og kan have en mindre betydning for mink.

Aggression mellem mink

* Store kuld og sen fravænning kan medføre øget sår og bidskader hos minkhvalpe

* fravær af adgang til hvalpevand kan øge aggressionsniveauet hos minkhvalpe i dieperioden

Juvenile mink i vækstsæsonen

* Gruppeindhusning (flere mink af samme køn) giver markant mere aggression end ved parvis indhusning (Møller et al., 2021). Brug af flere foderpladser kan nedbringe aggressionen ved gruppeindhusning, men ikke ned på det lave niveau som ved parvis indhusning.

* evt. genetiske forhold. Man kan sandsynligvis avle efter mindre aggressive mink under gruppehold (Alemu et al., 2014), men dette anvendtes ikke målrettet i dansk produktion, så vidt jeg ved.

Spørgsmål IG:

Skønsmanden bedes oplyse, hvilken betydning en minkfarms generelle driftsstandard har for minkenes generelle velfærd. Skønsmanden bedes ved besvarelsen af dette spørgsmål særligt inddrage sagens bilag A- G, samt de observationer, som den tidligere udmeldte skønsmand, Niels Enggaard Hansen, måtte have gjort sig ved besigtigelsen af Sagsøgers minkfarm den 15. august 2018.

Minkfarmens generelle driftsstandard har betydning for minks velfærd, som beskrevet i yderligere detaljer i baggrund for velfærdsvurderingssystemet WelFur, der anvendes til mink (Mononen et al., 2012; Møller et al., 2015). Heri måles managementprocedurer (spørgsmål til avleren), observationer af dyrenes tilstand (fx huld, adfærd, sår/skader) samt tilstedeværelsen af ressourcer (effektiv aflivningsudstyr, berigelse, gode bure) som man ved eller antager er gavnlige for minks velfærd.

Jeg allerede inddraget sagens bilag 26 (Data og oplysninger om driftsforhold 2012-2019, herunder dyrlægerapporter), samt samtale med tidligere skønsmand om hans observationer i svaret på spørgsmål 4.4. Jeg er tvivl om hvorvidt der henvises til andet materiale i spørgsmålet (A-G), regner med det drejer de bilag og dokumenter jeg har haft adgang til at læse.

” Spørgsmål IH:

Skønsmanden bedes på baggrund af sin indhentelse af eventuelle WelFur-Mink Rapporter samt andre oplysninger, som skønsmanden måtte finde relevante, om Sagsøgers minkfarm oplyse, hvordan skønsmanden generelt vurderer temperamentet og velfærden hos minkene på Sagsøgers minkfarm.”

Dette, inklusive WelFur mink rapport fra et besøg dateret 22. maj 2017, indgår i besvarelsen af spørgsmål 4.4. Det virker som en farm med gennemsnitlig velfærd, med en høj forekomst af for tynde tæver i dieperioden, hvilket trækker i en negativ retning. Lovlige bure, rigeligt strøelse og god sundhed (pånær diarre) trækker i en positiv retning. Management kvalitet (pasningen af dyrene) har jeg ikke direkte kunne observere, og svært ved at vurdere, selvom dette også har betydning for dyrenes velfærd.

Det skal bemærkes, at WelFur besøget var i dieperioden 2017. Der var – ifølge Baltic Control (telefon og email kontakt) – ikke andre rapporter i deres system. Dermed har vi ikke WelFur data før/efter igangsættelsen af vindmøllerne eller WelFur data i andre perioder i løbet af produktionsåret på sagsøgers minkfarm.

Temperamentet bliver ikke målt i periode 2 i WelFur (kun i periode 1 og 3), hvorfor jeg ikke kan vurdere temperamentet hos minkene på N's minkfarm.”

Forklaringer

Der er afgivet forklaringer af N C skønsmandene
 Rene Hansen og Jens Malmkvist, dyrlæge I O dyrlæge E
 L M T O P
 og Q

N har forklaret, at han har været beskæftiget som landmand, siden han var 20 år. Da han var 24 år, blev han minkavler. Han var glad for sit arbejde. Farmen på X-vej startede han i midten af 1970'erne. I begyndelsen var der 10 avlstæver. Siden byggede han langsomt avlen op. Han byttede han-

ner og købte nye hanner for at undgå indavl. En avlstæve får tre kuld hvalpe, så bliver der købt nye dyr ind. Gradvist blev hans farm større. På et tidspunkt var han godkendt til 4.500 avlstæver.

Når de påbegynder parring, har de altid 5 % ekstra tæver, da der er nogle tæver, som ikke vil parres. Pr. 1. april må der kun være det antal tæver, som man har godkendelse til. Overskydende tæver bliver pelset forud for denne dato. Når de får kontrolbesøg/tilsyn, skal de svare på, hvor mange avlstæver de har. Man får en bøde, hvis antallet af tæver ikke passer med det antal, som man er godkendt til.

Der må gå to mink pr. bur. Det er et krav, at der skal være ledige bure i tilfælde af sygdom/isolation af dyr. Den plads, der var på farmen, passede med de 4500 tæver, som han var godkendt til. I de haller, der var tættest på boligen, var to rækker med bure. Der blev bygget nye haller, da han fik udvidet tilladelsen til flere tæver. Han havde brug for samtlige haller til driften.

Der var tidligere en tilsynssag vedrørende en hal uden tilladelse. Han havde kun fået tilladelse til 5 haller, men havde opført 6 haller. Den sidste hal fik han efterfølgende lovliggjort.

Der har været stridigheder mellem ham og beboerne på X-vej 8 og 12 i mange år. Naboerne har flere gange klaget over hans farm. Bl.a. over fluegener, som han mener stammede fra naboens hundekennel og ikke minkfarmen.

Han modsatte sig opførelsen af vindmøller. Han var nervøs for, om minkene ville blive stressede over støjen fra vindmøllerne. Han læste om, at vindmøllerne kunne stressede dyrene. Der var ikke noget forskning i støjen fra store vindmøller. Normalt er vindmøller ca. 60 meter høje, men de, der står ved hans ejendom, måler 140 meter. Han tog rundt og så på store vindmøller og kunne høre en hylelyd fra dem alle. Han prøvede at få Københavns Fur til at undersøge problematikken yderligere, men det turde de ikke.

Han var også bekymret for, hvad vindmøllerne ville gøre ved hans helbred. Hans hus lå tættest på vindmøllerne og kun 560 fra disse. Han fik efter ¾ år hjerteproblemer i 2014 og mener, at det skyldtes støjen fra vindmøllerne. Han flyttede i sommerhus i 2014, og der har ikke boet nogen på ejendommen siden. Når han havde gået på ejendommen en hel dag, begyndte det at snurre i hans arme.

Hans indsigelser om vindmøllerne blev ikke hørt, og vindmøllerne blev opført. I september 2013 startede vindmøllerne. Dyrlægen skrev rapport 9. og 10. september 2013. Minkene blev stressede om aften/natten, når de ikke kunne se, hvad der skete, men samtidig kunne høre den brummende hyletone og vinge-

suset fra vindmøllerne. Minkene blev så stressede, at de begyndte at slå og bide hinanden. Det startede den dag, hvor møllerne blev tændt for første gang. Den 25. september 2013 holdt han møde med ^C fra Wind Estate. ^C var med inde på farmen og så de dyr, der var blevet bidt ihjel. Han bad dem også om at komme om natten og høre, hvordan minkene larmede, men der kom ikke nogen.

I oktober måned bliver dyrene pelset. Pelsningen er færdig i starten af december. Herefter er de tilbageværende dyr avlstæver og hanner til brug for avl. Parringen varer fra 1. marts til 1. juni. Hunnerne er drægtige ca. 6 uger fra ægget har sat sig fast. Hvalpene kan blive fravænnede fra de er tolv uger. Det kan ske før, hvis moren er meget afkræftet. Herefter går hvalpene sammen to og to.

Parringssæsonen i 2014 var et mareridt. Minkene ville ikke parres, og de sloges. Det var ren dyremishandling. Der var flere, som ikke ville parres, flere som aborterede, og flere som ikke kunne passe de hvalpe, som de fik.

Han fik efter aftale med sin bedriftsdyrlæge en second opinion fra dyrlæge ^J som han ikke kendte i forvejen. Han var meget enig i hendes konklusion, hvorefter problemerne hang sammen med, at mink er meget støjfølsomme. Der er normalt ikke meget støj på en minkfarm, og minkfarme skal helst ligge afsides, hvor der er fred og ro. Han fik også besøg af dyrlæge ^R fra København Fur. Hun mente, at dyrene var stressede. Det kunne man se på, at tæverne ikke tog deres hvalpe med ind i redekasserne, men blot lod hvalpene ligge i burene.

Han sørgede selv for, at dyrene fik rigeligt med mad og vand. Der var ikke andet, som han kunne gøre for at forbedre trivslen. Det er hans opfattelse, at der ikke var ændret på andre af dyrenes vilkår.

Det er rigtig nok, at han i 2016 fik en bøde på 10.000 kr., fordi han ikke havde overdækket døde mink. Han havde selv fået store helbredsmæssige problemer og måtte flere gange benytte en vikar for at få passet dyrene. Det var altid kvalificeret personale, som trådte til, når han ikke selv kunne. Han benyttede et vikarbureau. Hans læge sagde, at han skulle flytte, før det endte med et dødsfald. Han ville gerne have stoppet driften i 2017, men fortsatte efter råd fra sin advokat til 2018 for at kunne nå at afholde syn og skøn. I 2018 stoppede han, og alle mink blev pelset. Han har stadig landbrugsjorden ved ejendommen. Han ville gerne have fortsat med at arbejde med mink.

Vildbjerg dyrlæger var hans faste dyrlæge. Sidsel MC Kenzie, ^E og ^I var på skift hans bedriftsdyrlæger. Han skulle på et tidspunkt have et ekstra tilsynsbesøg af en dyrlæge. Han husker ikke helt hvorfor, men det var vist noget med antal af bidskader.

Når man udvider besætningen, sker det ved at beholde flere tæver. Han byggede nye haller i forbindelse med udvidelsen til 4500 tæver. Hallerne blev bygget i vinteren 2012/2013.

Han fik ikke sendt døde dyr til nærmere undersøgelse, da han ikke kunne få oplyst, hvor han skulle sende dem hen. Han har stadig de døde dyr liggende i fryseren.

C har forklaret, at han er direktør for Wind Estate, og det har han været siden 2008. Hans primære arbejdsområde består i projektudvikling. Projekterne starter med, at de finder en god placering for mulige vindmøller. Det her projekt startede i 2009-2010. Det næste de gør, er at spørge lodsejeren, om de er interesserede i at sælge jord til projektet. Derefter kommer den "offentlige" fase, hvor de søger om tilladelser.

Han holdt meget tidligt to-tre møder med N der udtrykte bekymringer ved vindmøllerne. De ville gerne have en dialog med ham. Der var flere ordninger, så som køberet og værditabsordning, som N kunne søge. N benyttede sig af fortrinsretten til at købe andele i vindmøllerne til kostpris. Der var en god tone mellem dem og N

Myndighedsprocessen består af en høring af naboerne/for-debatten og den efterfølgende VVM-proces. VVM-processen blev betalt af dem, men det var kommunen, som forestod processen. De er vant til, at der er dyr omkring vindmøllerne, og det har ikke tidligere givet problemer. De har flere gange tidligere lavet aftaler med minkfarmere som lodsejere. Byrådet godkendte deres projekt. Godkendelsen kunne påklages til et klagenævn, men det skete ikke. I dag snakker de med alle naboer, før de starter et projekt op.

Tidligt i forløbet fik de at vide, at N kunne være vanskelig og havde bekymringer om projektet i forhold til sine dyr, og de rettede derfor henvendelse til ham. Kommunen havde fået en henvendelse fra N der ville vide, hvornår møllerne blev sat i gang. Så ville N stå klar med en dyrlæge og en container til minkene. Han kan ikke genkende, at der var en hyletone fra vindmøllerne. Han kan heller ikke genkende, at der er meget støj fra vindmøllerne. De er meget opmærksomme på at overholde alle gældende regler. Der var enkelte tilfælde, hvor en del i en vindmølle gik i stykker og måtte repareres, hvilket de straks fik gjort. I den forbindelse kan der have været en hyletone, indtil vindmøllen blev repareret.

Mødet 25. september 2013 blev afholdt som et forsøg på at finde en dialogbaseret løsning med N. De tilbød at stoppe møllerne om natten ved lav vind, hvor møllerne høres mest. Ved kraftig vind larmede skoven mere end møllerne.

Det var blevet skrevet ind i tilladelsen, at de ikke måtte bygge fra 1. marts til 1. juni 2013, men i denne periode byggede N selv nye minkhaller, hvilket byggeri støjede. Han syntes, at de har rakt hånden frem til N. Han har ikke været uinteressert i N's udfordringer.

Kommunen kan lægge et område ud til vindmølleområde i en lokalplan. Der måtte stå tre møller på hver 130 m. Grunden til, at han skrev tre forskellige forslag var, at de mente, at de kunne udnytte området bedre inden for lovens rammer ved at opføre 4 vindmøller i stedet for 3 og med en højde på 140 m. De overholdt både støjkrav og skyggekrav. De var ikke bekymrede for at anlægge vindmøllerne, hvor de gjorde, fordi alle krav blev overholdt.

Skønsmand René Hansen har forklaret, at han kan vedstå skønserklæringen. Han har set på akustisk emission, og han har lavet en akustisk kortlægning af, hvordan lyd rammer N's minkfarm og beboelse. Hans målinger kan ikke umiddelbart sammenlignes med støjberegninger i henhold til støjbekendtgørelsen, hvor man beregner sig frem til en støjbelastning på et teoretisk grundlag ved at isolere støjbelastningen fra f.eks. vindmøller. Det er ikke muligt at lave målinger svarende til denne beregning, da der er vegetation i nærheden, som også bidrager til støjen. En sådan måling skulle i øvrigt også være foretaget ved selve vindmøllen.

Den kortlægning, som han har lavet, er i stedet målinger af faktisk støj på selve minkfarmen. Der er foretaget målinger på to halvåbne områder og på to områder i de store haller. Der er desuden foretaget målinger både hvor vindmøllerne var i drift, og hvor de ikke var. Målingerne viste, at man nogle steder målte mere støj, når møllene var slukkede, end når de kørte, hvilket skyldtes den flukturende baggrundsstøj. Han har målt de faktiske reaktioner, når møllen er tændt henholdsvis, når den er slukket. Foreholdt ekstrakten side 246 og 247, forklarede han, at det er enkelte lydspektre, der vises. Foreholdt ekstrakten side 250, forklarede han, at der vises, hvad der sker, når møllerne er slukket ved det lyserøde område. Det blå område viser, hvad der sker, når møllerne er stille. Foreholdt ekstrakten side 254, forklarede han, at g-vægtet lyd kan mennesker ikke høre. G-vægtet lyd kaldes også infralyd. Der blev målt g-vægtet lyd på 74 DB.

VVMprocessens beregninger er vanskelige at sammenligne med hans målinger. I boligen har han umiddelbart målt en større støjbelastning end det fremgår af VVM beregningerne. Det fremgår af vejledningen fra 1997, at når der er flere vindmøller på række, kan der opstå modulerede lyde mellem vindmøllerne. Hans målinger viser, at der var en impuls støj, men han ville ikke tildele et impulstillæg til kunden, fordi impulsstøjen ikke overstiger 10 dB i forhold til baggrundsstøjen. Vindmøllerne i dag er mere lavfrekvente. Han var på ejendommen af flere omgange. I alt brugte han 25 timer. Man var ikke i tvivl om, hvor-

når møllerne kørte. Der var – som målingerne også viser - et lavfrekvent bidrag fra vindmøllerne, som man ikke kan høre, men kan føle.

Der er generelt usikkerhed ved målinger. Usikkerheden svarer til 5-7 dB. Forskellen på, om møllerne var tændt eller slukket, var omkring 3-4 dB. Der er imidlertid lavet mange forskellige målinger, der viser den samme forskel, så usikkerheden herom er lille.

De hørte en hyletone første gang, de var på minkfarmen. Den kunne kun lige anes og kunne ikke høres, da de en senere dato foretog målingerne.

Skønsmand Jens Malmkvist har forklaret, at han har arbejdet med mink i 25-26 år som forsker. Han har arbejdet med dyrenes stress, adfærd og reproduktion. Han har lavet forsøg og har ikke haft daglig nær kontakt til avlerne eller dyrlægerne. Han har været optaget af lyds påvirkning på mink. Der var behov for yderligere forskning i lyds påvirkning på mink, men de nåede ikke at få godkendt en ansøgning, og nu er det for sent på grund af minkerhvervets nedlukning i Danmark.

Han kan ikke med sikkerhed udtale sig om påvirkningen på mink af lyden, fordi der ikke er lavet kontrollerede forsøg. Han ved ikke, om mink er særligt sårbare. Hvalpene bliver født døve. Som voksne kan mink høre bedre end mennesker specielt i det højfrekvente område. Der er ikke lavet mange undersøgelser af det lavfrekvente område. Han kan ikke sige, at mink er det mest støjfølsomme dyr, vi kender. Han kan ikke sige, om der er reaktioner hos mink på støj.

Der er igennem avlen selekteret for rolige dyr, men han kan ikke sige, om det kun gælder adfærd, eller om det også er rolighed i forhold til baggrundsstøj. Parring, forberedelse til fødsel og fravænning i september er kritiske tidspunkter. I september kan der komme aggression mellem kønnene, da hvalpene på dette tidspunkt er ved at blive kønsmodne. Dyr kan enten tilvænne sig støj (habituerer) eller begynde at ignorere den. Han vil være skeptisk overfor, om minkene kunne vænne sig til en baggrundsstøj. Dog er der ikke lavet forsøg om dette, så han ved det ikke med sikkerhed.

Han vurderede ikke, at aggressionsniveauet på farmen var højt. Når han kigger på hvalpeoptælling ved fravænning og succesrate på parring, så var der parringsproblemer og et lavt niveau i forhold til antal fravænnede hvalpe i 2014. Det var stort set en gennemsnitlig farm på de fleste områder. Der var dog mange tynde tæver trods, at der blev givet meget halm og foderberigelse. Der er også andre forhold, der kan have betydning for antallet af hvalpe og succes på parring. Loppeangreb kan have betydning for hvalpetallet, men det er ikke noget, han ved meget om. Overbesætning kan have betydning for stress, bids-

kader. Specielt, hvis man sætter dyr af samme køn i samme bur i september måned.

Han ved ikke, hvilken effekt kunstigt lys kan have på mink, man må lysbehandle mink, men de skal have mørke perioder. Han har ikke set billederne på ekstrakten side 744 og 745. Når han ser billederne, giver de ikke anledning til bemærkninger i forhold til spørgsmålet om den almindelige drifts generelle indflydelse på produktionen. Han ved mest om levende dyr.

I har forklaret, at han arbejder som praktiserende dyrlæge og tidligere har været bedriftsdyrlæge hos N Han overtog opgaven som bedriftsdyrlæge på 4 minkfarme, da E holdt. Han fik en mundtlig orientering af hende. Mink var et nyt arbejdsområde for ham som rådgivende dyrlæge. Der var andre problemer hos N end på de andre farme, som han overtog. Som han har skrevet (ekstrakten side 811), var det altoverskyggende problem døde og misdannede hvalpe. N var god til at tage de døde fødte hvalpe fra, men han har også selv set nogle af dem. Det var meningen, at døde/misdannede tæver skulle sendes til DTU med henblik på yderligere diagnostik. Han ville gerne have flere øjne på, da han syntes, at det var en speciel sag. Det blev undersøgt, om minkene led af plasmacytose, men det gjorde de ikke. De andre undersøgelser hos DTU blev ikke sat i værk. Måske skyldtes det prisen herpå. N mente, at problemerne skyldtes vindmøllerne og ville ikke have lavet yderligere undersøgelser. Han skrev selv, at det ikke kunne afvises, at årsagen var stress. Det var N der foretog registreringerne af de døde mink. Han var ude på farmen i forbindelse med sine besøg og så døde mink hver gang. Der var mange døde mink. Han var delvist med ved mødet med dyrlæge J Han var ikke med til selve gennemgangen, da han havde et andet ærinde, men kom da de sad og drøftede det efterfølgende. Han har ikke gennemgået de tal, som J har anført om parringsprocenter og hvalperesultater i 2013 og 2014, men det var hans fornemmelse, at tallene stemte meget godt. Han kendte ikke J personligt, men vidste, at hun var en dygtig minkdyrlæge. Han kunne dog være lidt i tvivl om, hvor objektiv hun kunne være i en sådan sag. Han ville stadig gerne finde årsagen til de forringede produktionstal og syntes, at de skulle arbejde videre for at se, om der var noget, som blev overset. Han fandt dog ikke en årsag til problemerne i løbet af 2015 og 2016. Der var ikke tegn på sygdom eller loppeangreb, der kunne forklare problemerne.

Det er alt muligt, der kan stresses minkene – vindmøller eller ej. Manglende reproduktiv succes eller døde hvalpe kan typisk forklares med stress hos dyrene. Han har ikke kendskab til andre farme med angivne problemer med lyd/støjpåvirkning. Han vil gerne basere sin rådgivning på evidens, og han var ikke overbevist om, at problemet var støj fra vindmøllerne. Han kunne imidlertid heller ikke afvise det. Han talte med flere kolleger om muligheden for, at vindmøl-

lerne kunne stresse minkene, men der var ingen, som kunne hjælpe ham. Der var heller ikke andre, som havde oplevet misdannede hvalpe. Han mente helt sikkert, at minkene var stressede, men han kunne ikke sige, hvordan de blev stressede. Han har ikke erfaring med lavfrekvent støj.

E har forklaret, at hun er uddannet dyrlæge, og det har hun været siden 2005. Hun har beskæftiget sig med bl.a. mink og smådyrspraksis. Sidsel Mackenzie var bedriftsdyrlæge for N før hun overtog efter hende. Hun har læst Sidsels rapporter. Den 24. maj 2013 var hendes første besøg. Det hele gik stille og roligt på farmen. "Fedtede hvalpe" betyder, at hvalpene havde diarré. Hun oprettede dette som en besætningsdiagnose. Diagnoserne bliver nedlagt efterhånden, som de ikke længere er relevante. Salmonella var ikke relevant i den periode, hvor hun kom på farmen.

Hun deltog i et møde den 9. september 2013 på minkfarmen med Wind Estate. Formålet med mødet var at få igangsat møllerne på en måde, der tog hensyn til minkene. Der blev på mødet afspillet et lydclip, hvor minkene skreg. Normalt er der ret stille, når man besøger en minkfarm. Hendes næste besøg var søndag den 29. september 2013. Dyrene var her mere skrigende, end de normalt var. Det var ikke noget, som hun havde oplevet før. Hun var derude, før det blev lyst, så hun kunne mest kun høre minkene og ikke se dem.

Hun var på rådgivningsbesøg den 18. oktober 2013. Sygeafdelingen var på dette tidspunkt blevet væsentligt udvidet som følge af, at mink med bidsår var flyttet hertil. Sundhedstilstanden på farmen var dog god, da alle minkene var blevet skilt ad, efter møllerne var sat i drift.

Hun talte i telefon med N den 12. marts 2014 og lavede et notat om de problemer, som N oplevede med parringen. Hun var ikke selv ude på farmen på det tidspunkt. Hun fik herefter nyt arbejde. Hun har ikke haft tilsyn på andre farme med kort afstand til vindmøller.

L har forklaret, at han bor ved Ikast. Han har tidligere igennem 15 år drevet en minkfarm. Farmen var ca. dobbelt så stor som N's. Han har lært N at kende via en lokal minkavlerforening. Han havde selv en sag med vindmøller i nærheden af sin farm. Vindmøllerne var ca. 125 meter høje. De havde problemer med vindmøllerne, når det var hvalpesæson. De kunne ikke have hvalpe i den ende af farmen, som var tættest på vindmøllerne. Generne fra vindmøllerne var størst, når det var vindstille. Der har ikke været undersøgelser på hans farm. Senere kom der et nyt projekt med vindmøller i høring, og de klagede over det, og projektet blev opgivet.

Han blev inviteret ud til N's farm sammen med to konsulenter fra København Fur og nogle avlere fra Nordjylland. Det var vist i foråret 2018. Dyrene var me-

get urolige. Det var en unormal adfærd. Det var lige efter parringsæsonen. Farmen bar tydeligt præg af, at der manglede folk. N sagde, at han ikke kunne holde på sine folk. Han stod og snakkede med N i den ende af hallen, som var tættest på vindmøllerne. Han fik det virkelig skidt og fik åndenød. En af de andre, der var med, fik det også dårligt og ville ud fra stedet. Det var ikke en ordentlig måde at holde dyr på. Det var forkasteligt. Det sagde de til N

M har forklaret, at han er selvstændig rådgiver inden for støj. Han er certificeret og godkendt af miljøstyrelsen. Han rådgiver primært industrivirksomheder. Han er godkendt til at behandle støj fra vindmøller. Han kan koble sig på vindmøllen og trække data derfra til beregning af støjen. N kontaktede ham, fordi han havde problemer med støj fra vindmøllerne. Han hjalp i 2014- 2016 N med at måle lavfrekvent støj på minkfarmen. Der er ikke godkendte målemetoder eller grænseværdier, så han benyttede sig af det, der gælder for industrivirksomheder. Han målte støjniveauet, men kunne ikke slukke for vindmøllerne, så det var vanskeligt at skelne mellem støjen fra vindmøllerne og baggrundsstøjen. Han var der ude 4-5 gange. Der var meget dybe lyde. Han prøvede at måle en hyletone, men kunne ikke måle noget, som oversteg grænserne i industrien. Han kunne dog subjektivt konstatere, at hyletonen var der. Han følte ikke noget ubehag ved at være der. Han var der i ca. 1-1,5 time. Typisk skal han være der længere for at kunne mærke/høre lavfrekvent støj. Det er ikke alle mennesker, som hører eller registrerer lavfrekvent støj. Han har oplevet situationer, hvor manden i et ægtepar ikke kunne holde ud at være på ejendommen, hvorimod konen ikke kunne mærke/høre noget. Han har målt støj på ejendommen uden for hallerne tættest ved vindmøllerne.

T har forklaret, at han er ejendomsmægler og har været det siden 1988. Han har kontor i Ålborg, men sælger ejendomme i hele landet. Han har speciale i landbrugsejendomme. Han har solgt mange minkfarme igennem tiden. Han har lavet en salgsopstilling på N's ejendom, ekstrakten side 989. Vurderingen blev foretaget med henblik på salg. Han kan ikke huske præcist, hvornår han foretog vurderingen, men han oprettede sagen 3. juli 2012, og vurderingen er foretaget umiddelbart herefter. Det var ikke ham selv, men en kollega, der var ude på ejendommen, men han var inde over sagen i forbindelse med udarbejdelse af salgsopstilling. Man vurderer boligdelen og erhvervsdelen for sig. Tilladelsen/miljøgodkendelse til at avle mink har en værdi, der er inkluderet i værdien af driftsinventar og driftsbygninger. De har vurderet værdien på baggrund af produktionsapparatet, hvor der var givet tilladelse til 4.500 tæver, og ikke på baggrund af regnskaberne fra de foregående år. Hvis der ikke kunne drives minkfarm på ejendommen, ville det have haft en betydning for salgspriisen. Jorden ville man i den situation isoleret set kunne få mere for, men driftsbygninger og -inventar og maskiner ville man få væsentligt mindre for. Hvis man ikke kunne drive minkfarm, vurderer han, at ejendommens samlede værdi

ville være 7 mio. kr. mindre, og at ejendommen således dengang kunne sælges for 13.650.000 kr.

O har forklaret, at han har været selvstændig landmand i 33 år og tidligere har drevet minkfarm. I dag driver han planteavl og svinefarme. Han havde indtil 2020 en minkfarm med 13.000 avlstæver i Brønderslev. Hans minkfarm ligger tæt på nogle vindmøller og en flyvestation. 150 meter fra farmen ligger der en skydebane. Der er 14 vindmøller tæt på minkfarmen. Vindmøllerne er omkring 100 meter høje. Ekstrakten side 924 viser et luftfoto af hans minkfarm. Den midterste vindmølle ville kunne ramme minkfarmen, hvis den væltede. Farmen er opført i 2008. De kan høre vindmøllerne både udenfor og inde i hallerne. De kan også se vindmøllerne fra hallerne. De kan høre, når møllerne tager af i fart eller sætter farten op. Det er hans opfattelse, at minkene selvfølgelig også kunne høre støjen fra vindmøllerne. Det havde imidlertid ingen betydning for hvalpegenemsnittet på hans farm i Brønderslev. Faktisk var det højere end på hans andre farme, hvor der ikke var vindmøller i nærheden. Han opbyggede først minkfarmen efter vindmøllerne var opstillet.

Han har været på N's farm sammen med Wind Estate. N's farm var rodet og "hang lidt". Der var meget snak om lopper og naboens hunde. Hvis minkene har lopper, når hvalpene bliver født, så vil det kunne påvirke hvalpedødeligheden. Han vil mene, at loppeangreb er et tegn på dårligt management.

I 2012-13 var der højkonjunktur i minkbranchen. Derefter gik det ned af bakke, indtil branchen blev lukket helt ned af staten i 2020. I dårlige år var der ikke overskud i minkbranchen.

Wind Estate har han haft med at gøre, idet de har opstillet vindmøller på hans grund. Han blev spurgt af dem, om han ville være med til at se på N's farm i forbindelse klager over støj. Han kendte ikke N. Han kan ikke huske, om han skrev et debatindlæg om N i et blad i 2014. Det kan han ikke afvise, men han husker det ikke.

P har forklaret, at hun bor på X-vej 8. Hun er nabo til N Bang N. Hun har ikke direkte været plaget af gener fra minkfarmen. Der har været lidt nabostridigheder mellem hende og N. Man var ikke i tvivl om, at der lå en minkfarm. Der kunne i perioder være problemer med søle/halm/afføring fra minkene foran gylletanken ude ved vejen. Hun synes, at de gener oversteg, hvad man måtte acceptere fra en minkfarm.

Da N's ansøgning om udvidelse af antallet af tæver var i høring, sendte hun en indsigelse herimod, idet hun vidste, at der allerede var flere tæver end det tilladte. N havde selv fortalt om, hvor mange dyr han havde, da hun tidligere havde været kommet sammen med han og hans daværende kone.

Der var opsat en skræmmekanon inde på minkfarmen for at holde fugle, primært stære, væk fra ejendommen. Skræmmekanonen kørte hele dagen. Hun kan ikke huske, om den var der i 2011, 2012 eller 2013. En anden nabo klagede over kanonen, og den kørte kun få dage, så blev den slukket.

Hun kan ikke huske, hvornår N's nye haller blev opført. Der blev opført nye haller af to omgange. Hun kan ikke huske, hvornår på året hallerne blev opført.

Q har forklaret, at han bor på den anden side af X-vej i forhold til N. Han har boet der i 19 år. Der opstod uenighed mellem ham og N om en sø, som N drænedede. Han var træt af, at der var mange mink, som løb ud. Det har han påtalt over for N. Han var vant til lidt lugtgener på landet, men på et tidspunkt ringede han til kommunen, da der havde ligget døde minkkroppe i næsten 14 dage.

Han kom med kommentarer i forbindelse med høringen forud for udvidelsen af N's farm. Der var et problem med fluer, som umuliggjorde, at de kunne spise ude fra 1. maj og indtil det blev koldt. Det var små fluer, som han mener kom fra minkfarmen.

På et tidspunkt havde N en skræmmekanon, der affyrede et skud i minuttet. N havde sagt, at opførslen af vindmøllerne var sat i bero, fordi hvalpene skulle have ro. Han undrede sig over, at N i den samme periode selv byggede nye haller. De kan høre vindmøllerne ovre ved dem. De har aldrig selv været generet af vindmøllerne. Han driver en hundepension. Han har ikke oplevet, at hundene reagerer på støj fra vindmøller.

Parternes synspunkter

N har i sit påstandsdokument bl.a. anført:

"...

ANBRINGENDER

...

Om ansvarsgrundlaget

Til støtte for den nedlagte påstand gøres det gældende, at de gener, Wind Estate's vindmøller påfører N's ejendom overstiger den naboretlige tålegrænse, for hvilket Wind Estate er ansvarlig på et objektiveret og præsumptivt grundlag.

Det gøres gældende, at N's bolig og minkfarm/landbrugsvirksomhed befandt sig i et landbrugsområde, der aldrig har været anvendt til andet formål. Det gøres gældende, at placeringen af en er-

hvervsvirksomhed med skadelige emissioner ikke repræsenterer en for N 'påregnelig' udvikling.

Dette gælder, selv om det er et led i den almindelige samfundsudvikling, at der opstilles stadig flere og større vindmøller både på havet og på land. Vindmøller på land opstilles oftest i det åbne land, fortrinsvist langt fra bebyggelse, på baggrund af en erkendelse af, at vindmøller medfører gener for de omkringliggende. Det er en erkendelse, som Wind Estate skal holdes fast på i denne sag.

Ved at opstille vindmøller langt fra naboer begrænses kredsen af de generede mest muligt. Det er samtidig bredt accepteret, at naboer til vindmøller må tåle visse gener i form af udsigtsgener, moderate støjgener og tabt ejendomsværdi. Sidstnævnte skal vindmølleopstilleren dog kompensere naboerne for.

I denne sag er der imidlertid tale om meget væsentlige og upåregnelige gener, som afstedkom lukning af en indtil da velfungerende minkfarm, som N har drevet lydefrit siden 1996. Generne påvirkede straks minkproduktionen meget voldsomt, og som det fremgår af bilag 9-13 og bilag 27-37, samt oversigten bilag 38 var der tale om en voldsom produktivitsnedgang ved antallet af hvalpe pr. avlsdyr.

I det første produktionsår 2014 efter opstillingen af vindmøllerne næsten halveres N's produktivitet. Dette var en meget væsentlig ulempe og - skulle det vise sig - fatal beskadigelse af N's virksomhed og økonomi.

Det gøres gældende, at skadevirkningerne ligger markant over den naboretlige tålegrænse.

Det gøres gældende, at generne for N's erhvervsvirksomhed og minkene, herunder disses krav på etisk forsvarlig velfærd, utvivlsomt ikke er reguleret af offentligretlig regulering. Der er ikke fastsat nogen form for grænseværdibeskyttelse af hverken medarbejdere eller besætningen, idet såvel støjgrænser som afstands-krav alene er fastsat for boliger.

At der ikke er fundet anledning til at gennemføre en regulering af den arbejdsmiljømæssige belastning, som medarbejdere i landbrugsvirksomheder udsættes for, eller dyr understøtter ligeledes N's opfattelse, at arealanvendelseskonflikten, som vindmøller

og deres emission forårsager, er overladt til den almindelige nabo-ret.

På denne baggrund gøres det derfor gældende, at dette spørgsmål alene skal vurderes på baggrund af den naboretlige tålegrænse, der er upåvirket af støjbekendtgørelsens regler.

Denne bekendtgørelse – der i øvrigt ikke var lovlig, da tilladelsen til Wind Estate blev udstedt – var og er '*designet*' til at danne grundlaget for en vurdering af påvirkningen af et menneskeligt øre - vel at mærke et menneske, der befinder sig på stedet fordi vedkommende bor der. Reguleringen tager ikke højde for, hvad et velfærdskrævende dyr påvirkes af, og den lader hånt om mennesker, der arbejder på stedet, uanset dette foregår i fri luft og dagen lang.

Grænseværdierne er altså ikke et udtryk for faktiske støjpåvirkninger, men et udtryk for det menneskelige øres evne til at opfatte en given påvirkning. Da mink og andre dyr opfatter lyd i bestemte frekvenser betydeligt anderledes end mennesker, kan de fastsatte grænseværdier ikke udvides til at omfatte dyrehold, hvilket understreger, at der gælder altså ingen offentligretlig regulering på området.

Det bestrides, når Wind Estate fortolker dette fravær af regulering som et bevis på sin fuldstændige ansvarsfrihed. Det bestrides, at Wind Estate kan fremføre et forsvar, der henviser til, at Wind Estate fik tilladelse af Herning Kommune til at placere sine vindmøller på N's naboejendom. Wind Estate fik ikke '*tilladelse*' af Herning Kommune til at beskadige N's ejendom, virksomhed og minkbesætningen.

Det gøres gældende, at lokaliseringen af vindmøllerne på det pågældende sted nok var et produkt af en kommunal planlægning, men at det er Wind Estate's bidrag, oplæg, projektbeskrivelser og ansøgninger, der har leveret det afgørende grundlag for den kommunale beslutning. Wind Estate blev ikke *inviteret* til at realisere et projekt. Wind Estate skabte projektet og drev eller medvirkede til at drive den kommunale beslutningsproces.

Det gøres gældende, at denne manglende regulering tværtimod understreger Wind Estate's naboretlige ansvar for en tålegrænse, der bl.a. tager hensyn til den skadelige aktivitets lokalisermæssige påregnelighed.

Vindmøllerne blev opført med en afstand til boligen på 561 meter, hvor mindsteafstanden efter vindmøllecirkulæret var 4 gange vindmøllernes totalhøjde eller 560 meter. Beslutningen om *'at gå til grænsen'* var Wind Estate's egen og Wind Estate's risiko. Det samme gælder Wind Estate's beslutning om at acceptere, at der mellem vindmøller og boligen fandtes en virksomhed, der bestod af levende væsner. Tilstedeværelsen af medarbejdere med udendørs ophold dagen lang og følsomme mink var for Wind Estate en indkalkuleret risiko.

Det gøres gældende, at det på samme måde bidrager til Wind Estate's ansvar for beskyttelsen af sine naboer, at Wind Estate sammen med andre i industrien har undladt at gennemføre et basalt videnskabeligt arbejde for at fastslå konsekvenserne af sin virksomhed over for naboer, det være sig mennesker eller dyr. Det er nøjagtigt en *'påregnelig'* risiko, som Wind Estate derved har påtaget sig, at det viser sig, at skadevirkninger forekommer uforudsete.

Wind Estate har som bilag T fremlagt Sundhedsministeriets orientering om færdiggørelsen af Kræftens Bekæmpelses undersøgelse af vindmøllestøj og helbredseffekter. Det bemærkes, at undersøgelseslederen, professor Mette Sørensen, offentligt har udtalt sig afstandtagende fra denne udlægning.

Således har hun mail 3. april 2018 til et medlem af Landsforeningen mod Kæmpevindmøller udtalt: *"Vi mener ikke, at vores nyligt publicerede studie (...) afkræfter mistanken om en sammenhæng mellem vindmøllestøj og hjertekarsygdom"*. Til avisen Nordjyske er hun citeret for udtalelsen: *"Jeg ser ikke vores studie som en frifindelse af lavfrekvent støj på nogen som helst måde"*.

Der findes i det offentlige rum flere udtalelser af tilsvarende indhold fra professor Mette Sørensen om den undersøgelse, der grundlæggende forekommer at være uden statistisk signifikant værdi for hverken den ene eller anden konklusion.

Om årsagssammenhæng og bevisbyrde

Det gøres det gældende, at Wind Estate's vindmøller er årsag til produktionsnedgangen på minkfarmen såvel som ejendommens værditab – både som minkfarm og som beboelse.

Erstatningspåstanden overfor Wind Estate er begrundet i konstateringen af en klar tidsmæssig sammenhæng mellem opstillingen af Wind Estate's vindmøller og de fatale produktionsproblemer, der

blev konstateret på N's minkfarm, som ultimativt havde den virkning, at driften måtte indstilles. Der henvises bl.a. til afgørelsen refereret i FED 2001.292V, der viser betydningen af denne konstatering i tilfælde, hvor der kan antages at være tale om præsumptionsansvar som ved overskridelse af den naboretlige tålegrense.

På trods af den almindelige erkendelse af genevirkninger ved emissioner fra vindmøller og det entydige tidsmæssige sammenfald mellem vindmøllernes opstilling og idriftsættelse i september 2013 og N's konstatering af voldsomme problemer med opretholdelse af en hidtil lydefri drift af minkfarmen, har Wind Estate afvist, at der kan være en årsagssammenhæng. Wind Estate har henvist til N's bevisbyrde for en sådan årsagssammenhæng.

Det fremhæves overordnet, at der ikke i produktionsåret 2013 eller senere skete (andre) ændringer på minkfarmen eller i driften heraf, som kunne begrunde den meget markante produktionsnedgang. Dette bekræftes af de fremlagte dyrlægerapporter, herunder bilag 26, men hvor særligt dyrlæge I rapport af 14. maj 2014 skal fremhæves. Wind Estate har ikke godtgjort eller sandsynliggjort tilstedeværelsen af andre konkurrerende årsagssammenhænge.

Der er nu gennemført syn og skøn på grundlag af det mellem parternes med besvær udarbejdede skønstema.

N gør gældende, at den gennem syn og skøn tilvejebragte kortlægning af emissionspåvirkningen på N minkfarm og Jens Malmkvists erklæring af 6. november 2021 på fyldestgørende måde dokumenterer tilstedeværelsen af en kausal sammenhæng mellem opstilling og N's vilkår og grundlag for fortsat opretholdelse af erhvervsaktivitet.

I Malmkvists erklæring konstateres det, at kortlægningen tilvejebringer en fyldestgørende belysning af de påvirkninger, der udgår fra vindmøllerne mod minkfarmen.

På grundlag af Malmkvists erklæring (side 3) kan det konstateres, at vibrationer i henhold til kortlægningen ikke anses at være af en karakter, der kunne give anledning til problemer på minkfarmen. Årsagssammenhængen af skadelige virkninger af emissionen fra vindmøllerne er herefter begrænset til akustiske påvirkninger.

Malmkvist konkluderer, at der ikke foreligger nogen generel videnskabelig undersøgelse af konsekvenserne af en sådan akustisk påvirkning, men lægger til grund (nederst side 1), at det forholder sig således, at voksne mink generelt anses for at være i stand til at sanse/registrere den akustiske emission fra vindmøllerne.

Denne konstatering underbygges af det videnskabelige grundlag, som Malmkvist herefter refererer til.

Malmkvist konstaterer herefter, at der ikke foreligger generel dokumentation for, at en sådan emission af akustisk påvirkning kan medføre bestemte adfærdsændringer eller tab af velfærd og trivsel hos mink. Det skyldes, at der ikke er gennemført videnskabelige undersøgelser af, hvorvidt mink varigt påvirkes adfærdsmæssigt af akustiske emissioner fra vindmøller.

Malmkvist konstaterer, at der ikke er oplysninger om andre potentielle årsager til den negative udvikling, der tidsmæssigt er sammenfaldende med perioden efter vindmøllernes idriftsættelse og knytter her en særlig bemærkning til, at idriftsættelsen fandt sted i september 2013, som netop var det mest kritiske tidspunkt for minks påvirkelighed.

Malmkvist erklærer således ikke at kunne udelukke, at der er en følgevirkning af idriftsættelsen af vindmøllerne og den overdødelighed og reduceret fertilitet og højt aggressionsniveau, som ^N konstaterede.

Malmkvist konstaterer, at dødelighed var stærkt forøget i produktionsåret 2013, men ikke i senere år. Derimod var reduktionen i fertilitet voldsom også i perioden efter 2013. Selv om oplysningerne om forekomsten af aggressionsniveau ikke fremtræder tydelig for skønsmanden, så konstaterer Malmkvist også, at forekomsten må anses for at være over normalniveauet.

For alle tre fænomeners vedkommende konstateres det, at der ikke kan udelukkes en årsagssammenhæng mellem ændret baggrundstøj og emission og de pågældende adfærdsmæssige fænomener.

I skønserklæringen (side 6) konstaterer Malmkvist på baggrund af de foreliggende oplysninger og samtaler med den tidligere skønsmænd Niels Enggaard, at der ikke kan konstateres andre potentielle årsager til de pågældende fænomener. Denne konstatering understøttes af en i en helt anden sammenhæng objektiv vurdering af

trivselsforholdene hos N's minkfarm, som blev afrapporteret efter et besøg i 2017.

N hæfter sig ved, at der i besvarelsen af Wind Estate's spørgsmål IE udtales, at der er et klart behov for, at der sker en videnskabelig undersøgelse i sammenhæng opstilling af landbaserede vindmøller for så vidt angår de påvirkninger, der udgår herfra på levende omgivelser.

N gør gældende, at det med Malmkvists erklæring og den i øvrigt i sagen fremlagte videnskabelige litteratur på kvalificeret måde er godtgjort, at N blev udsat for en voldsom skadevirkning med tab til følge på grund af Wind Estate's opstilling og idriftsættelse af vindmøllerne i 2013. Der findes ikke konstaterbare andre mulige forklaringer på disse fænomener, der alle ud fra en videnskabelig vurdering er sandsynlige effekter af stresspåvirkning, akustisk påvirkning og forandringer i miljøet, som mink reagerer på.

Det fastholdes om bevisbyrde, at det påhviler vindmølleopstilleren at godtgøre, at opstillingen af vindmøller **ikke** har skadevirkninger i forhold til omgivelserne.

Det gør i denne sammenhæng ingen forskel, at vindmølleopstilleren – som i det foreliggende tilfælde – er udstyret med fornødne offentligtretlige tilladelser til opstillingen.

Skadevirkninger af den karakter, som N oplevede, ligger klart uden for den naboretlige tålegrænse og i sammenhæng hermed fremhæves Jens Malmkvists gentagne udtalelser om, at der burde findes videnskabelige undersøgelser af de virkninger, som vindmøller har på omgivelserne, herunder fx mink.

Yderligere fremhæves det, at Byrådet i Herning Kommune den 27. juni vedtog 2012 lokalplan nr. 89.T17.1B, der muliggjorde opførelsen af vindmøllerne, på baggrund af VVM-redegørelse fra december 2011 (bilag 2).

Før for vedtagelsen af lokalplanen indsendte N indsigelser til planen med henvisning til minks særlige følsomhed over for støj. Indsigelserne og Herning Kommunes bemærkninger hertil fremgår af det høringsnotat, der er fremlagt som bilag 3. N's indsigelser er nr. 2, 7 og 9. N havde på dette tidspunkt ingen konkret viden om vindmøller. Indsigelserne var udformet – blandt andet – på

grundlag af, at N's dyrlæge Aulum Vildbjerg Dyrlæger (G havde givet udtryk for bekymring i en attest (bilag 4).

I Herning Kommunes bemærkninger henvises til et notat fra Videncenter for Landbrug, der tages til indtægt for, at støj fra vindmøller ikke påvirker mink negativt (bilag 5).

Notatet anfører, at der ikke er *erfaringer* med vindmøller, der påvirker minkfarme negativt. Der findes ingen videnskabelig forskning, der be- eller afkræfter dette. De erfaringer, der henvises til, kommer fra og vedrører mindre vindmøller.

Det gøres under denne sag gældende, at det pågældende notat er blevet stærkt overfortolket i sammenhæng med planlægningen for vindmøllerne, som sagen angår.

Dansk Pelsdyravlerforening har i en henvendelse til Folketingets udvalg for landdistrikter og øer (bilag 6) rejst indsigelse mod denne overfortolkning, der kan konstateres at være en systemisk mangel ved planlægning for vindmøller. Det systemiske misbrug af notatet begrænser ikke det ansvar, som den enkelte vindmølleopstiller har for skadevirkninger af sin virksomhed.

Når Herning Kommune i bilag 2 i bemærkningerne til indsigelse nr. 2 anfører, at mink ikke er så følsomme overfor kontinuerlig støj, og at støjen fra de igangsatte vindmøller vil være kontinuerlig og derfor ikke problematisk, er dette udtryk for en åbenlys misrepræsentation. Støj og vibration fra vindmøller varierer – i sagens natur – og kan ikke betegnes eller opfattes som kontinuerlig hverken i fysisk eller retlig henseende.

Det gøres under sagen gældende, at Wind Estate med sin ekspertviden burde have bragt Herning Kommune ud af den åbenlyse vildfarelse, hvilket er en skærpende omstændighed for Wind Estate's ansvar.

Om N's tab

Det gøres gældende, at Wind Estate's vindmøller har forårsaget et voldsomt tab i form af forøget dødelighed, reduceret fertilitet og højt aggressionsniveau (jf. bilag 38) hos N's minkfarm og tvunget N til i 2018 at træffe beslutning om produktionsophør, hvorfor Wind Estate skal erstatte de tab, som N er blevet påført.

Det gøres gældende, at N's ejendom påføres et tab af ejendomsværdi, der – på det foreliggende grundlag til brug for sagens anlæg – blev anslået til kr. 9 mio., jf. indhentet lånetilbud (bilag 20), Taksationskommissionens afgørelse (bilag 21) og ejendomsmægler T's vurdering (bilag 22), samt omkostning kr. 5.2 mio. til at opføre 2 stålhaller til udnyttelse af miljøtilladelse til forøgelse af antallet af avlsdyr.

Samlet havde ejendommen altså, uden flytbart driftsinventar mv., en værdi på kr. 13.2 mio. før vindmøllerne blev opstillet og ødelagde grundlaget for N's virksomhed. Den værdi faldt til kr. 4.125 mio., der svarer til værdien af ejendommen alene som ordineret landbrugsjord.

Udover dette værditab indeholder den nedlagte samlede påstand et erstatningskrav for det driftstab, N allerede ved sagens anlæg havde lidt på grund af generne fra vindmøllerne.

Tabet er opgjort som det mindre antal skind, der blev produceret i produktionsårene 2013-2016, ganget med den gennemsnitlige salgspris i den efterfølgende salgssæson. Disse tal fremgår af bilag 10-14 og bilag 27-38. Det skal bemærkes, at der skete en udvidelse af besætningen af avlsdyr imellem produktionsårene 2012 og 2013.

Tabet blev ved sagsanlægget opgjort til kr. 5.609.299 og den samlede påstand om erstatning for de tab, som N mindst er blevet påført af Wind Estate, således til kr. 14.609.299 med tillæg af rente og omkostninger.

..."

Wind Estate A/S har i sit påstandsdokument bl.a. anført:

"...

ANBRINGENDER

6. Til støtte for den nedlagte påstand gør Wind Estate overordnet følgende gældende:

- i. N har ikke dokumenteret, at minkdriften rent faktisk har været påvirket som påstået og beskrevet under sagen.
- ii. Der eksisterer ikke noget relevant ansvarsgrundlag. De naboretlige regler udgør ikke noget relevant ansvarsgrundlag, når Taksa-

tionsmyndigheden som led i VE-lovens værditabsordning allerede har truffet afgørelse om værditab på N's ejendom. Selv hvis dette er tilfældet, udgør naboretten ikke noget objektivt ansvarsgrundlag, og de subjektive betingelser for at pålægge Wind Estate ansvar er ikke opfyldt. Under alle omstændigheder er den naboretlige tålegrænse ikke overskredet.

iii. Der er ikke årsagsforbindelse mellem hhv. opstilling og ibrugtagning af vindmøllerne og den påberåbte produktionsnedgang eller øvrige påståede gener. N har bevisbyrden for, at der er den påståede årsagsforbindelse, og der gælder i øvrigt ikke noget skærpet ansvar for Wind Estate som vindmølleopstiller.

iv. N har ikke dokumenteret at have lidt et erstatningsberettiget tab svarende til de nedlagte påstande. Det bestrides, at dette er tilfældet.

...

2.1 De påståede faktiske forhold er ikke dokumenteret af N

8. N har ikke dokumenteret, at hverken han selv eller hans minkfarm de facto har været påvirket af støj fra de opstillede vindmøller som påstået under sagen. Det er alene N selv, der har observeret og vurderet de påståede gener på minkproduktionen.

9. De erklæringer, som N's lokale dyrlæge har udarbejdet i forbindelse med idriftsættelsen af vindmøllerne (Bilag 7 og Bilag 9), baserer sig alene på N's egne observationer og vurderinger. Dyrlægen har derimod ikke selv observeret de påståede gener. Det samme gør sig gældende for besøgsrapporten fra maj 2014 (Bilag 40). Disse erklæringer og rapporter kan derfor ikke tillægges nogen bevismæssig værdi.

10. Heller ikke de betydelige helbredsmæssige problemer, som N påstår, at opstillingen og driften af vindmøllerne skulle have medført, er dokumenteret. Den lægeerklæring, som N har fremlagt (Bilag 19) omtaler ikke, at vindmøllestøjen skulle have ført til hjertekarsygdomme eller andre kredsløbs-sygdomme. Sådanne helbredsmæssige gener er heller ikke på anden vis dokumenteret.

2.2 Der eksisterer ikke noget relevant ansvarsgrundlag

2.2.1 Naboretten udgør ikke noget relevant ansvarsgrundlag

11. N har overordnet gjort gældende, at de opstillede vindmøller påfører N's ejendom gener, der overstiger den naboretlige tålegrænse, og at Wind Estate er ansvarlig for dette.

12. Taksationsmyndigheden har den 4. december 2012 i medfør af VE-lovens værditabsordning truffet afgørelse om værditab på N's ejendom (Bilag 21). Taksationsmyndigheden vurderede, at opstillingen af vindmøllerne ville medføre et værditab på under 1 % af ejendommens værdi. Der var derfor ikke grundlag for at kræve værditabet erstattet.

13. VE-lovens værditabsordning regulerer udtømmende en nabos mulighed for at kræve erstatning som følge af værditab på en ejendom på grund af opstilling af vindmøller. Når Taksationsmyndigheden har truffet en sådan afgørelse, er det derfor udelukket at tilkende værditabsersatning på naboretligt grundlag.

14. Naboretlige betragtninger udgør dermed ikke et relevant ansvarsgrundlag i en sag, hvor Taksationsmyndigheden som relevant og kompetent myndighed allerede har truffet afgørelse om værditab på ejendommen. Både naboer og vindmølleopstiller må nødvendigvis kunne indrette sig i tillid til en sådan afgørelse.

2.2.2 Når den offentligretlige regulering er overholdt, spiller naboretten under alle omstændigheder en beskedent rolle

15. Uanset om VE-loven og lovens værditabsordning finder direkte anvendelse i denne sag, spiller naboretten en ganske beskedent rolle, når den offentligretlige regulering på området er overholdt.

16. Når alle offentligretlige forskrifter er overholdt, og når der i overensstemmelse hermed er givet en offentligretlig tilladelse til et givent forhold, må naboer til den pågældende aktivitet tåle, at der ageres i overensstemmelse med den udstedte tilladelse. I sådanne tilfælde vil der i praksis ikke være grundlag for at tilkende erstatning på naboretligt grundlag.

17. De omtvistede vindmøller er netop opstillet og taget i brug på lovligt plangrundlag og i overensstemmelse med de udstedte tilla-

delsler og offentligretlige forskrifter, herunder afstandskrav. Der er derfor under alle omstændigheder ikke "plads til" naboretlige betragtninger.

18. Wind Estate gør gældende, at den på opstillingstidspunktet gældende støjbekendtgørelse var gyldig, uanset at støjbekendtgørelsen på daværende tidspunkt ikke var miljøvurderet. Af Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse j.nr. NMK-34-00575 fremgår det netop, at en separat miljøvurdering af støjbekendtgørelsen ikke er en gyldighedsbetingelse. Under alle omstændigheder er den nu gældende støjbekendtgørelse miljøvurderet, og grænseværdierne i denne bekendtgørelse er uændrede i forhold til den på opstillingstidspunktet gældende bekendtgørelse.

19. De omtvistede vindmøller er desuden opstillet i overensstemmelse med den af Herning Kommune udarbejdede VVM-redegørelse og miljørapport (Bilag N), hvor vindmøllernes støjpåvirkning og andre mulige gener for naboerne blev vurderet. Forvaltningen har vurderet og besvaret de indkomne bemærkninger (Bilag 3), og der er ikke sket nogen fejl i forbindelse med den kommunale beslutningsproces.

2.2.3 Naboretten udgør ikke noget objektivt ansvarsgrundlag, og de subjektive ansvarsbetingelser er ikke opfyldt

20. Selv hvis naboretten vurderes at være et relevant ansvarsgrundlag, udgør naboretten under alle omstændigheder ikke et objektivt ansvarsgrundlag. Det er en grundlæggende forudsætning for at ifalde ansvar efter naboretlige regler, at den påberåbte ulempe enten var eller burde være påregnelig for den, der er ansvarlig for den forulempende aktivitet.

21. Det var netop ikke påregneligt for Wind Estate, at opstilling af de omtvistede vindmøller i overensstemmelse med offentligretlige forskrifter og tilladelser ville medføre de gener, som ^N har påstået. De subjektive betingelser for at pålægge ansvar på baggrund af naboretten er altså under alle omstændigheder ikke opfyldt.

22. Wind Estate har overholdt alle gældende afstands- og støjkrav, og det må derfor være berettiget at lægge til grund, at potentielle gener for omkringboende naboer alene ville være minimale - eller i al fald tålelige.

23. Som det fremgår af Herning Kommunes høringsnotat (Bilag 3), inddrog man under den kommunale beslutningsproces blandt andet et notat fra Videncentret for Landbrug (Bilag 5). Af dette notat fremgår det blandt andet, at Videncentret for Landbrug ikke var så bekymret for påvirkningerne på produktionsresultatet ved placering af en vindmølle tæt på en pelsdyrfarm. Videncentret for Landbrug er en forsknings- og udviklingsorganisation med særlig ekspertise inden for dette område, og det er derfor berettiget at inddrage og lægge vægt på deres udtalelser i forbindelse med placering og opstilling af vindmøller i nærheden af en minkfarm.

24. Der eksisterer ikke noget yderligere videnskabeligt grundlag, der kunne gøre det påregneligt for Wind Estate, at opstillingen af vindmøllerne kunne have de påståede negative konsekvenser for driften på minkfarmen.

25. N har heller ikke selv henvist til hverken empiri eller videnskabelige undersøgelser, der kunne gøre det påregneligt for en vindmølleopstiller, at vindmøllerne kunne have betydelige negative konsekvenser. Dansk Pelsdyravlerforening har i en henvendelse til Folketingets Udvalg for Landdistrikter og Øer (Bilag 6) oplyst, at foreningen havde kendskab til *et enkelt* tilfælde, hvor store vindmøller var sat i drift i nærheden af en minkfarm. Det er N's egen minkfarm, der er omtalt. Der er ikke fremlagt dokumentation for, at andre minkfarme har oplevet tilsvarende gener.

26. Selv en erfaren minkavler som N kunne formentlig ikke forudse de påståede gener. Havde generne været påregnelige, havde N næppe udvidet produktionen og opført nye minkhaller på minkfarmen, velvidende at vindmøllerne ville blive opstillet.

27. Heller ikke København Fur fandt i forbindelse med udarbejdelsen af et besøgsnotat af maj 2012 (Bilag 39) anledning til at udtale nogen bekymring for vindmøllernes eventuelle påvirkning af minkproduktionen. Generne var altså heller ikke påregnelige for København Fur.

28. Wind Estate er ikke ansvarlig for, hvorvidt der er iværksat yderligere forskning af minks adfærd og påvirkelighed i forhold til vindmøllestøj. Wind Estate har i det hele ageret i henhold til den til enhver tid gældende lovgivning og de udtalelser, der forelå fra landets specialister, og et fravær af yderligere forskningsmæssig evi-

dens vedrørende minks adfærd kan ikke have nogen betydning for Wind Estates ansvar eller bevisbyrde i en efterfølgende retssag.

2.2.4 Den naboretlige tålegrænse er under alle omstændigheder ikke overskredet

29. Selv hvis det lægges til grund, at naboretten finder anvendelser, og at de påståede gener måtte være påregnelige for Wind Estate, er den naboretlige tålegrænse under alle omstændigheder ikke overskredet.

30. N har etableret sig på landet, og det er derfor påregneligt, at der kan blive opstillet vindmøller (eller anden infrastruktur) i området i overensstemmelse med de til enhver tid gældende forskrifter. De påståede gener, som vindmøllerne forårsager, overstiger ikke, hvad der med rimelighed kan påregnes som led i den samfundsmæssige udvikling. En minkfarm er desuden i sig selv et godt eksempel på, at man må tåle visse gener fra sine naboer, når man bosætter sig på landet.

2.3 N har ikke løftet sin bevisbyrde i forhold til spørgsmålet om årsagsforbindelse

2.3.1 Der er ikke årsagsforbindelse mellem opstilling og drift af vindmøllerne og de påståede gener på minkfarmen

31. N har ikke dokumenteret, at der er årsagsforbindelse mellem opstilling og drift af de omtvistede vindmøller og de påståede gener på N's minkproduktionen.

32. Det er i relation til spørgsmålet om årsagsforbindelse ikke tilstrækkeligt, at N har påberåbt sig, at der er et vist tidsmæssigt sammenfald mellem opstillingen af vindmøllerne og de påståede gener på minkfarmen. Ligeledes er det i bevismæssig henseende ikke tilstrækkeligt, at N har anført, at det ikke kan udelukkes, at der er den nødvendige årsagsforbindelse.

33. Der er under sagen gennemført syn og skøn, der netop havde til formål at afdække, om der var årsagsforbindelse mellem opstilling og drift af de omtvistede vindmøller og de påståede gener. De udarbejdede skønserklæringer dokumenterer ikke en sådan årsagsforbindelse.

34. Konklusionen i skønsrapporten vedrørende vibrationsmålinger er, at der ikke er konstateret vibrationer fra vindmøllerne, der kan medføre de påståede gener. Skønsrapporten vedrørende den lyd-mæssige påvirkning indeholder ikke nogen klar konklusion, men der er intet i rapporten, der indikerer, at vindmøllerne skulle forårsage væsentlige støjgener på N's ejendom.

35. I skønsrapporten vedrørende minks adfærd er den overordnede konklusion, at det er uvist, og at det ikke kan fastslås entydigt, hvorvidt minks eventuelle registrering af akustiske emissioner fra vindmøllerne kan medføre adfærdsændringer eller tab af velfærd hos dyrene. Den generelle usikkerhed om vindmøllestøjs eventuelle påvirkning af minks adfærd er også påpeget i skønsmandens notat af 20. april 2021. Det fremgår derimod udtrykkeligt flere steder i skønsrapporten vedrørende minks adfærd, at det ikke med sikkerhed kan konkluderes, at den påståede ændrede adfærd hos N's mink er en følge af vindmølledriften.

36. I skønsrapporten vedrørende minks adfærd har skønsmanden blandt andet påpeget følgende:

- at der ikke nødvendigvis har været overdødelighed på N's minkfarm i forbindelse med idriftsættelsen af vindmøllerne,
- at det ikke har været muligt at foretage en retvisende sammenligning af parringssuccessen før og efter vindmølleopstillingen, og
- at det har været vanskeligt at skønne, om antallet af bid og skader hos minkene er højt eller inden for normalområdet.

Skønsrapporten vedrørende minks adfærd dokumenterer altså ikke, at der er den fornødne årsagsforbindelse.

37. De rapporter, som N's dyrlæger har udarbejdet (herunder Bilag 15) udgør heller ikke dokumentation for, at der eksisterer den fornødne årsagsforbindelse. Disse dyrlægerrapporter er alene udarbejdet på baggrund af N's egne observationer, og rapporterne gengiver alene N's egne vurderinger af årsagen til de påståede gener.

38. N er af sin dyrlæge blevet forelagt muligheden for at få foretaget yderligere diagnostik af de døde hvalpe med henblik på at klarlægge årsagen til den relativt høje hvalpedødelighed, som dyrlægen konstaterede (Bilag 15). På trods af Wind Estates opfordring herom (opfordring 16) har N ikke oplyst, om en sådan diagnostik er foretaget. Det må derfor lægges til grund, at N har valgt ikke at undersøge årsagen til

den af dyrlægen konstaterede hvalpedødelighed nærmere. Dette må komme N bevismæssigt til skade.

39. Et udarbejdet teknisk notat om måling af lavfrekvent støj i 10 punkter i Jammerbugt og Brønderslev Kommuner (Bilag S) understøtter, at der ikke er den fornødne årsagsforbindelse mellem vindmøllestøj og de påståede gener. Notatet fastslår, at den lavfrekvente støj ved en konkret minkfarm beliggende Sønder Engvej 80, 9700 Brønderslev generelt er højere end ved de øvrige målepunkter. Ejeren af denne minkfarm, O vil afgive vidneforklaring om driften på hans minkfarm samt de eventuelle gener, som O har oplevet som følge af de vindmøller, der er placeret ganske nær (under 100 meter fra) hans minkfarm, og som giver anledning til den dokumenterede lavfrekvente støj.

2.3.2 Der eksisterer en lang række andre potentielle skadesårsager

40. Wind Estate gør gældende, at en eventuel nedgang i produktionen på N's minkfarm kan skyldes en lang række andre årsager end opstilling og drift af de omtvistede vindmøller. Der eksisterer en lang række konkurrerende skadeårsager. Dette understøtter, at der ikke er den fornødne årsagsforbindelse mellem opstilling og drift af vindmøllerne og de påståede gener.

41. Skønsrapporten vedrørende minks adfærd oplister en række andre forhold, der kan have betydning for dødeligheden og andre adfærdforhold hos mink (spørgsmål IF). Ligeledes har skønsmanden bekræftet, at den generelle driftstandard på en minkfarm har betydning for minks velfærd (spørgsmål IG).

42. Eventuelle variationer i produktionen på N's minkfarm kan således skyldes en række andre forhold, herunder (i) uhensigtsmæssig drift af farmen - særligt i forbindelse med avl, (ii) diverse sygdomsudbrud på minkfarmen, manglende loppebekæmpelse og eventuelle manglende vaccinationer, (iii) dårlig huldstyring før og efter parring, (iv) forkert foderstyrke, (v) manglende opsyn i forbindelse med diegivningsperioden, (vi) påvirkning af anden betydelig ekstern støj end støj fra de omtvistede vindmøller, (vii) betydelig overbesætning på minkfarmen i forhold til den gældende miljøgodkendelse (Bilag H) samt (viii) tilfældige elementer og udsving. Særligt forskellige sygdomsudbrud er beskrevet i flere af de dyrlægerapporter, der er fremlagt som Bilag 26.

43. N har undladt at svare på en række opfordringer relateret til disse andre mulige årsager til de påståede gener, herunder Wind Estates opfordring (4) - (14) samt opfordring (17). Den manglende besvarelse må komme N bevismæssigt til skade.

44. Wind Estate har dog kendskab til, at N for eksempel i perioder har anvendt en støjkanon i umiddelbar nærhed af minkfarmen, ligesom N i samme periode som vindmøllerne blev opført selv opførte af to stålhaller på ejendommen. Wind Estate standsede i visse perioder opførelsen af vindmøllerne af hensyn til de mest kritiske perioder af minkfarmens drift (Bilag 8). N's eget byggeri blev ikke standset på tilsvarende vis.

45. Ligeledes har Herning Kommune i flere tilfælde påtalt ulovlige forhold vedrørende N's drift af minkfarmen (Bilag A - Bilag G). N's drift af minkfarmen er altså ikke sket i overensstemmelse med de regler, der gælder for minkdrift.

46. Forholdene vedrørende den generelle drift af N's minkfarm, brug af eksterne støjkluder samt opførelsen af de to stålhaller vil blive dokumenteret ved parts- og vidneforklaringer, herunder fra (tidligere) naboer til minkfarmen.

2.3.3 Årsagsforbindelse mellem vindmøllestøj og helbredsgener er helt udokumenteret

47. N har gjort gældende, at de opstillede vindmøller skulle have medført betydelige helbredsmæssige gener for N

Det er uklart, hvilken relevans de påståede helbredsgener har for den nedlagte påstand. For god ordens skyld fastholdes det, at enhver årsagsforbindelse mellem opstilling og drift af vindmøllerne og de påståede helbredsgener er helt udokumenteret, og at en sådan årsagsforbindelse ikke eksisterer.

48. Af Sundhedsministeriets orientering om resultaterne af Kræftens Bekæmpelses undersøgelse af eventuelle helbredseffekter af vindmøllestøj (Bilag T) fremgår det, at der i denne undersøgelse ikke blev fundet afgørende bevis for en sammenhæng mellem korttids- og langtidsudsættelse for vindmøllestøj og opståen af blodprop i hjertet og slagtilfælde. Den nyeste forskning på området understøtter altså, at der *ikke* eksisterer en sådan årsagsforbindelse.

2.3.4 Bevisbyrden for påståede gener påhviler N

49. Almindelige bevisbyrderegler, hvorefter bevisbyrden som udgangspunkt påhviler den part, der gør et forhold gældende, finder anvendelse i denne sag. Det er derfor N der har bevisbyrden for, at der er årsagsforbindelse mellem den påståede skadelige adfærd og de påståede gener.

50. Wind Estate har efterlevet alle offentligretlige forskrifter og øvrige krav i forbindelse med opstilling og drift af vindmøllerne, og det er herefter op til en eventuel sagsøger at dokumentere, at vindmøllerne måtte give anledning til yderligere gener. N

er den nærmeste til at dokumentere, hvad der er årsag til de påståede gener på hans egen ejendom.

51. N's anbringende om, at der skulle gælde en omvendt bevisbyrde, således at det er Wind Estate, der som vindmølleopstiller skal dokumentere, at vindmøllerne *ikke* har skadevirkninger, er ganske uhjemlet og må afvises som værende ubegrundet. Der er i øvrigt ikke noget grundlag for at sætte lighedstegn mellem Wind Estate og "vindmølleindustrien". Wind Estate er naturligvis alene ansvarlig for sin egen ageren.

52. N argumenterer i realiteten for, at der skulle gælde et præsumptionsansvar, hvilket er en meget væsentlig skærpelse af ansvarsgrundlaget i forhold til det almindelige culpaansvar. Et sådant skærpet ansvarsgrundlag anvendes i praksis typisk i sager, hvor der er risiko for personskade, eller hvor den potentielt skadeforvoldende virksomhed i øvrigt er forbundet med særlige faremomenter. Ingen af delene er tilfældet i denne sag, og der er derfor ikke grundlag for at anvende et sådant skærpet ansvarsgrundlag.

2.4 N har ikke dokumenteret at have lidt et økonomisk tab

53. Det gøres under alle omstændigheder gældende, at N's erstatningskrav i det hele er udokumenteret. Allerede af den grund er der ikke grundlag for at tilkende N erstatning i overensstemmelse med den nedlagte påstand.

2.4.1 Det påståede værditab på N's ejendom er udokumenteret og må afvises

54. N har ikke dokumenteret, at N's ejendom som følge af de opstillede vindmøller er reduceret i værdi med 9.000.000 kr. N's krav på værditabserstatning må derfor afvises som værende udokumenteret.

55. N oplyste i sin stævning, at det påståede værditab er *anslået*, og at N ville foranstalte syn og skøn til dokumentation af ejendommens værditab. Et sådant syn og skøn er ikke iværksat, og N har heller ikke på anden vis dokumenteret størrelsen af det værditab, der påstås at være indtrådt som følge af opførelsen af vindmøllerne. Det fremlagte lånetilbud (Bilag 20) dokumenterer ikke den nuværende værdi af ejendommen.

56. Taksationsmyndigheden har allerede taget stilling til, hvorvidt vindmøllerne har medført et værditab på N's ejendom (Bilag 21). Taksationsmyndigheden vurderede, at værditabet ikke oversteg 1 % af ejendommens værdi. N har ikke påvist fejl eller mangler i denne afgørelse. Der er derfor ikke noget grundlag for at tilkende erstatning for værditab, og selv hvis retten finder grundlag herfor bør Taksationsmyndighedens afgørelse under alle omstændigheder lægges til grund, så værditabet fastsættes til maksimalt 1 % af ejendommens værdi.

57. Under alle omstændigheder er Wind Estate ikke ansvarlig for N's dispositioner i tiden fra påbegyndelsen af opstillingen af vindmøllerne eller i øvrigt fra det tidspunkt, hvor lokalplanen om vindmøllerne blev vedtaget. N kan derfor ikke kræve erstatning for et eventuelt værditab af de minkhaller, som N har opført efter dette tidspunkt. De fremlagte Bilag 41 og Bilag 42 ændrer ikke på dette.

2.4.2 Det påståede driftstab er udokumenteret og må afvises

58. N har ikke dokumenteret at have lidt et driftstab på 5.609.299 kr. som følge af gener fra vindmøllerne. N's krav på erstatning for driftstab må derfor afvises som værende udokumenteret.

59. N's egen opgørelse af det påståede driftstab (Bilag 23) kan ikke lægges til grund. Opgørelsen er alene baseret på N's egen beregning af antal mistede skind i avlssæsonerne 2013-2016, og beregningen er alene foretaget på baggrund af

resultaterne for avlssæsonen 2012 som basistal, hvilket ikke er retvisende.

60. De fremlagte specifikationer fra N's regnskabsaf-læggelse (Bilag 27-37) og den udarbejdede oversigt over produktionsårenes udvikling (Bilag 38) ændrer ikke på dette. Det basistal, der er anvendt i Bilag 23 kan ikke genfindes i hverken oversigten i Bilag 38 eller i de fremlagte regnskabsspecifikationer (Bilag 27-37). Det basistal, der danner udgangspunkt for beregningen i Bilag 23 kan derfor ikke lægges til grund. Ligeledes kan de gennemsnitspriser, der fremgår af Bilag 23 ikke lægges til grund. Disse gennemsnitspriser er ikke i overensstemmelse med de gennemsnitspriser, der fremgår af oversigten i Bilag 38, og det er på trods af Wind Estates opfordringer (opfordring 19) ikke oplyst, hvordan de oplyste gennemsnitspriser er opgjort. Opgørelsen i Bilag 23 kan derfor ikke tillægges nogen bevismæssig værdi.

61. Det gøres under alle omstændigheder gældende, at den gennemsnitlige pris pr. skind i visse perioder ikke væsentligt oversteg produktionsomkostningerne pr. skind - og at gennemsnitsprisen pr. skind endda i visse tilfælde var lavere end produktionsomkostningerne. Allerede af den grund kan det opgjorte krav ikke lægges til grund.
..."

Parterne har under hovedforhandlingen nærmere redegjort for deres opfattelse af sagen.

Rettens begrundelse og resultat

Sagen drejer sig om støjmæssige naboulempen fra nogle vindmøller.

Efter dansk rets almindelige regler ydes der erstatning for værditab som følge af varige naboulempen fra anlæg af almen samfundsmæssig værdi i det omfang, at ulemperne overstiger, hvad der med rimelighed må påregnes som led i den samfundsmæssige udvikling på det ulempeforvoldende område.

I overensstemmelse med den dagældende lov om fremme af vedvarende energi har Taksationsmyndigheden forud for vindmøllernes opstilling vurderet, at N ikke kunne kræve erstatning for værditab på sin ejendom, da værditabet blev vurderet som mindre end 1 procent af ejendommens værdi. Ved afgørelsen heraf blev der bl.a. lagt vægt på afstanden til boligen samt den bereg-

nede støjpåvirkning. Det fremgår ikke udtrykkeligt af afgørelsen, om der var taget særskilt højde for støjpåvirkningens betydning for minkfarmen.

Det er ubestridt, at vindmøllerne blev opstillet i overensstemmelse med alle offentligretlige regler, herunder afstandskrav til boliger og støjværdier. Der fandtes derimod ikke regler om afstandskrav eller støjværdier i forhold til minkfarme eller andet landbrug, og det kan således ikke udelukkes, at den naboetlige tålegrænse i relation hertil kan være overtrådt, hvis det godtgøres, at der er årsagssammenhæng mellem opstillingen af vindmøllerne og det forhold, at der ikke længere drives minkfarm på stedet.

N var allerede forud for opstillingen af vindmøllerne meget bekymret for påvirkningen fra vindmøllerne på minkene. I umiddelbar tidsmæssig forbindelse med idriftsættelsen iagttog han en ændret adfærd hos minkene, som begyndte at slås, og i den efterfølgende sæson konstaterede han også problemer med parringen, aborter, misdannelser og højere dødelighed. På baggrund af denne forklaring sammenholdt med besætningsdyrlægenes rapporter, notater og forklaringer finder retten, at det kan lægges til grund, at minkene efter opstillingen og idriftsætningen af vindmøllerne i højere grad blev stressede og mistrivedes.

Retten finder derimod ikke, at det er tilstrækkeligt godtgjort, at årsagen hertil var den støj, som ubestridt kommer fra vindmøllerne. Retten har herved lagt vægt på, at skønsmand Jens Malmkvist på det nuværende forskningsmæssige stadie hverken entydigt har kunnet fastslå eller udelukke en sammenhæng mellem opstillingen eller driften af vindmøllerne og en forringelse af velfærden hos minkene, og at N's egen dyrlæge, I, også har været usikker på årsagen. Retten har desuden lagt vægt på, at minkenes trivselstilstand i høj grad er afhængig af "godt management", og at det ikke kan udelukkes, at der skete ændringer heri i forlængelse af idriftsætningen af vindmøllerne. Det bemærkes i den forbindelse, at N kort efter idriftsætningen fraflyttede ejendommen som følge af, at han selv følte sig påvirket af vindmøllerne, og at han efter sin egen forklaring på dette tidspunkt også havde svært ved at få arbejdskraft til farmen.

Det ændrer ikke på vurderingen af årsagssammenhæng, at vindmøllerne afstandsmæssigt blev opstillet til grænsen i forhold til de gældende regler om afstande til boliger, eller at Wind Estate – som det er sædvanligt – havde været involveret i arbejdet med udarbejdelse af materiale til brug for den kommunale planlægningsfase.

Allerede som følge af, at der ikke er dokumenteret den nødvendige årsagssammenhæng mellem opstillingen eller driften af vindmøllerne og det relativt rin-

gere resultat af N's minkfarm, er der ikke grundlag for at fastslå, at den naboretlige tålegrænse er overskredet, hvorfor Wind Estate frifindes.

Da N har tabt sagen, skal han betale sagsomkostninger til Wind Estate. Sagsomkostningerne er skønsmæssigt efter sagens værdi, forløb, omfang, karakter og udfald fastsat til dækning af advokatudgift med 400.000 kr. og udgifter til syn og skøn med 130.000 kr., i alt 530.000 kr. Udgifter til materiale-samling og ekstrakt er indeholdt i udgiften til advokat. Wind Estate er momsregistreret, og sagsomkostningerne er derfor ikke tillagt moms.

THI KENDES FOR RET:

Wind Estate A/S frifindes.

Inden 14 dage skal N til Wind Estate A/S betale sagsomkostninger med 530.000 kr.

Sagsomkostningerne bliver forrentet efter rentelovens § 8 a.

VESTRE LANDSRET
DOM
afsagt den 16. august 2024

Sag BS-162/2023-VLR
(8. afdeling)

N
(advokat Poul Hvilsted)

mod

Wind Estate A/S
(advokat Jan Hvarre
ved advokat Mette Møller Pedersen)

Retten i Herning har den 5. december 2022 afsagt dom i 1. instans (sag BS-10153/2017-HER).

Landsdommerne Torben Geneser, Thomas Klyver og Anne Hedegaard Toft har deltaget i ankesagens afgørelse.

Påstande

Appellanten, N har nedlagt påstand om, at indstævnte, Wind Estate A/S, skal betale 11.050.646 kr. med procesrente fra sagens anlæg den 5. april 2017.

Indstævnte, Wind Estate A/S, har påstået dommen stadfæstet.

Supplerende sagsfremstilling

N's påstand for landsretten er opgjort som følger:

Anslået tab af ejendomsværdi	7.000.000 kr.
Driftstab	4.050.646 kr.

I alt

11.050.646 kr.

Der er for landsretten fremlagt nye bilag i form af bl.a. opgørelser udarbejdet af revisor S over producerede skind og stykomkostninger for N's minkfarm i perioden 2008-2019, og et dokument med titlen "Fakta om minkbranchen i Danmark" fra Danmarks Statistik.

Forklaringer

N C, dyrlæge I, dyrlæge E
 , Q skønsmand René Hansen og skønsmand Jens Malmkvist har afgivet supplerende forklaring. Revisor S har endvidere afgivet forklaring.

N har forklaret, at mink bliver pelset i november-december. De var i 2013 færdige med at bygge de nye haller inden den 16.-20. april 2013. Hallerne var brugsklare på det tidspunkt, og der var kun lidt yderligere arbejde, som skulle laves færdig.

Han ville gerne have haft fire aflivede mink undersøgt for stress. To af dem havde misdannede fostre. I en blodprøve på et menneske kan man måle stress, og man må kunne gøre det samme på et dyr. Undersøgelsen for stress blev ikke gennemført, for han vidste ikke, hvor dyrene skulle sendes hen for at blive undersøgt. Han har stadig de omhandlede døde mink.

Han var bekymret, inden vindmøllerne blev sat op. Mange sagde, at den lavfrekvente lyd er farlig. Han var den første pelsdyrfarmer i landet, der blev ramt af så store vindmøller. Han kunne ikke få hjælp fra nogen, og ingen kunne svare på, hvordan det ville ende. Han frygtede det værste. Notatet fra Kopenhagen Fur omhandler en mølle med en højde på 50 meter. De møller, der skulle sættes op hos ham, var 140 meter.

Han var på et tidspunkt i Folketinget for at tale om problemstillingen. Herefter kom der ikke nye vindmøller i nærheden af minkfarme. Der var en mølle på vej i nærheden af en minkfarm ved Aulum. Denne mølle var 130-140 meter høj. På grund af Corona-nedlukningen af minkerhvervet blev møllen ikke placeret i nærheden af en minkbesætning alligevel. Han fik oplyst, at ingen turde gå så tæt på en minkfarm igen. Man kan ikke finde et tilsvarende tilfælde. Ved de omtalte møller i Hvide Sande var der 650 meter til den nærmeste minkfarm. Det var også store vindmøller i Hvide Sande, men det var i nærheden af en meget lille minkfarm. Hans egen farm var en stor farm.

Han husker episoden, som mundede i politianmeldelsen i 2013. Da møllerne skulle sættes op, fik han at vide, at han bare kunne tage hen for at tale med

montørerne. Han truede ikke nogen. Landbetjenten kom senere forbi hos ham og sagde, at han skulle holde sig væk fra stedet.

Det går op og ned i minkbranchen. Der har lige været en auktion, hvor der blev givet 43.000 kr. for et minkskind. Gennemsnitsprisen er omkring 320 kr. pr. skind. Det er en rentabel forretning med den pris. 500 kr. pr. skind er en god forrentning. I 2012-2013 solgte han skindene for omkring 775 kr. pr. skind, så det var en rigtig god forretning.

På ejendommen har han i dag 50 hektar, som bliver dyrket. Stuehuset står tomt. Han har ikke fået en krone i erstatning for minkene i forbindelse med nedlukningen af minkerhvervet. Han har fået oplyst, at han vil kunne få en 1/3 af det, som andre minkavlere får. Det skyldes, at han pelsede ned inden nedlukningen. Han ved ikke, om det med 1/3 er rigtigt. Han stoppede med minkproduktionen, da han ikke kunne tolerere, at dyrene led.

Han fik en bøde i 2010. Det skyldtes, at der ved en velfærdskontrol blev fundet en hvalp med bidsår i nakken. Han skulle derfor have ekstra kontroller.

Han har flere gange klaget til Herning Kommune. Der er indleveret klager over planprocessen. Han fik ikke medhold. De var ligeglade.

Det er hans revisor, som har lavet opgørelsen i tillægsekstrakten side 137 f. Han har ikke selv været inde over det.

C har forklaret, at han stoppede ved Wind Estate A/S sidste sommer. Han arbejder nu med at etablere egen virksomhed, som foregår i England. Han var ansat i Wind Estate A/S fra 2008 og frem. Han har ikke længere praktisk tilknytning til selskabet.

Det er normal praksis at opstille flere alternative løsninger, hvis det er muligt. Det var kommunen, som bad om at få alternativerne. Det var også kommunen, der valgte, hvad der skulle være hovedforslag henholdsvis alternativer. Det er normalt udvikleren, som betaler for vvm-redegørelsen, men det er konsulenten, der udarbejder redegørelsen i samarbejde med kommunen. Kommunen valgte alternativ 1. Alternativ 1 gav en større el-produktion og dermed den bedste udnyttelse af området.

Wind Estate A/S tog kontakt til N tidligt i processen. De havde fået at vide, at N var en nabo, der skulle tages særligt hensyn til, da han tidligere havde gjort indsigelser mod projekter. De valgte derfor at tage et møde med N "up front" for at se, om de kunne finde en løsning. Det skyldtes ikke, at de mente, at minkfarmen kunne være et problem for projektets gennemførelse. De havde ikke tidligere oplevet problemer med pla-

cering af vindmøller i nærheden af husdyrhold. Det var N og ikke minkproduktionen, som de så som en problematik. Påvirkningen af mink var således ikke et tema. Wind Estate A/S ville ikke kunne iværksætte den forskning, som skønsmand Jens Malmkvist har omtalt. Et sådant forskningsprojekt ville være langt større, end selskabet kunne håndtere. Wind Estate A/S blev ikke af denne sag afskrækket fra at sætte vindmøller op i nærheden af minkfarme.

Under fordebatten om projektet fremkom N med nogle bekymringer. Disse bekymringer kom med i vvm-redegørelsen. Det var muligt at tage hensyn til N's bekymringer. Arbejdet med opstillingen af vindmøllerne blev af den grund stoppet i en periode.

Dialogen med N var indledningsvist god. De havde nogle indledede møder om planerne og påvirkningen som følge af planerne. Der var bl.a. en værditabsordning i forhold til naboerne. Denne gav bl.a. naboerne ret til en andel i vindmøllerne. N var også interesseret heri, og de havde løbende dialog herom. N mente, at han burde stilles bedre end naboerne længere væk. N havde en dialog med Energistyrelsen om ændring af reglerne herom. Det endte med, at N fik andel i vindmøllerne, dog ikke de andele, som han bød ind på.

Dialogen ændrede sig, da N på et tidspunkt ønskede at få oplyst, hvornår vindmøllerne skulle sættes i drift. N sagde bl.a. i den forbindelse, at han så ville stå klar med nogle containere til minkene. Det virkede som N's foruddiskontering af, hvad der ville ske. N krævede senere vindmøllerne stoppet. Det sidste var, at der over for Vestas-folkene blev fremsat trusler på livet rettet mod ham. Han afbrød herefter dialogen med N

Arbejdet med opstillingen af vindmøllerne lå stille i en periode fra den 1. marts 2013 for at tage hensyn til N. I perioden byggede N selv haller på minkfarmen. Folkene undrede sig over, at de skulle stoppe arbejdet med møllerne, når der samtidigt blev bygget lige op ad minkfarmen.

Wind Estate A/S betalte for vvm-redegørelsen, men det var kommunen, der fik den lavet. Der var direkte dialog mellem konsulenten og kommunen, og Wind Estate A/S havde ikke noget at skulle have sagt i den forbindelse.

Mølletypen blev valgt efter, at det var afklaret, hvilken af de forskellige løsninger der blev valgt. Kildestøjen er faldende, jo større vindmøllen er. Det skyldes, at rotoren på større møller kører langsommere rundt, og vingesuset bliver dermed mindre. Vvm-redegørelsen blev lavet, inden mølletypen blev valgt. Der var kun få mølletyper på markedet på det tidspunkt. Han mener, at beregnin-

gerne i redegørelsen er retvisende, da de er baseret på de to gængse mølletyper på det tidspunkt. Om tabel 3.1 i ekstrakten side 353 har han forklaret, at det er rotorstørrelsen på mølletypen, som er afgørende for den større effekt ved alternativ 1-løsningen set i forhold til de to andre løsninger. Møllerne i de tre løsninger har næsten samme navhøjde, men teknikken har muliggjort en udvidelse af rotoren på møllen i alternativ 1. Jo større rotor, jo bedre udnyttes kapaciteten, og dermed fås en større effekt. Rotoren må ikke komme for tæt på jorden, men der er ingen lovgivningsmæssige krav om, hvor tæt den må komme på jorden.

Han kan ikke huske samtalen med dyrlæge I, som er omtalt i ekstraktens side 809. Hans tålmodighed var på det tidspunkt opbrugt. Wind Estate A/S havde tidligere strakt sig langt, men efter at N havde fremsat trusler på livet, stoppede enhver form for samarbejde. Truslerne var fremsat over for Vestas-folkene, men de var rettet mod ham.

De spekulerede over, om N havde en anden agenda. De havde fra naboer fået oplyst, at der var en forhistorik fra andre sager, og rygterne gik på, at N forsøgte at udnytte omstændighederne til sin egen fordel. Som følge heraf, og da de havde ikke oplevet lignede problemer andre steder, tænkte de, at N kunne have en anden agenda.

Dyrlæge I har forklaret, at han var besætningsdyrlæge for N fra den 29. april 2014 og til juni 2018. Han havde ikke haft noget med N's at gøre, inden han overtog opgaven, bortset en kort telefonsamtale med N's under en vagt. Der gælder nogle udspecificerede punkter i forhold til rådgivning på minkfarme, og det var derfor ikke noget problem at overtage opgaven, selvom mink var et nyt arbejdsområde for ham. Han skulle dog oparbejde erfaring med mink. Mink er en anderledes produktionsform end kvægbrug, som han tidligere havde beskæftiget sig med. Samarbejdet med N forløb godt. Han kunne have frasagt sig hvervet, men det var der ingen grund til.

Der var problemer af større omfang end på andre minkfarme. Antallet af bidsår og døde dyr var abnormt. Der blev ikke med sikkerhed konstateret misdannede hvalpe. Det er svært at vurdere, om hvalpe er misdannede. Hvis hvalpene er født for tidligt, kan det ligne misdannede hvalpe. Han talte med andre dyrlæger om det. Det, han kan sige, er, at der blev konstateret hvalpe som lignede misdannede hvalpe. Det er ikke undersøgt patologisk, om der var tale om misdannede hvalpe.

Han og N havde i 2016-2017 en samtale om fortsættelse af minkproduktionen på ejendommen. Samtalen skyldtes ikke dyrevelfærdsmæssige forhold. Der var mange døde dyr, og der var syge dyr, som var taget fra, men der var ikke noget dyrevelfærdsmæssigt uforsvarligt på minkfarmen.

Han husker kun lidt fra samtalen med C , som er omtalt i ekstrakten side 809. Tidligere var det lykkedes at få vindmøllerne sat i bero, og det forsøgte han igen under samtalen. Det lykkede dog ikke. Han kan ikke huske, hvad der blev sagt under samtalen.

Forevist tabellen i ekstrakten side 831 har han forklaret, at han ikke kunne pege på noget på farmen, som kunne være årsag til ændringerne i tallene for 2014 set i forhold til tallene for 2013. Det var frustrerende, at de ikke kunne finde årsagen. N var ikke i tvivl om, at årsagen var vindmøllerne. Der var ikke noget, der tydede på dårligt management, sygdom i besætningen eller lignende. Han har ikke det store kendskab til, om hvalperesultatet på 5,7 i 2013 er retvisende. Det bygger på N's egne registreringer, som der er pligt til at foretage efter lovgivningen. 5,7 er i den bedre ende uden at være supergodt. Der blev lavet velfærdsregistreringer på farmen. København Fur undersøgte stressniveauet hos dyrene. København Fur syntes, at det så normalt ud. Der var ikke aggressive dyr eller dyr med stereotyp adfærd. Han kan ikke sige, hvad der var årsagen til ændringerne. Man kan tale om stress hos N og stress hos dyrene. Stress hos N vil udmønte sig i dårligt management på farmen, navnlig i kritiske perioder. N virkede ikke psykisk rask. Han så skidt ud og var stresset. Der var medarbejdere på farmen, som var udlændinge. Dem talte vidnet ikke med. Stress vil udmønte sig i nogle længerevarende ting som f.eks. dårligt huld hos minke. Det så han ikke på farmen. Under hans besøg var der ikke noget dyrevelfærdsmæssigt uforsvarligt. Han kom sommetider på ekstrabesøg. Han har ikke lavet uanmeldte besøg hos N

J som har lavet notatet i ekstrakten side 816, var produktionsdyrlæge og havde haft en del med mink at gøre. Han kendte ikke mere end det til hende. Han havde ikke bedt om, at hun skulle være med til det omtalte møde. Hans forklaring for byretten om, at han kunne være i tvivl om, hvor objektiv hun kunne være i en sådan sag, byggede på, at J sagde, at hun var imod vindmøller.

Han har i besøgsrapporterne i ekstrakten side 828 og 841 anvendt udtryk som, at N passer dyrene efter bedste evne. Han kunne mærke, at N var presset af hele situationen og kæmpede med pasningen og indsatsen for dyrene. Han har ved sine besøg ikke konstateret dårlige forhold på farmen.

Foreholdt, at han i besøgsrapporterne, ekstrakten side 841, 842 og 846, har omtalt sundhedstilstanden som "ganske fornuftig", "ok" og "i orden" har han forklaret, at der ikke ligger en differentiering i anvendelsen af disse udtryk. Det er ikke usædvanligt at konstatere gammelt foder på burene, som omtalt i besøgsrapporten i ekstrakten side 842. Gammelt foder kan skyldes flere ting. Det er normalt, at det gamle foder skræbes væk, når der gives nyt foder.

N's besætning er ham bekendt ikke blevet diagnosticeret med plasmacytose. Sygdommen kan give nogle af de samme symptomer, som var i N's besætning. Det blev derfor undersøgt, og svaret fra DTU var, at sygdommen ikke var på farmen.

Han mener ikke, at han talte med R, som har lavet notatet side 766.

Han kunne ikke få nogen til at lave en stressundersøgelse af de døde mink. Det kræver særligt udstyr.

Dyrlæge E har forklaret, at hun overtog dyrlægeopgaven på N's minkfarm fra G og var dyrlæge på farmen fra maj 2013 til marts 2014. Det var en veldrevet farm, da hun overtog opgaven. Der var nogle få besætningsdiagnoser, og der var ikke problemer i besætningen. Der var fire årlige besøg. Det fungerede normalt. Hun husker ikke, om hun talte med G i forbindelse med overtagelsen af opgaven, men hun har læst de rapporter, som G havde lavet.

Hun har også været dyrlæge på andre minkfarme. Alle landmænd er forskellige, og de besætninger, som hun har været dyrlæge for, er ikke blevet drevet ens. Nogle brugte f.eks. individuel huldstyring, som indebærer, at hver mink gives en score for sin huld, mens andre ikke gjorde det. Hun vil betegne N's minkfarm som godkendt i forhold til trivsel, produktion mv. Der var ikke problemer med, at minkene havde for lidt huld om vinteren på minkfarmen. Det er ikke et unormalt fænomen, at hvalpe har diarree – såkaldt fedtede hvalpe. Det var på alle måder en veldrevet minkfarm, som hun overtog dyrlægeopgaven for. Det kan man også se i rapporterne. Alt var, som det skulle være.

Beskrivelsen i besøgsrapporten af 23. oktober 2013, ekstrakten side 800, 4. sidste afsnit, hvoraf bl.a. fremgår, at "Farmen er præget af det forløb der har været siden møllerne blev startet ... De fraskilte mink med bid findes i denne afdeling", viser en besætning i krise. Sygeafdelingen udgjorde ved besøget en side af halvdelen af længden af en af de nye haller. Minkene var blevet bidt. Det er normalt, at man finder en hvalp pr. uge, som er bidt. Dyr med lungebetændelse ville ikke være på sygeafdelingen. Lungebetændelse behandles som flokbehandling.

Hun kunne ikke se, at der var andet, som havde forandret sig, end at vindmøllerne var blevet igangsat. Andre farme ville også være blevet påvirket, hvis det f.eks. havde skyldtes ændringer i foderet. Der var ikke andet end vindmøller, som kunne påvirke minkene så meget. Hun var på farmen en tidlig morgen, hvor hun kunne høre minkene skrig. Når hun stod udenfor, kunne hun høre vindmøllerne, selvom minkene skreg indenfor i hallen.

Hun husker ikke, hvorfor hun lavede sammendraget i ekstrakten side 762 ff. Hun tror dog, at det blev lavet til brug for en byggetilladelse til at flytte farmen længere væk fra vindmøllerne. Ansøgningen om byggetilladelsen blev afvist.

Hun er stadig dyrlæge. Hun har ikke tidligere oplevet en sådan abrupt forandring med hensyn til bid.

Revisor S har forklaret, at han er uddannet agrarøkonom på Vejlbj Risskov Landbrugsskole. Han blev færdig for 24 år siden. Han arbejder hos Vestjysk Landboforening som revisor. Foreningen yder revisorhjælp til landbrug og andre småerhverv. Der er 100 ansatte i huset. Normalvis laver de bogføring, momsindberetning og regnskabsopstilling. De udfører assistance til udarbejdelse af regnskaber, men de reviderer ikke regnskaberne, som det kendes fra selskaber.

Han overtog N's regnskab i 2017, da N's daværende revisor stoppede på grund af sygdom. Han har lavet regnskaberne for 2017 og frem. Hans forgænger som revisor var en af hans kollegaer. Han har derfor haft adgang til materialet fra forgængeren. N udarbejder selv regnskabet, som herefter kommer ind til ham. Han gennemgår det. Der er en checkliste herfor. Han går det hele igennem, inden N selv foretager indberetningerne.

Han har lavet opgørelserne i tillægsektrakten side 137 f. Opgørelserne er lavet til brug under sagen. Periodeangivelserne – eksempelvis "2008/2009" – skyldtes, at der var forskudt regnskabsår, som løb fra 1. oktober til 30. september. Regnskabsåret begyndte dermed lige inden pelsningen. Indtjeningen for arbejdsindsatsen i det forudgående regnskabsår faldt således i det efterfølgende regnskabsår. Regnskabsåret er senere blevet lagt om til kalenderåret.

Opgørelsen for 2008/2009 i ekstrakten side 137 viser, at der blev solgt 18.015 skind i perioden. Tallet bygger på fakturaer vedrørende salg på pelsauktionerne i perioden. Betegnelserne "Solgte dyr" og "Købte dyr" angår køb og salg af levende dyr i perioden. Der kunne f.eks. være tale om køb af avlsdyr, hvis besætningen skulle udvides. Betegnelserne "Dyr og skind primo" og "Dyr og skind ultimo" angår antallet af levende dyr og skind. Det drejer sig om de dyr, der var i besætningen, og de skind, der var på lager, henholdsvis ved indgangen og udgangen af regnskabsåret. Skindene lå på lager hos auktionshuset.

Tallene i opgørelsen for 2008/2009 er udregnet på baggrund af tallene i ekstrakten side 930. Det fremgår heraf, at der er solgt 17.311 skind via Kopenhagen Fur og 704 skind via FFS, som ligger i Finland. Det giver tilsammen 18.015 skind, som fremgår af opgørelsen. På ekstrakten side 930 kan man tillige se besætningsforskydningen fra regnskabsårets begyndelse til årets afslutning. Den

gennemsnitlige salgspris kan også udregnes på baggrund af tallene i ekstrakten side 930. Tallene bygger på fakturaer. Det er den samme kilde til information, som går igen i beregningerne for de øvrige regnskabsår. Han har fået antallet af tæver oplyst. Det er et tilnærmelsesvist antal, og antallet 2.700 er således et afrundet tal. Tallet kan kontrolleres ud fra oplysninger om foderforbrug. De øvrige tal i opgørelserne er faktiske tal, som bygger på fakturaer. Skindene blev indleveret til København Fur. Man skulle ikke indberette tal til København Fur. Man kunne dog få et hvalpeforskud, og tallene herfor skulle være håndgribelige og faste for at få tilskuddet. Betegnelsen "Skind/tæve" i opgørelserne er de producerede skind divideret med det anførte antal af tæver.

Det pludselige fald i hvalperesultatet mellem regnskabsårene 2012/2013 og 2013/2014 var større end på andre farme. Der bliver som det første spurgt indtil, om der er sygdom på farmen. Så vidt han ved, var der ikke større sygdomsudbrud i de omhandlede år. Der blev også i øvrigt spurgt ind til, hvad der kunne være i vejen. N havde tidligere leveret gode resultater. Det kan ses af N's regnskaber for de tidligere år og af overførslerne til hans pensionsordning. Der er tale om et usædvanligt fald i hvalperesultatet, også over de efterfølgende år. Et normalt resultat er 5-6 hvalpe pr. tæve.

Opgørelserne i tillægsekstraktens side 138 viser stykomkostningerne. Der arbejdes løbende med, om produktionen kan betale sig. Det gælder om at få et godt dækningsbidrag. Alle handelsomkostningerne er med i opgørelsen. Kilden til tallene er de bagvedliggende fakturaer – bl.a. på foder. Der er ingen statusforskydninger, og tallene bygger dermed i det hele på fakturaer.

Der er ikke en revisionspåtegning på opgørelserne i tillægsekstraktens side 137-138. Han har diskuteret opgørelserne med en kollega. Det vil være muligt at få en revisorpåtegning på opgørelserne, da alt materialet er der og er gennemgået. Det skal være en registreret revisor, som laver påtegningen. Han vil derfor skulle have en kollega til at lave påtegningen.

Kapacitetsomkostningerne er faste lige meget, hvilken produktion der er tale om. Kapacitetsomkostninger kan være vedligehold af farmen, revisorudgifter el, vand, varme og lønninger.

Han har siddet med regnskaber for andre minkfarme. Der har i årene 2014-2018 været store udsving i salgsprisen, mens stykomkostningerne ikke har ændret sig væsentligt. I årene fra 2015 til 2018-19 har der ikke været de bedste salgspriser. Der var dog nogle minkavlere, som kunne tjene penge alligevel i de år. Der er ikke stor forskel på, hvad den enkelte minkavler får for sine skind.

Grafen i tillægsekstrakten side 143 viser efter hans opfattelse de udsving, der næsten altid har været i minkbranchen. Det ville være nøjagtigt det samme, hvis man gik længere tilbage i tid.

Q har forklaret, at han er genbo til N Hans ejendom ligger lige nord for N's ejendom. Han har boet på ejendommen i 21 år. Han bor sammen med sin kone. De kunne tidligere se direkte ind til N's ejendom. Der er blevet plantet en hæk på deres ejendom, som gør, at de ikke længere kan det. Det er nok inden for de sidste 3-4 år, at de ikke har kunnet kigge direkte ind til N's ejendom. N boede allerede på sin ejendom og havde minkfarm, da vidnet flyttede ind på sin ejendom. Han havde ikke bekymringer i forhold til at flytte ind på en ejendom i nærheden af en minkfarm.

Uoverensstemmelserne med N har stået på over de sidste 10 år. Den udløsende faktor var, at N begyndte at dræne en sø uden at spørge om det. De var på god fod, da vindmølleprojektet kom på tale. Han havde selv den indstilling, at de måtte lære at leve med det. Det har også vist sig at være fint nok med møllerne, og det gik ikke som frygtet.

Det er korrekt, at der har været problemer med fluer fra N's ejendom. Der har også været et tilfælde med lugtgener, da N havde nogle døde mink til at ligge for længe. Der var endvidere mange mink, der undslap fra N's ejendom. Vidnets hund har taget omkring 65-70 mink. I et tilfælde var én af minkene helt levende af lopper. Det kunne ses med det blotte øje.

Der er en hundepension på hans ejendom. Der har ikke været problemer som følge af støj fra vindmøllerne for hverken hans egne hunde eller de hunde, der løbende kommer i pensionen. Hundene har ikke reageret på støjen.

N's management på minkfarmen har ikke været i top. F.eks. glemte N minkene, når han var i marken. N har det meste tiden kun haft én ansat, mens andre minkfarme som minimum har haft to ansatte.

I perioden, hvor arbejdet med vindmøllerne var indstillet, blev der med gummede gravet ud til de nye haller på N's ejendom. Han husker det, fordi N selv havde sagt til ham, at han havde fået stoppet arbejdet på møllerne, så hvalpene kunne få ro.

Skønsmand René Hansen har forklaret, at han har foretaget målinger på de målepunkter, som er markeret i ekstrakten side 241. Derudover har han foretaget målinger inde i beboelseshuset. Målepunkterne på farmen blev valgt ud fra, at fokus for undersøgelsen var støjpåvirkning af farmen i forhold til kildestøj fra vindmøllerne. I boligen blev målepunkterne valgt efter Miljøstyrelsens vejledning herom. Hans målinger er udtryk for en kortlægning af støjen.

Ifølge vindmøllebekendtgørelsen skal der redegøres for støjbelastning ved en vindstyrke på henholdsvis 6 og 8 m/s. Der foretages en kildemåling, der er en måling af lydeffekten foretaget nær ved vindmøllen. Ud fra målingen beregnes lydtrykket ved de nærliggende boliger. Hvis man foretager målingen længere væk fra møllen, vil man måle baggrundsstøj fra andre kilder. Det er derfor, at proceduren efter vindmøllebekendtgørelsen er som anført. Der laves således en måling og derefter en beregning.

Ved hans kortlægning af støjen blev målingerne foretaget på minkfarmen. Det er dermed virkeligheden på farmen, som han målte. Han har også skullet korrigere for baggrundsstøj, og det er gjort via anerkendte metoder. Mellem den beregnede effekt og den kortlagte effekt kan der være en forskel i forhold til baggrundsstøj. Det er træer og lignende, som kan skabe baggrundsstøj. Ved hans kortlægning blev lydtrykket målt på målepositionen, dvs. der, hvor lyden rammer. I forhold til vindmøllestøj er det atypisk at lave målinger, som han har gjort det.

Han kan ikke på grundlag af sin kortlægning udtale sig om, hvorvidt støjniveauet ligger højere end grænseværdierne. I forhold til lavfrekvent støj – f.eks. figur 13 i ekstrakten side 251 – ligger støjniveauerne i kurverne meget ens. Det er ikke muligt at korrigere for baggrundsstøjen. Worst case var et af målepunkterne i huset, som lå over grænseværdien. Det var en måling ved en terrassedør, som blev foretaget i henhold til 1997-vejledningen. Han målte lydtrykket ved sine målinger og skulle herefter finde ud af, om det skyldtes vindmøllerne eller andet. Der var i den forbindelse mulighed for at få standset vindmøllerne for at vurdere baggrundsstøjen.

Ved impulsstøj skal der efter 1997-vejledningen laves et tillæg på 5 dB. Et sådant tillæg ville bringe resultaterne over grænseværdien. Han anvendte ikke tillægget, da den impulsagtige støj ikke opfyldte kravene i definitionen for en impuls. Definitionen findes i orientering nr. 32 fra Miljøstyrelsen, hvori det beskrives, hvad der skal til for, at der er tale om en impuls. Han havde subjektivt vurderet, at der var en impulsagtig støj. Da han efterfølgende analyserede målingerne, opfyldte denne støj ikke kriterierne for impulsstøj. Der skal et vist differenceniveau og en vis stejthed i kurven til for at kalde støjen en impuls. Det første kriterie om en niveaustigning på 10 dB var ikke opfyldt. Ved anvendelse af tillægget bruger man ikke sin subjektive vurdering, men en objektiv vurdering på grundlag af en analyse af måleresultaterne. Orientering nr. 32 ændrer ikke 1997-vejledningen, men definerer efter objektive kriterier, hvornår der er tale om en impuls.

Impulsagtig støj opstår, når møllevingen passerer tårnet. Sådant en pulserende støj er mere generende end bredbåndet støj. Det gælder, uanset om der er tale

om en niveaustigning på 10 dB eller ej. Der arbejdes derfor på at lave et gradueret støjtillæg. Han kan ikke udtale sig om, hvorvidt pulserende, lavfrekvent støj er mere generende end pulserende, højfrekvent støj. Som regel vil impulsstøj være lavfrekvent.

Foreholdt ekstrakten side 238, 2. afsnit, hvoraf fremgår, at "Der afviges fra Bekendtgørelsen 1736, 21/12/2015, da der ikke kan korrigeres for det bredbåndet støj, og grænseværdier kan derfor ikke udmeldes som overholdt eller ej", har han forklaret, at dette skyldes, at baggrundsstøjen ligger så tæt på kildestøjen. Resultaterne ligger i en gråzone, og han kan derfor ikke udtale sig om, hvorvidt grænseværdierne er overskredet.

Det målte lydtryk er virkelighed, og udfordringen er at fastlægge, om det målte lydtryk kun kommer fra vindmøllerne. Man ville godt kunne bruge målinger, som dem han har foretaget, til at vise, om grænseværdierne er overskredet, hvis landskabet er lige så simpelt som forudsat i vindmøllebekendtgørelsen. Der findes imidlertid sjældent et sådant landskab. Det er derfor svært at måle, om kravene er overholdt.

Vedrørende den beregnede støjpåvirkning i vvm-redegørelsen har han forklaret, at når der er under 2 dB til grænseværdierne, er der ikke tale om en signifikant overholdelse af grænseværdierne.

Støj måles og beregnes på forskellige måder landene imellem. Det er svært at lave om på vejledningerne. Vejledningen for industristøj er f.eks. tilbage fra 1984 og gælder stadig.

Skønsmand Jens Malmkvist har forklaret, at han ikke kan genkende, at han har brugt udtrykket "overbesætning" under sin forklaring i byretten. Han har ikke grundlag for at sige, at der skulle have været overbelægning i burene på minkfarmen.

Han er pr. 1. april 2024 blevet ansat på et universitet i Sverige som professor i husdyrvidenskab. Han er dog stadig tilknyttet Aarhus Universitet.

Han beskæftiger sig med husdyradfærd på tværs af dyrearter. Der er stadig ingen konkret forskning i støjpåvirkning af mink. Der er dog i 2022 kommet en artikel om støjpåvirkning af den truede europæiske mink, som er anden minkart end i den foreliggende sag. Undersøgelserne angik trafik- og menneskestøj og foregik i Spanien. Undersøgelserne viste en adfærdspåvirkning af minkene. Minkenes stressniveau kunne ikke kontrolleres ved undersøgelsen. Der er ikke sket noget afgørende nyt i forskningen. Man ved således stadig meget lidt om, hvad støj betyder for mink. Når han læser det, har han forklaret i by-

retten, kan han – også efter at have læst artiklen fra Spanien – stadig stå inde for det.

Det er ikke detaljeret undersøgt, om vindmøllestøj udgør en belastning for mink. Undersøgelsen af den europæiske mink i Spanien viser, at mink bliver mindre aktive. Der var ved disse undersøgelser tale om kortere lydpåvirkninger, og resultaterne kan derfor ikke overføres til det foreliggende tilfælde.

Man ved, at mink kan sanse høje frekvenser. Tidligere antog man, at de kunne høre frekvenser op til 40.000 Hz. Man har senere fundet ud af, at de kan høre frekvenser op til 70.000 Hz., hvilket svarer til en kats hørelse. Mink kan således høre meget mere, end man tidligere troede.

Støj kan have flere effekter på mink. Der kan være tale om en direkte påvirkning af dyret selv. Der kan også være tale om, at støjen afbryder kommunikationen mellem mor og unge. Intet af dette er undersøgt for så vidt angår mink. Han har været med til at lave et oplæg til et forskningsprojekt om støjpåvirkning af mink, men det gik ikke igennem.

Forsøgsdyr omfatter mange forskellige dyr, og han kan ikke svare på hele den videnskabelige baggrund for forsøgsdyr. Pelsdyr må efter § 14 i bekendtgørelse nr. 1553 af 11. december 2015 om beskyttelse af pelsdyr ikke unødvendigt udsættes for konstant eller pludselig støj. Mink og fritter kan sanse høje frekvenser. Han kender ikke noget til undersøgelser, der måtte ligge til grund for skræmmemidler med lyd, som ligger uden for de frekvenser, som mennesker kan høre. Når dette frekvensområde vælges i sådant udstyr, kan det være for ikke at genere mennesker. Det behøver således ikke være, fordi disse frekvenser særligt skræmmer dyr. Enhver forstyrrelse vil skræmme et dyr væk. Han ved ikke, hvor effektive sådanne skræmmemidler er.

Dyrets mulighed for at forudsige lyden og knytte den til biologiske hændelser har betydning for, hvordan dyret påvirkes af lyden. Det må testes, før han kan sige noget om impulsstøjs påvirkning af dyr. Tilfældige impulser må dog forventes at være værre for dyret end anden lyd. Jo mere tilfældigt, jo mere stressende må lyden være. Påvirkningen må også afhænge af, hvor meget lyden varierer i forhold til baggrundsstøj. Mink er følsomme i parrings- og fødselsperioden. Det er også en følsom periode, når hvalpene er 5-6 uger, og så igen, når de fravænes. Han har talt med Niels Enggaard Hansen om, at der i september er større risiko for aggressivitet hos mink på grund af ungerne kønsmodning.

Der er ikke tale om et 1:1 forhold mellem påvirkning og respons, jf. skønserklæringen, ekstrakten side 278. Det skyldes, at påvirkningen afhænger af dyrets perception. Dyr kan have forskellig grad af påvirkelighed. Stress er noget, som skal erkendes af individet. Det kan være svært at sige noget om stresspåvirk-

ningen uden at måle på selve dyret. Han har ikke set de levende mink i denne sag.

Frygtsomme mink kan vanskeliggøre parring. Tallene fra N's minkfarm viste, at parringsresultaterne var lave. Det kan skyldes, at dyrene var stressede, eller at man ikke har forsøgt nok på at få dem til at parre sig. Normalt burde resultatet være bedre. Den dårlige parring kan måske skyldes stress. Han havde et møde med Niels Enggaard Hansen, der ikke havde forklaringer på det. Niels Enggaard Hansen er ekspert i ernæring og minksygdomme, mens vidnet er i adfærdspsykologi.

I det tidligere omtalte forskningsprojekt om lydpåvirkning af mink, som de søgte penge til, ville de bl.a. se på afstanden til minkfarmen. Der er mange psykologiske faktorer, som kan spille ind. Der kan derfor godt være forskellige erfaringer fra forskellige minkfarme. Der kan f.eks. være en minkavler, som ikke noterer sig en forskel i adfærden. Man skal derfor måle på dyrene. Forskningsprojektet havde et totalbudget på omkring 12mio. kr. Det er efter hans opfattelse en begrænset sum, når man sammenligner med andre forskningsprojekter.

Mink sover i gennemsnit 16 timer i døgnet. De er aktive om morgenen og aftenen. Hvis man fodrer minkene mindre, end dyrene har lyst til, vil de også være aktive i forbindelse med fordringen, der typisk foregår om formiddagen.

I Danmark er der ikke længere grundlag for at undersøge støjpåvirkning af mink, da erhvervet er lukket ned. Det er fortsat relevant at forske i støjpåvirkningen af andre dyr. Der er flere udegående husdyr end tidligere.

Anbringender

Parterne har i det væsentlige gentaget deres anbringender for byretten.

N har om de reducerede erstatningsposter anført, at ejendomsværditabet er dokumenteret med den vurdering, som ejendomsmægler T fremkom med i sin forklaring for byretten, og hvorefter ejendommens samlede værdi ville være 7 mio. kr. mindre, hvis der ikke kunne drives minkfarm på ejendommen. Det opgjorte driftstab er dokumenteret med de opgørelser, som revisor Johnny Blik Larsen har udarbejdet og forklaret om for landsretten.

Wind Estate A/S har heroverfor anført, at det opgjorte ejendomsværditab og driftstab fortsat er udokumenteret. T's forklaring om værditabet er ikke underbygget af dokumentbevis, og T har ikke selv besigtiget ejendommen. N's egne opgørelser af driftstab kan ikke lægges til grund.

Landsrettens begrundelse og resultat

Sagen angår, om N i medfør af naboretlige regler skal tilkendes erstatning for driftstab i sin minkproduktion og for værditab på sin ejendom som følge af støjvirkning fra vindmøller, som Wind Estate A/S i september 2013 satte i drift i nærheden af ejendommen.

N har overordnet gjort gældende, at minkene på hans ejendom blev påvirket af støj fra vindmøllerne, og at støjpåvirkningen medførte en produktionsnedgang i årene efter idriftsættelsen, og at minkproduktionen derfor måtte indstilles i 2018 med værditab på ejendommen til følge.

Efter bevisførelsen lægger landsretten til grund, at der i regnskabsårene efter idriftsættelsen af vindmøllerne var en betydelig produktionsnedgang sammenlignet med årene før idriftsættelsen, og at der efter idriftsættelsen forekom flere adfærdsproblemer hos minkene i besætningen, herunder i form af parringsvanskeligheder.

Et eventuelt erstatningsansvar for Wind Estate A/S efter naboretlige regler må i første række forudsætte, at det kan lægges til grund, at de nævnte forhold er forårsaget af støjpåvirkning fra vindmøllerne. Da der ikke er grundlag for omvendt bevisbyrde, er det N der har bevisbyrden for denne årsagssammenhæng.

Vindmøllerne blev ubestridt etableret i overensstemmelse med lovgivningens krav herom, herunder i henseende til bl.a. afstand til nærmeste nabobeboelse og støj. Efter skønsmand René Hansens erklæring og forklaring lægger landsretten til grund, at omfanget af støjbidraget fra vindmøllerne er forbundet med betydelig usikkerhed, bl.a. som følge af baggrundsstøj fra andre støjklender. Det lægges efter skønsmand Jens Malmkvists erklæring og forklaring til grund, at det på det nuværende forskningsmæssige stade ikke er muligt at fastslå eller udelukke en sammenhæng mellem opstillingen og/eller driften af vindmøller og en forringelse af velfærden hos mink.

Der kan efter bevisførelsen være en række forhold, som kan påvirke minks trivsel og adfærd. Set over hele perioden fra idriftsættelsen af vindmøllerne til indstillingen af minkproduktionen på ejendommen kan der være flere mulige forklaringer på de beskrevne problemer med minkene. Det fremstår endvidere usikkert, i hvilket omfang problemerne med minkene har været vedvarende til stede, indtil minkproduktionen på ejendommen blev indstillet.

N har på denne baggrund ikke godtgjort, at der foreligger den fornødne årsagssammenhæng. Landsretten tiltræder derfor, at Wind Estate A/S er frifundet.

Landsretten stadfæster herefter byrettens dom.

Efter sagens udfald skal N i sagsomkostninger for landsretten betale 250.000 kr. til Wind Estate A/S til dækning af udgifter til advokatbistand ekskl. moms. Ud over sagens værdi er der ved fastsættelsen af beløbet taget hensyn til sagens omfang og forløb samt hovedforhandlingens varighed.

THI KENDES FOR RET:

Byrettens dom stadfæstes.

I sagsomkostninger for landsretten skal N inden 14 dage betale 250.000 kr. til Wind Estate A/S. Beløbet forrentes efter rentelovens § 8 a.